

Sosialarbeiderens etiske blikk

En kvalitativ studie av profesjonsetiske utfordringer
i møte med
fosterforeldrenes egne barn

Cecilie Revheim-Rafaelsen

Veileder

Solveig Botnen Eide

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen.
Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet innestår for de
metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.*

FORORD

Masteroppgaven markerer enden på fire år som deltidsstudent ved Universitetet i Agder. Masterstudiene har betydd mye for meg i en periode av livet hvor jeg trengte utvikling og faglig påfyll. Jeg har skrevet denne oppgaven fordi jeg i lengre tid har interessert meg for temaet, og ønsket å rette søkelys mot fosterforeldres egne barn. Jeg har selv erfaring med å vokse opp med fostersøsken, og arbeidet med studien har for meg vært en personlig prosess.

Jeg vurderte lenge om jeg skulle gi meg i kast med et slikt prosjekt. På forhånd visste jeg at utfordringen ville bli stor. Det finnes begrenset norsk litteratur og forskning på fosterforeldres egne barn, og jeg var klar over at det ville kreve en stor egeninnsats å dykke ned i dette tema. Arbeidet har således tatt lengre tid enn antatt, men det var viktig for meg å bruke tid, slik at jeg kan levere fra meg et produkt jeg selv er fornøyd med. Jeg fant at andre har skrevet om problematikken, og i tillegg reist mange problemstillinger, uten selv å definere dem som *profesjonsetiske* utfordringer. Som sosialarbeider knytter min interesse seg til hvordan profesjonen forholder seg til fosterforeldres egne barn. Jeg vil derfor rette en stor takk til mine ti informanter, som raust delte sine personlige erfaringer og refleksjoner fra egen praksis. Uten dette bidraget hadde oppgaven ikke vært mulig.

Videre vil jeg rette en *stor* takk til min veileder Solveig Botnen Eide. Jeg er evig takknemlig for at hun underveis i masterstudiene inspirerte meg til å velge etikk som fordypningsfag. Samarbeidet med henne har vært en kilde til glede og ny kunnskap. Nærhetsetiske teorier og fenomenologiske perspektiver har åpnet nye veier for meg, og gitt meg muligheten til å tenke på en annen måte om mange fenomener og dilemmaer knyttet til fosterforeldres egne barn. For meg har det vært viktig å skrive om tema på min egen måte, og ha trygghet i en veileder som ikke øvet press om å tenke i bestemte retninger. Hun har veiledet meg med stø hånd gjennom hele prosessen, fra den spede ideen, gjennom mange ulike innfallsvinkler og avsporinger, frem til det endelige sluttresultatet. Tusen takk Solveig!

Jeg vil også rette en stor takk til mine foreldre, for barnepass, støtte, og oppmuntring til å fullføre prosjektet. Jeg vil rette en særlig takk til min far, Jan Inge Revheim, for uendelig mye praktisk hjelp, samt teknisk hjelp og språkvask av oppgaven. Jeg vil rette en særlig takk til min mor, Vivian Revheim, som er min viktigste støtteperson i livet og en kilde til inspirasjon og livsmot.

Og til sist vil jeg takke min kjære mann og beste venn, Kenneth H. Rafaelsen og mine tålmodige barn, Mathias og Oliver, som har funnet seg i alle kvelder, helger og ferier som har gått med til prosjektet.

Jeg håper oppgaven vil være til inspirasjon og nytte for alle lesere.

Mandal, mai 2013

Cecilie Revheim-Rafaelsen

Til min søster

”Den enkelte har aldrig med et andet menneske at gøre uden at han holder noget af dets liv i sin hånd. Det kan være meget lidt, en forbigående stemning, en oplagthed, man får til at visne, eller som man vækker, en lede man uddyber eller hæver. Men det kan også være forførdende meget, så det simpelthen står til den enkelte, om den andens liv lykkes eller ej.”

(K.E. Løgstrup: *Den etiske fordring*, 1956/2010:25)

SAMMENDRAG

Tema for denne studien er fosterforeldres egne barn. Formålet er å rette et profesjonsetisk blikk mot en taus og glemt gruppe barn i barneverntjenestens arbeid. Fosterhjemsarbeid er et satsingsområde innenfor barnevernsfeltet, og fosterhjem er det mest brukte og foretrukne plasseringstiltaket utenfor hjemmet. Antall fosterbarn øker, noe som fører til press på rekruttering og plassering i nye fosterhjem. Fosterhjemsomsorgen tar form av å være mer formalisert, og yte mer profesjonell omsorg overfor stadig flere fosterbarn, med ofte store omsorgs- og behandlingsbehov.

I svært mange fosterhjem bor det også andre barn, som omtales som biologiske barn i fosterhjem, eller fosterforeldres egne barn. Disse barna berøres i stor grad av en fosterhjemsplassing. Familiens indre liv endres, og barnas hverdag, omsorgsklima og livssituasjon preges av det nye barnet som flytter inn. Derfor utløses en del problematiske aspekter ved det å vokse opp med fostersøsken. Selv om egne barn i stor grad berøres av en fosterhjemsplassing, er nettopp disse barnas perspektiv i liten grad innlemmet i litteratur, lovverk og retningslinjer, sosialpolitiske føringer eller faglige debatter knyttet til fosterhjemsomsorgen. Det finnes noe forskning i Norge på tema, i tillegg til at det finnes en del undersøkelser fra ulike land. Forskningsresultatene er stort sett sammenfallende og viser at fosterforeldres egne barn utsettes for livserfaringer, belastninger og utfordringer det er grunn til å vie profesjonsmoralsk oppmerksomhet.

Denne studien tilfører et *etisk* perspektiv, og er et bidrag til profesjonsetikken ved å sette tema inn i en profesjonsmoralsk kontekst. Problemstillingen er gitt følgende formulering: Hvordan kan sosialarbeiderens møte med fosterforeldres egne barn forstås som profesjonsetisk utfordring? Hovedmålet med prosjektet er å få økt innsikt i profesjonelles erfaringer og refleksjoner omkring tematikken. Fokus rettes mot profesjonsutøver, hvor intensjonen er å lete etter etikk i praksis. Som en innfallsvinkel til å belyse problemstillingen, brukes profesjonsetiske og nærhetsetiske perspektiver. Undersøkelsen har en fenomenologisk tilnærming og bygger på kvalitativt design. Empirien utgjør materialet fra intervju med ti sosialarbeidere i kommunalt barnevern. Utvalget ble trukket fra en strategisk og formålstjenlig utvalgsmetode.

Empirien samsvarer i stor grad med annen forskning, med hensyn til hvilke belastninger fosterforeldres egne barn møter, som følge av at hjemmet deres blir et fosterhjem. Studien

bringer nye elementer inn i problematikken, ved å vise til at egne barn kan utvikle negative atferdsmønstre og psykososiale problemer. Sosialarbeiderne er enige om at relasjonen mellom fosterbarn og egne barn har betydning for plasseringen, og at bestemte alderssammensetninger mellom barna gir ulike utfordringer. Samtlige informanter viser til at problembelastninger for egne barn, kan være årsak til brudd i fosterhjems plasseringer. De ytrer kritiske refleksjoner omkring rekruttering, opplæring og plassering i fosterhjemmene, og gir uttrykk for at fosterforeldres egne barn bør ha en større plass i denne prosessen, for å forebygge problembelastninger og utilsiktede flyttinger. Dette gir en indikasjon på hvilke områder det kan være interessant å forske videre på.

Sosialarbeidere står i praksisfeltet overfor mange profesjonsetiske utfordringer som de strever med å finne gode løsninger på. Knappe ressurser og mangel på fosterhjem, kan føre til at profesjonelle går på akkord med egne faglige og etiske vurderinger. Profesjonelle opplever det vanskelig å veilede fosterfamilier, der store problembelastninger fører til at fosterforeldres egne barn lider under plasseringen. Å treffe beslutninger, foreta vanskelige etiske avveininger, og oppveie ulike hensyn og behov i fosterhjemmene, oppgis å være et krevende ansvar. Utfordringene beskrives som særlig store, når fosterhjemsoppdraget blir så krevende at fosterforeldre mister fokus på egne barn. Sosialarbeidere bestreber seg på å følge opp egne barn gjennom samtaler, selv om mangel på tid, ressurser og profesjonsmorske retningslinjer gjør dette vanskelig å gjennomføre i praksis. Den kommunale barnevernsarbeideren vurderer selv å ha større bevissthet rundt barneperspektivet og alderssammensetning mellom barna i fosterfamilien, enn andre faginstanser. Flere har erfart at egne faglige vurderinger, ved plassering av fosterbarn inn i hjem hvor det også bor andre barn, ikke tas hensyn til.

Studien viser hvordan sosialarbeiderens etiske blikk, etiske perspektiver, og moralske kompetanse har betydning for hvordan profesjonelle opptrer som moralsk aktør, overfor fosterforeldres egne barn. Flertallet av informantene gir fosterforeldres egne barn moralsk status, i kraft av å være moralsk berørte av plasseringen, og anerkjenner derfor å ha et profesjonsmorsk ansvar overfor dem. I siste del av oppgaven drøftes sosialarbeidernes refleksjoner i lys av etiske perspektiver. Drøftingens hovedpunkt er at fosterforeldres egne barn risikerer å utsettes for belastninger, i en slik grad at de lider overlast, som følge av barnevernets innsats for å hjelpe andre barn. Problematikken drøftes opp mot det profesjonsmorske samfunnsmandatet, og betydningen av et nærhetsetisk perspektiv som grunnlag for profesjonsetikken. Deretter belyses ulike dimensjoner ved barnets lidelse med utgangspunkt i Løgstrups perspektiver om sonekrenking. Oppgaven drøfter problematikken

som et etisk dilemma eller et moralsk problem, og ser på ulike etiske tilnærminger for å veie hensynet til fosterbarnet opp mot hensynet til egne barn. Videre belyses hvordan ”fosterhjem” blir noe annet enn ”vanlige hjem”, ved å dreie over til å bli en offentlig arena, og at fosterhjemsarbeid dermed får noen utilsiktede bivirkninger. Avslutningsvis gis et fenomenologisk bidrag til profesjonsetikk i fosterhjemsomsorgen.

Innholdsfortegnelse

KAPITTEL 1 - INTRODUKSJON	5
1.1 Oppgavens tema og formål.....	5
1.2 Problemstilling og avgrensning.....	5
1.2.1 Fosterforeldres egne barn	8
1.3 Bakgrunn for valg av tema	8
1.4 Inspirasjon fra forskningsfeltet.....	9
1.5 Oppgavens faglige plassering.....	12
1.5.1 Fenomenologi.....	12
1.5.2 Nærhetsetiske perspektiver.....	13
1.5.3 Profesjonsetikk	14
1.6 Oppgavens tema plassert i en barnevernfaglig kontekst	15
1.6.1 Utviklingstrekk i barnevernet	15
1.6.2 Fosterhjem som foretrukket plasseringstiltak.....	16
1.6.3 Omsorgsvikt og omsorgsovertakelse.....	17
1.6.4 Rammevilkår for fosterhjemmet.....	18
1.6.5 Retningslinjer som omhandler fosterforeldrenes egne barn	19
1.6.6 Barneperspektivet og prinsippet om barnets beste	20
1.7 Oppgavens oppbygging.....	22
KAPITTEL 2 - METODE.....	22
2.1 Innledning.....	22
2.2 Profesjonsetiske utfordringer.....	23
2.3 Metodologi	23
2.3.1 Kjennetegn ved fenomenologisk orientering.....	23
2.4 Valg av metode.....	25
2.4.1 Kvalitativ forskning.....	25
2.4.2 Valg av intervjuform	26
2.4.3 Det kvalitative forskningsintervjuet	27
2.5 Forskerens egen rolle og forforståelse for tema	28
2.6 Intervjuguide	29
2.7 Utvalg	30
2.7.1 Utvalgskriterier.....	30
2.7.2 Utvalgsprosedyre.....	31
2.7.3 Intervjupersoner.....	32
2.8 Gjennomføring av intervjuene.....	33

2.9 Bearbeiding av data	34
2.10 Forskningsetikk	36
2.11 Validitet	37
2.12 Reliabilitet	38
2.13 Avslutning	39
KAPITTEL 3 - ETISKE PERSPEKTIVER OG TEORIER	39
3.1 Innledning.....	39
3.2 Hva er etikk og moral?	40
3.3 Hva er profesjonsmoral og profesjonsetikk?	40
3.3.1 En debatt om profesjonsetikkens grunnlag.....	42
3.4 Verdibasert etikk og sosialt arbeid	44
3.4.1 Noen etiske definisjoner	44
3.5 Tre etiske grunnsyn	45
3.5.1 Teleologi.....	45
3.5.2 Deontologi	46
3.5.3 Ontologi.....	46
3.6 Fenomenologisk orientert etikk	47
3.7 Den etiske fordring og livsytringene	49
3.8 Å bevare den andres fremmedhet	51
3.9 Urørlighetssone og ulike former for sonekrenking.....	53
3.9.1 Talens åpenhet og forenende motsetninger	54
3.9.2 Å respektere skillet mellom grunner og motiver	55
3.9.3 En deltagende eller objektiviserende innstilling	57
3.9.4 Håp og livsmot	58
3.10 De sosiale normene	59
3.11 Livsverden og det moralske miljøet	59
3.12 Moralske konflikter og etiske dilemma	60
3.13 De utilsiktede bivirkningene.....	62
3.14 Heterotopia – et rom for annerledeshet	62
3.15 Vårt moralske ansvar for å ivareta våre barn.....	64
3.16 Moralsk kompetanse og moralsk dømmekraft	65
3.16.1 Følelsenes betydning	66
3.16.2 Profesjonsetisk dømmekraft	67
3.17 Avslutning - profesjonsutøvers etiske blick	68
KAPITTEL 4 - KUNNSKAPSSTATUS OG TIDLIGERE FORSKNINGSTUDIER	70
4.1 Innledning.....	70

4.2 Fosterhjemsplassingens innvirkning på familielivet	70
4.3 Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet	72
4.4 Forhold mellom egne barn og fostersøsken.....	73
4.4.1 Alderssammensetning mellom barna har betydning for relasjonen	75
4.4.2 Ansvarsfølelse, bekymring og tap av uskyld.....	75
4.5 Utsiktede flyttinger.....	78
4.6 Fosterforeldrenes syn på egne barn i fosterhjemmet	79
4.7 Å leve i en familie der grensene åpnes	81
4.8 Avslutning	82
KAPITTEL 5 – EMPIRIPRESENTASJON.....	83
5.1 Innledning.....	83
5.2 Generelle etiske refleksjoner rundt studiens tema	84
5.2.1 Diskuteres etikk generelt i fosterhjemsarbeidet?.....	85
5.2.2 Fosterforeldrenes egne barn som tema på arbeidsplassen	86
5.3 Hvilken innvirkning kan en fosterhjemsplassing medføre for fosterforeldrenes egne barn?... 88	
5.3.1 utfordringer knyttet til alderssammensetning mellom fosterbarn og egne barn	91
5.3.2 Belastninger for egne barn som medvirkende årsak til utsiktede flyttinger	94
5.4 Profesjonelles refleksjoner rundt fosterforeldrerollen.....	96
5.4.1 Refleksjoner rundt fosterforeldrenes omsorg for egne barn	96
5.4.2 Refleksjoner rundt profesjonelle samtaler med fosterforeldres egne barn	98
5.5 Profesjonsmorske og profesjonsetiske perspektiver	100
5.5.1 Det etiske blikket.....	101
5.5.2 Moralsk berørte parter	101
5.5.3 Profesjonsmorsk ansvar	102
5.5.4 Refleksjoner knyttet til fosterhjemmet som et privat eller offentlig hjem.....	104
5.5.5 Profesjonsetiske utfordringer.....	105
5.6 Refleksjoner knyttet til lønn og økonomiske forsterkningstiltak	106
5.7 Rekruttering, opplæring og plassering i fosterhjem	107
5.7.1 Fosterforeldres egne barn i rekrutterings- og plasseringsprosessen	108
5.8 Forslag til forbedringsområder i egen praksis	110
5.9 Avslutning	112
KAPITTEL 6 – DRØFTINGER I ET ETISK PERSPEKTIV	112
6.1 Innledning.....	112
6.2 Profesjonsutøvers etiske blikk.....	113
6.3 Samfunnsmandatet – og manglende fokus på egne barn i fosterhjem.....	114
6.4 Egne barn i fosterhjem – og moralsk status.....	115

6.5 Samfunnsmandatet versus nærhetsperspektivet	118
6.6 Profesjonelles møte med egne barns lidelse – en etisk fordring.....	120
6.7 Barnevernsarbeid i andres hjem - når hjemmet blir en offentlig arena	122
6.8 Når egne barn får mindre tid og oppmerksomhet.....	124
6.9 Når egne barn utsettes for en kognitiv overbelastning	126
6.10 Når egne barn mister sin uskyld	128
6.11 Egne barns lidelse som etisk dilemma eller moralsk problem?.....	131
6.12 Hensynet til fosterbarn versus hensynet til egne barn	133
6.13 Fosterhjem – et rom for annerledeshet	138
6.14 Fosterhjemsarbeid – og de utilsiktede bivirkningene	140
6.15 Et fenomenologisk orientert bidrag til profesjonsetikk i fosterhjemsomsorgen.....	142
6.16 Avslutning	145
LITTERATURLISTE	148
Appendix I - Informasjonsskriv	163
Appendix II - Intervjuguide.....	165
Appendix III- Ramme for interaksjon	166

KAPITTEL 1 - INTRODUKSJON

1.1 Oppgavens tema og formål

Denne oppgaven handler om fosterforeldrenes egne barn. Formålet med studien er å sette søkelyset på en *taus* og *glemt* gruppe barn i barneverntjenestens arbeid. Med utgangspunkt i den profesjonelles perspektiver og erfaringer med denne gruppen barn i fosterhjem, vil jeg drøfte dette som profesjonsetiske utfordringer.

Fosterforeldrenes egne barn berøres i stor grad av en fosterhjems plassering. Å få et fostersøsken, betyr å dele sine primære omsorgspersoner med et (vanligvis) fremmed barn som flytter inn i barnets hjem. Familiens indre liv endres og barnets hverdag preges av det nye familiemedlemmet. Backe-Hansen (1993) hevder at det aldri er problemfritt å plassere fosterbarn inn i familier der det allerede bor barn og unge. Oppgaven har et særlig blikk på de *etiske* sidene ved fosterhjemsomsorgens praksis, slik den innvirker på hverdagslivet til fosterforeldrenes egne barn. Jeg har valgt en fenomenologisk, verdibasert og nærhetsetisk innfallsvinkel. Mitt anliggende har vært å utforske den profesjonelle aktørens forståelse, erfaringer og refleksjoner knyttet til fosterforeldrenes egne barn.

Selv om egne barn i stor grad berøres av en fosterhjems plassering, er nettopp disse barnas perspektiv i liten grad innlemmet i litteratur, faglige debatter og sosialpolitiske føringer knyttet til fosterhjemsomsorg. Det finnes en del forskning på feltet, men ikke knyttet til de profesjonsetiske utfordringene det innebærer å plassere fosterbarn i et hjem hvor det også bor andre barn. I denne kvalitative studien lar jeg ti kommunalt ansatte barnevernsarbeidere komme til orde med sine etiske refleksjoner omkring erfaringer fra oppfølging og veiledning av fosterforeldre og deres egne barn. Gjennom intervjuer reflekteres det over den profesjonelles forhold til egen profesjonsmoral knyttet til temaet. I empiripresentasjonen har jeg lagt vekt på at intervjupersonene skal komme tydelig til orde. Studiens bidrag til slik etisk selvrefleksjon, kan anses som betydningsfullt og nyttig for praksis. En teoriinformert empiri er viktig for profesjonsutvikling i barnevernsfeltet. Jeg håper at oppgaven vil være av interesse for profesjonelle aktører i fosterhjemsomsorgen, fosterforeldre og deres egne barn.

1.2 Problemstilling og avgrensning

Det profesjonsetiske perspektivet ligger til grunn for mitt valg av problemstilling. På bakgrunn av nedenforstående drøftinger, er problemstillingen følgende:

Hvordan kan sosialarbeiderens møte med fosterforeldrenes egne barn forstås som profesjonsetisk utfordring?

Problemstillingen operasjonaliseres i følgende forskningsspørsmål: Opplever den profesjonelle studiens tema som relevant for egen praksis? Hvilke etiske refleksjoner gjør sosialarbeideren seg omkring disse barnas situasjon og perspektiver? Hvilke profesjonsmoraliske dilemmaer og vanskelige etiske avgjørelser opplever den profesjonelle å stå overfor i møte med fosterforeldres egne barn? Hvorvidt anser den profesjonelle å ha et profesjonsmoralisk ansvar for disse barna, og i hvilken grad blir barna ivaretatt, regnet med og oppfattet som moralsk berørte parter i fosterhjemsoppfølgingen?

Språklig sett viser ordet ”problemstilling” til selve det ”å stille et problem”.

Samfunnsforskeren konstruerer og skaper sine forskningsspørsmål i dialog med aktuelle områder av den sosiale virkelighet, institusjoner og tradisjoner i storsamfunnet. ”Det å *stille* vitenskapelige spørsmål, innebærer at vi plasserer dem inn i en sammenheng hvor vi gir grunner for at spørsmålene er vitenskapelig betydningsfulle, og betydningsfulle å få avklart for grupper i samfunnet” (Kalleberg 1996:40).

Mange fosterforeldre har egne barn boende hjemme ved plasseringstidspunktet, og forholdet mellom barna innad i fosterhjemmet kan være nøkkelen til en vellykket plassering (Cautley 1980, Triseliotis 1990, Part 1993, Twigg 1994, Höjer 2001, Nordenfors 2006, Egelund 2006, Havik 2007). Det å plassere fosterbarn inn i en familie, medfører en direkte intervensjon i hverdagslivet til fosterforeldres egne barn. Barneverntjenesten er altså medvirkende til å påvirke barnas livssituasjon. Det er derfor relevant å kartlegge og utforske hvordan barnevernsarbeidere oppfatter disse barnas livserfaringer, og bringe deres stemme inn i den offentlige og barnevernsfaglige debatten. Gjennom å rette profesjonsutøvers blikk på barnas livssituasjon, ønsker jeg å utforske og beskrive profesjonsmoralen knyttet til disse problemstillingene. Å få kunnskaper om dette, er derfor betydningsfullt i et barnevernsfaglig, profesjonsmoralisk, sosialpolitisk og samfunnsvitenskapelig perspektiv. Her kunne det være nyttig med et bredt kunnskapstilfang ut fra et juridisk, etisk, utviklingspsykologisk, historisk, filosofisk og sosialpolitisk perspektiv. Denne oppgaven derimot, avgrenser seg til å se på temaet med et *etisk blikk*. Jeg har valgt etiske teorier og perspektiver, som en innfallsvinkel til å forstå og identifisere de etiske utfordringene som kan reise seg med hensyn til fosterforeldres egne barn.

Barnevernsarbeid generelt, og fosterhjemsarbeid spesielt, preges av faglig og evidensbasert kunnskap, samt lover, rammeverk og retningslinjer. Barnevernsarbeideren plikter å følge det lovverk og samfunnsmandat man er gitt, i kraft av sin profesjonelle yrkesrolle. Et sosiologisk perspektiv med vekt på profesjonsmorsalske utfordringer i forhold til samfunnsmandatet og ideologisk kompatibilitet, kunne være et nyttig bidrag til oppgavens tema. Med ideologisk kompatibilitet menes en felles forståelse for arbeidsmåter, behandlingsformer, terapi, ideologi og yrkesetikk (Knudsen 2004). Barnevernsarbeid og rettighetsetikk er uløselig knyttet til hverandre og en rettighetsbasert etikk kunne være en relevant og interessant tilnærming for å belyse flere etiske problemstillinger i fosterhjemsomsorgens praksis.

Omsorgsprofesjoner utfoldes i et skjæringspunkt mellom empatibasert nærhetsetikk og krav om upartiskhet og rettferdighet som ligger i en politisk moral (Vetlesen og Nortvedt 2000). Denne oppgaven imidlertid, avgrenser seg til et empatibasert og nærhetsetisk ståsted innenfor profesjonsetikken. Dette etiske perspektivet retter fokus på den etiske fordring, og profesjonelles evne til *innlevelse, innsikt, responsivitet, berørthet, nærhet og evne til å komme mennesker i møte gjennom veiledning*. Slike sentrale fenomener har betydning for profesjonsutøverens evne til å se hva som er etisk relevant i eget praksisfelt. En empatibasert profesjonsetikk utfolder seg i spenningen mellom distanse og nærhet. Når følelser og moral gjøres til tema, får det relevans for våre liv og forplikter oss som fagpersoner (Vetlesen og Nortvedt 2000). Det er dette perspektivet som ligger til grunn for studien.

Den profesjonelle aktøren er i denne sammenhengen sosialarbeideren som arbeider med fosterhjems plasseringer. Ansvar for et fosterbarn kan ses på som et tredelt ”foreldreskap” mellom foreldre, fosterforeldre og barneverntjenesten, der fosterforeldrene utøver den daglige omsorgen på vegne av barneverntjenesten. Barneverntjenesten har et formelt og faglig ansvar for oppfølging, støtte og kontroll av fosterhjemmet (Havik 2007, Sundt 2011). Saksbehandlers innsats, kontinuerlige kontakt og samarbeid med fosterforeldrene har betydning for fosterforeldrenes omsorg for barnet (Egelund og Hestbæk 2003, Havik 2007 og Bunkholdt og Sandbæk 2008).

Jeg vil i studien avgrense meg til profesjonelle som har den *direkte* kontakten, ansvaret og oppfølgingen av fosterhjemmene. Refleksjoner og meningsytringer omkring fosterhjemsomsorgens praksis, løftes derfor i studien fram gjennom *det kommunale barnevernets perspektiv*. Barnevernsarbeideren er involvert i alle ledd i fosterhjemsarbeidet, og sitter i en nøkkelposisjon med førstehåndskunnskap om fosterfamiliene og

fosterforeldrenes egne barn. Deres erfaringer og vurderinger anses dermed som viktig for å forsøke å forstå det fokus, eller mangel på fokus, som rettes mot fosterforeldrenes egne barn i fosterhjemsarbeidet. Følgelig har jeg valgt å avgrense meg fra å intervju ansatte i Bufetat eller andre områder innenfor barnevernsfeltet.

1.2.1 Fosterforeldres egne barn

I denne oppgaven har jeg bevisst valgt å ikke bruke begrepet *biologiske barn i fosterhjem*, som jeg mener er et fremmedgjørende og lite egnet begrep i dagens moderne familier. Hvordan voksne og barn oppfatter tilknytning, tilhørighet og omsorgsrelasjonen seg i mellom, er ikke utelukkende knyttet til biologiske bånd. Adoptiv barn vil eksempelvis oppfattes som ens eget barn. Vårt samfunn består av komplekse familiemønstre hvor det er vanlig å snakke om mine barn, dine barn og våre barn. Mange barn kan føle en sterkere tilknytning til steforeldre og andre omsorgspersoner enn sitt biologiske opphav. Det er også viktig å presisere at mange fosterbarn har en slik tilhørighet til sin fosterfamilie. Når fosterbarnet vokser opp som en naturlig del av familien, vil verken fosterforeldre eller fostersøsken kjenne seg igjen i de problemstillinger som reises her. Når jeg i denne oppgaven bruker betegnelsen *egne barn*, mener jeg alle barn som har sin naturlige tilknytning og tilhørighet i familien, forut for en fosterhjems plassering.

1.3 Bakgrunn for valg av tema

Fosterhjemsarbeid og fosterforeldrenes egne barn er et tema som berører meg på flere plan. Jeg har erfaring fra å vokse opp med fostersøsken. Min erfaringsbakgrunn var langt på vei styrende for valg av utdanning og yrke. Under psykologi- og sosionomstudiene var jeg opptatt av temaet, og jeg skrev fordypningsoppgave på bachelorstudiet om fosterforeldrenes egne barn. Den gang (2000) var det vanskelig å finne norsk litteratur og forskning på dette tema. Med hjelp fra Norsk Fosterhjemsforening fant jeg noe materiale, som baserte seg på videoopptak, intervjuer, fokusgrupper, likemannsgrupper, artikler og ulike innlegg i fagbladet "Fosterhjems kontakt"¹. Fosterforeldrenes egne barn blir ofte omtalt som de "tause" eller "usynlige" barna. Konklusjonen på arbeidet var at mange egne barn følte seg tilsidesatt og glemt i barneverntjenestens oppfølging av fosterhjemmet. Egne barn opplevde at hverdagen og hjemmet ble forandret, og at de fikk mindre oppfølging, tid og oppmerksomhet av sine foreldre. Noe som igjen resulterte i sjalusi, konflikter og en negativ atmosfære i hjemmet. Noen barn uttrykte at de selv og foreldrene ble slitne av fosterbarnet. Eksponering for fostersøskens negative atferd og omsorgstraumer var vanskelig å takle. På det personlige plan

¹ Tidsskrift for fosterhjemsarbeid. Utgitt av Norsk Fosterhjemsforening.

fant jeg det både spennende og frustrerende å skrive om temaet. Spennende fordi så mange av intervjuobjektene beskrev erfaringer som var sammenfallende med mine egne. Frustrerende fordi jeg opplevde at fagmiljøene ikke lyttet til disse erfaringene og tok fosterforeldrenes egne barn på alvor. Som sosialarbeider innenfor barnevernsfeltet, vokste det en stigende interesse om å utforske dette nærmere, og gjøre en studie på tematikken.

Da jeg siden som masterstudent i Velferdsstudier tok opp tråden, fant jeg ulike forskningsarbeid på dette tema. Gjennom litteratursøk fant jeg kunnskap, empiri og forskningsresultater som støtter påstanden om at fosterforeldrenes egne barn utsettes for livserfaringer, belastninger, utfordringer og forventinger det er grunn til å vie oppmerksomhet. Studiene peker på mangler ved oppfølgingen av denne gruppen barn i fosterhjemsarbeidet, men jeg har ikke funnet studier der dette vurderes profesjonsetisk. Det har styrket mitt engasjement og interesse for å gå videre med nettopp dette temaet.

Min samlede yrkeserfaring som miljøarbeider, kommunal saksbehandler i barnevernet, og selvstendig næringsdrivende innenfor barnevernsfeltet, har gitt innsikt i den krevende oppgaven det er å følge opp et fosterhjem. Kombinasjonen av yrkeserfaring og egenerfaring på området, gir meg en bred og nyttig erfaringsbakgrunn for å tilnærme meg temaet. Rollen som saksbehandler i barnevernet er meget sammensatt og krever høy kompetanse og faglig innsikt i de fagområdene man arbeider innenfor. Jeg har derfor valgt å utforske den *profesjonelles* rolle i oppfølgingen av fosterforeldres egne barn, med vekt på profesjonsetikk.

1.4 Inspirasjon fra forskningsfeltet

For å oppnå gode, virkelighetsnære og vitenskapelige spørsmål bør forskeren basere seg på foreliggende forskning på det aktuelle området. Det anbefales å grave der man står, med en utforskning av sentrale temaer som man selv har hatt erfaring med (Kalleberg 1996). Det er relevant å trekke frem fem nordiske forskningsbidrag om fosterforeldres egne barn, for å sette denne studien inn i en sammenheng. I Norge har Inger Kristin Heggdalsvik² (2007) skrevet hovedfagsoppgave om: *Fosterforeldrenes egne barn – en studie av hvordan fosterforeldrenes egne barn opplever det å vokse opp sammen med fosterbarn*. Analysen viser at egne barn sitter med erfaringer på godt og vondt. Hun konkluderer med at det synes å være et språk mellom empiri, faglige vurderinger og sosialpolitiske føringer. I tillegg har Ingunn Øyre³

² Inger Kristin Heggdalsvik (2007). Hun har gjort en kvalitativ studie på barn av fosterforeldre. Hun intervjuet 7 respondenter i alderen 7 til 29 år.

³ Ingunn Øyre (2012). Studien bygger på kvalitative intervju med 8 biologiske barn i fosterhjem i alderen 18-25 år, som hadde vokst opp med fostersøsken med utfordrende atferd.

(2012) skrevet en masteroppgave om: *Hvordan opplever "biologiske barn" det å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd?* Studien beskriver hvordan fosterforeldres egne barn har en utfordrende oppvekst som krever mye av barna og hele familien. Hun vektlegger barns resiliens og personlige egenskaper, mestringsstrategier, beskyttelsesfaktorer, foreldrenes oppmerksomhet og omsorg, som viktig for hvordan barna tåler stresset de påføres. I Sverige har Monica Nordenfors og Ingrid Höjer⁴ (2006) skrevet en doktorgradsavhandling om: *Ett reflexivt syskonskap – En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Studien viser at fosterforeldrenes egne barn i stor grad berøres av en fosterhjems plassering, og at deres erfaringer og utfordringer i mindre grad fanges opp av foreldrene og barnevernstjenesten. Forskningsarbeidet bygger på Höjers doktorgradsarbeid fra 2001⁵, om *fosterfamiljens indre liv*, hvor hun ble oppmerksom på at det sjeldent settes fokus på fosterforeldres egne barn i forskning. (Kälvesten 1974, Vinterhed 1985, Wåhlander 1990, Tristeliotis et al 2000, Höjer 2001). Familieplejen i Danmark⁶ (1998) har foretatt en studie der fosterforeldres egne barn forteller sin historie. Undersøkelsen konkluderer med at egne barn opplever uro og har behov for tettere oppfølging. Det understrekes at en tidligere intervensjon og bedre undersøkelser av fosterbarnet, vil forebygge en rekke problemer både for fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn (Rønlev 1998).

Utenom disse bidragene, er det meste av forskning på fosterforeldres egne barn, hentet fra Storbritannia, USA og Canada. Forskningsresultatene er i stor grad sammenfallende, og temaer og problemstillinger som løftes fram er gjentakende. De fleste bidragsytere peker på at fosterforeldrenes egne barn er forsømt i forskning og litteratur som omhandler fosterhjemsarbeid. Den gjennomgående tonen er at barnas eget perspektiv sjelden kommer til orde, og at kunnskapsproduksjonen preges av voksnes vurderinger av barnas situasjon. Undersøkelsene konkluderer med at fosterforeldrenes egne barn anses som viktige aktører i fosterhjemsarbeidet, men at de i liten grad blir tatt med i gjennomføringen av den praktiske oppfølgingen. Utfordringen kan være å omsette kunnskapen til norske forhold. Backe-Hansen og Havik (1998) peker på at man må vise varsomhet når forskningsresultater skal overføres fra andre land og tidsepoker. Enhver undersøkelse finner sted i en spesifikk kulturell,

⁴ Monica Nordenfors og Ingrid Höjer (2006). Studien startet med fokusgrupper for fosterforeldrenes egne barn. 17 deltakere i alderen 9-22 år ble delt inn i tre grupper. Materialet fra fokusgruppene dannet grunnlag for videre diskusjonsgrupper. 16 barn og unge i alderen 11-23 år deltok i diskusjonsgrupper. Utsagn fra fokusgrupper og diskusjonsgrupper dannet grunnlag for utforming av spørreskjema. 684 barn og unge fylte ut spørreskjema. Siste del av studien innebar dybdeintervju av 20 barn og unge mellom 12 og 30 år.

⁵ Ingrid Höjer (2001) Doktorgradsarbeid om fosterhjem. 174 fosterforeldre svarte på spørreskjema, i tillegg ble det gjennomført intervju med 17 fosterforeldrepar. Studien har et kjønnsperspektiv.

⁶ Familieplejen i Danmark (1998) En kvalitativ studie der 9 biologiske barn og voksne i alderen 9-38 år, samt 3 par fosterforeldre forteller sin historie.

økonomisk, idealistisk, moralsk og politisk sammenheng. De sosiale fenomener som studeres må alltid fortolkes innenfor en gitt kontekst. Således er også fosterhjemsomsorgen i stadig forandring og utvikling. Likevel peker de på at forskning om indre forhold vedrørende menneskers intrapsyriske og interpersonlige forhold vil ha større bestandighet.

Gjennom prosessen med kunnskapsinnhenting fant jeg gjentagende beskrevet hvordan utfordringer knyttet til fosterforeldres egne barn vies liten oppmerksomhet. Det som slår meg er at en samlet fremstilling av kunnskapsstatus og tidligere forskningsstudier tegner et ganske samstemt bilde av hvilke utfordringer og belastninger fosterforeldres egne barn kan stå overfor. Min forståelse er at vi etter hvert har en del kunnskap om dette tema. Mitt bidrag imidlertid, er å rette fokus på hvordan profesjonelles møte med disse utfordringene kan forstås som profesjonsetiske utfordringer. Studien retter et profesjonsetisk blikk på egne barn som en berørt tredjepart i fosterhjemsomsorgen. Selv om ingen av forskningsbidragene har en slik innfallsvinkel, sier den samlede presentasjonen noe om hvordan fosterforeldres egne barn har det, og er således relevant for å veie studiens empiri opp mot den kunnskap som allerede foreligger om tema. Forskningsbidragene vies derfor relativt stor plass i kapittel 4.

Denne kunnskapen, om de utfordrende sidene ved barnas perspektiv, belyses i liten grad i materiell, brosjyrer og nettsider⁷ som retter seg mot norske fosterforeldre og deres egne barn. Etter mitt syn er viktige problemstillinger som omhandler disse barna enten utelukket fullstendig, eller omtalt på en forenklet måte. Selv om forskningsbidragene som belyser egne barns situasjon har økt, synes oppmerksomheten rundt utfordringer å ha blitt mindre. Dette ser en tydelig når to forskjellige utgaver av Fosterhjemshåndboka beskriver temaet ulikt.

Kapittelet ”fosterforeldrenes egne barn”, i utgaven fra 1994⁸, tematiserer de utfordrende sidene ved det å vokse opp med fosterbarn. Grethe Wathne setter her søkelyset på egne barns personlige erfaringer og antyder at voksne har vanskelig for å lytte og ta inn over seg barnas erfaringer. Hun trekker opp en kritisk debatt om hvordan barnevernstjenesten og fosterforeldre bedre kan ivareta egne barn. Ved å sammenligne kapittelet ”Å leve med fostersøskene”, i den reviderte utgaven fra 2011⁹, ser man en dreining over mot de positive sidene ved å ha fostersøskene. Kapittelet bygger i større grad på ulik forskning og litteratur,

⁷ www.fosterhjem.no, www.fosterhjemsforening.no. ”Hjelp, jeg skal få fostersøskene!” (NFF)

⁸ Fosterhjemshåndboka (1994:162-171) Utgitt første gang i 1994 i samarbeid mellom Norsk Fosterhjemsforening og Kommuneforlaget. Forfatter er Øystein Gulliksen, som er barnevernspedagog og har erfaringer som fosterfar. Kapittelet om ”fosterforeldrenes egne barn” er i sin helhet skrevet av Grethe Wathne. Erfaringene er basert på hennes seminarer og samtalegrupper med fosterforeldrenes egne barn gjennom tre år.

⁹ Fosterhjemshåndboka (2011:348-367). Redigert utgave av generalsekretær i Norsk Fosterhjemsforening Hege Sundt.

men legger etter mitt syn *ikke* vekt på de store utfordringene som fremkommer i forskningsmaterialet.

Denne dreiningen kan forklares ulikt, og vil ikke bli inngående debattert i denne oppgaven. Mitt anliggende er at de *perspektiver* vi velger, vårt ”*etiske blikk*”, *hvem* og *hva* vi holder fokus på, har betydning for hvordan vi tilegner oss, tolker og videreformidler kunnskap. Jeg har valgt å sette søkelys på de utfordrende sidene ved fosterhjemsordningen, ved å presentere ulike fenomener og problemstillinger som berører fosterforeldrenes egne barn. Med dette ønsker jeg å løfte frem dilemmaer og peke på det *etiske*, der hvor egne barns ve og vel står på spill. Min intensjon er å tydeliggjøre for leseren den underkommuniserte kunnskapen og forskningslitteraturen som omhandler fosterforeldres egne barn – en kunnskap som ikke har vært fremme i den norske barnevernsfaglige debatten.

Siden jeg ikke har klart å finne forskningsbidrag som belyser fosterhjemsomsorg i et profesjonsetisk perspektiv, har jeg valgt å hente inspirasjon fra Terje Mesel (2009) sitt forskningsprosjekt om: *Legers profesjonsetikk. Refleksjon og mestring i en sykehuskultur*. Mesel setter søkelys på hvordan den profesjonelle mestrer det å være et etisk subjekt i en hverdag som krever mange vanskelige etiske avgjørelser. Studien omhandler den profesjonelles forhold til egen profesjonsmoral, profesjonsetikk og etiske dilemma i profesjonsutøvelsen. Jeg finner forskningsbidraget relevant og overførbart til barnevernsarbeiderens mange vanskelige avgjørelser og etiske avveininger i sin praksis.

1.5 Oppgavens faglige plassering

Oppgavens teoretiske rammeverk bygger på tre hovedspor eller retninger innenfor fagområdet etikk: fenomenologi, nærhetsetikk og profesjonsetikk. Jeg vil innledningsvis kort gjøre rede for disse retningene, og på hvilken måte de er relevante for studien.

1.5.1 Fenomenologi

Fenomenologi er en stor retning som har inspirert mange nærhetsetikere. Den franske filosofen Edmund Husserl (1859 – 1938) regnes som fenomenologiens grunnlegger¹⁰. Fenomenologiske perspektiver innebar et skifte i samfunnsvitenskapelig tenkning fra et objektivt til et subjektivt perspektiv, hvor man erkjente at det ikke finnes objektiv kunnskap om menneskers liv og samfunn (Aasland 2005/2011). Fenomenologien omhandler vår bevissthet, opplevelse og erkjennelse av menneskets *livsverden*, som et sosialt og etisk

¹⁰ Retningene er videreutviklet av kjente filosofer som Heidegger, Habermas, Sartre, Foucault, Merleau-Ponty, Buber, Løgstrup, Lévinas, Kierkegaard, samt at den har inspirert en rekke norske filosofer.

anliggende. Følgelig må det tas hensyn til menneskers kroppslige erfaringer og handlinger i en kulturell og historisk sammenheng. Fenomenologien tar for seg fenomener som *interconnectedness*, *otherness* og *inter-subjektivitet*, som en motvekt til objektivisering, og som en kilde til å forstå utfordrende situasjoner i sosialt arbeid. Innen etikken vokste fenomenologien frem som en motvekt til den tradisjonelle moralfilosofien som var preget av en prinsippbasert etikk. Der hvor man tidligere lot etiske retningslinjer, normer og prinsipielle verdier være styrende for sosialt arbeid, representerte fenomenologien et paradigmeskifte hvor man vektla *den etiske relasjonen i møte med den andre*. Fenomenologien setter menneskers intersubjektive relasjoner og interpersonlige dynamikk i fokus. I denne relasjonen møter den profesjonelle etiske krav (Wyller og Heimbrock 2010).

Fenomenologien kan ikke reduseres til en metode, og den er mer enn bare en teoretisk eller empirisk tilnærming. Et fenomenologisk perspektiv hjelper oss å se selve saken og fenomenene slik de manifesterer seg og fremstår for oss. En fenomenologisk forståelse, innebærer en nedenfra og opp tilnærming, åpner opp mot verden og hjelper oss å oppdage hva som står på spill og hva som er av etisk relevans. Fenomenologien handler om det fenomenale, det særegne og uventede som skiller seg ut. Solveig Botnen Eide (2011a:19) skriver at: "Den fenomenologiske tilnærmingen begynner nettopp med forbauselse, ved at noe så å si trer fram fra sin ordinære bakgrunn og griper oss". Fokus holdes på vår erfaring, vår opplevelse av slik det egentlig *er*, og ikke slik man forventer at det *bør* være, som et normativt perspektiv ville hatt fokus på. En fenomenologisk innfallsvinkel er relevant for å belyse og forstå de etiske og relasjonelle sidene i fosterhjem, og den profesjonelles egen forståelse av *fenomenet* fosterforeldres egne barn.

1.5.2 Nærhetsetiske perspektiver

Nærhetsetiske perspektiver er en tilnærming til etiske spørsmål som setter forhold mellom mennesker i sentrum. Virginia Held (2006) omtaler "*ethics of care*" som en fellesbetegnelse for ulike etiske perspektiver og forståelsesmåter innenfor omsorg og nære relasjoner. Noen kaller den kjærlighetens etikk, omsorgsetikk, relasjonsetikk eller nærhetsetikk. Begrepene brukes om hverandre i litteraturen, og således også i denne oppgaven.

"Nærhetsetikk" og "omsorgsetikk" går hånd i hånd, og er inspirert av fenomenologiske begreper om avhengighet, sårbarhet og relasjon. (Vetlesen og Nortvedt 2000). Begrepene representerer ikke ulike retninger i etikken, men den viktigste forskjellen består først og fremst i at omsorgsetikken tar utgangspunkt i omsorgsbegrepet, omsorgsrelasjonen og

profesjonell omsorg. Omsorgsetikken anerkjenner menneskets interdependens, de bånd som knytter oss til andre, og de relasjoner som konstituerer og former vår identitet. Den avviser hensynet til universelle og abstrakte regler i dominerende moralteorier, og hevder at slike prinsipper vil være direkte upassende i kontekster som familie og vennskap. Den liberale individualismen fremsetter en illusjon om at samfunnet består av frie, selvforsynte, likeverdige og uavhengige individer som kan velge *om* de vil inngå i relasjoner eller knytte seg til andre. Den skjuler, reduserer og tilslører fakta om avhengighet, sårbarhet og begrensede valgmuligheter for en rekke mennesker (Kittay 1999).

Denne retningen vektlegger *omsorgens betydning*, og den blir nesten alltid oppfattet som å legge vekt på forsømte moralske hensyn, særlig innenfor moralske rettigheter og preferanser for nære relasjoner og betydningsfulle andre (Held 2006). Omsorgsetikken legger vekt på *moralske verdier* og viktigheten av relasjoner i vennskap og familie. Relasjonene forandres gjennom livet og man søker en *moralsk* forståelse av hvordan relasjoner endres og utvikles. Omsorgsetiske perspektiver er en relevant innfallsvinkel for å belyse de etiske sidene ved *omsorgsrelasjoner* i fosterhjem.

Nærhetsetikken og relasjonsetikken angir et perspektiv på moralske fenomener og moralsk praksis (Eide 2010a). Den legger vekt på følelsesmessige egenskaper og kognitive evner som et grunnlag for menneskets moralske kompetanse. For at den profesjonelle skal oppleve seg som en moralsk aktør, må en kjenne seg berørt av situasjonen og evne *å se* hva som etisk står på spill. Det er i relasjonen og møtet med den andre – ansikt til ansikt – at den etiske fordring treffer oss og utfordrer til moralsk handling. Oppgaven baserer seg på nærhetsetiske og empatibaserte perspektiver, hvor filosofen Knud E. Løgstrup og hans fenomenologisk inspirerte tenkning får en fremtredende plass.

1.5.3 Profesjonsetikk

Profesjonsmoralske og profesjonsetiske teorier forteller oss noe om *hvordan* vi jobber innenfor et fagfelt, og hvilke *normative føringer* og *mandater* som ligger til grunn for vårt profesjonelle arbeid. Profesjonsetikken må utformes ut i fra den praksis og virkelighet profesjonsutøver befinner seg i (Wyller og Heimbrock 2010). Profesjonsutøveren, som et etisk subjekt, er en feilbarlig skapning, og vi har ingen visshet eller garanti for at vi opptrer moralsk korrekte. Derfor legges det vekt på den *moralske praksis*, hvor vi lærer, utvikler oss, og kultiverer våre moralske evner, moralske persepsjon og dømmekraft.

Forholdet mellom den profesjonelles handling og profesjonens mål, kan utdypes gjennom begrepet *praxis* (MacIntyre 1981). Praxis handler om å gjøre kloke handlinger ut fra en tilegnet etisk kompetanse. Praxis er de aktiviteter der våre handlinger berører en annen. Hvis vi anvender MacIntyre, så vil fosterhjemsomsorgen definert som en praksis si noe om hvordan en god profesjonell skal *være og handle*, for å oppfylle profesjonenes mål. Det å bli en del av en sosial praksis er å innrette seg etter de mål og de standarder som praksisen inneholder. Praksisen, eller profesjonsfelleskapet, omhandler hvilke goder praksisen skal realisere, og hvilke karaktertrekk, holdninger og ferdigheter som er adekvate i forhold til disse. Disse skal fungere som gode standarder den enkelte profesjonelle kan måle sin praksis mot (Mesel 2009). Denne studiens bidrag er å undersøke hvordan den profesjonelle oppfatter og vurderer egen praksis og profesjonsmoral knyttet til *spørsmålene omkring fosterhjemmet og fosterforeldrenes egne barn*.

1.6 Oppgavens tema plassert i en barnevernfaglig kontekst

For å sette studien inn i en barnevernsfaglig kontekst, vil jeg kort presentere utviklingstendenser, rammebetingelser og retningslinjer som kan ha betydning for fosterhjemmet og fosterforeldrenes egne barn. Videre vil jeg beskrive rettsprinsipper og barneperspektivet som preger samfunnsutviklingen, og som styrker *barnet* som eget rettssubjekt.

1.6.1 Utviklingstrekk i barnevernet

Dagens barnevern er i stor grad et resultat av oppbyggingen av velferdsstaten etter andre verdenskrig, og da spesielt ”Lov om barnevern” fra 1953. Med denne loven skjedde det en endring bort fra strenge formaninger, over til å fokusere på forebyggende tiltak, råd og veiledning. Forebygging var en ny faglig innfallsvinkel som nå ble innført i loven (Befring 2010). I 1993 ble foreløpig siste lov om barnevern iverksatt. Den er på mange måter en videreføring av loven fra 1953, men med mer oppmerksomhet mot barnets behov, rettigheter og forebyggende tiltak. Det viktigste utviklingstrekket i barnevernet i perioden 1993-2010, var den store økningen av barn som mottar hjelp. Fra et barnevern der hovedoppgaven var å ivareta de mest utsatte barna, har vi nå et barnevern som i tillegg bidrar til en bedre hverdag for svært mange barn og unge (Bergjordet, Dyrhaug og Haugen 2011).

I 2011 mottok 52 100 barn og unge tiltak fra barnevernet. Dette var nesten 5 prosent flere enn året før, og viser en økning i antall barn i barnevernet. Hjelpetiltakene dominerer. Nesten 84 prosent av disse barna mottok hjelpetiltak, og om lag 16 prosent mottok omsorgstiltak.

Fordelingen mellom hjelpe- og omsorgstiltak har omtrent vært uendret de siste årene. En analyse av norsk barnevernstatistikk på 1990-tallet viser at fosterhjem var det omsorgstilbudet som dominerte i barnevernet, mens institusjoner var det som ble minst benyttet. Bruk av forsterket fosterhjem og beredskapshjem økte med 50% fra 1993 til 2000 (Clausen 2002). Ved utgangen av 2012 nærmet antallet fosterbarn seg 10.000. Fosterhjem stod for 7 av 10 plasseringer, og fosterhjem er dermed det mest brukte plasseringstiltaket utenfor hjemmet (SSB 2012). Utviklingstendensen i Norge kan sies å være en stadig større satsing på fosterhjem, forsterkede fosterhjem og familiebaserte løsninger. Trenden har vært en reduksjon i bruk av barnevernsinstitusjoner generelt, men en økning for plassering i institusjon av enslige mindreårige asylsøkere (NOU 2012:5).

1.6.2 Fosterhjem som foretrukket plasseringstiltak

Mens antall fosterbarn øker, representerer dagens situasjon et underskudd av tilgjengelige og nye fosterhjem. Dette fører til større press på rekruttering og plassering i nye fosterhjem. Høsten 2012 pågikk en ”vervekampanje” for å rekruttere flere fosterhjem. Bufetat i Aust- og Vest-Agder rapporterer at det i lang tid har vært behov for flere fosterhjem, spesielt for ungdom over 12 år, og barn med innvandrerbakgrunn¹¹. Bufetat søker spesielt etter unge, ressurssterke familier med pågangsmot, kapasitet, overskudd og stå-på vilje, til å ta imot ungdommer. Det rekrutteres derfor småbarnsfamilier til ulike fosterhjemsoppdrag. I vår kultur har kjernefamilien en ideologisk forrang. Kjernefamilien bestående av det heterofile paret og deres egenfødte barn, betraktes som det ”naturlige” oppvekstarrangementet (Gillis 1996, Moxnes 1990). Ulvik (2005) peker på at det i Norge er samsvar mellom slike ideologiske preferanser og praksis slik den framgår av offentlig statistikk. Det er de familiebaserte løsningene som foretrekkes, og dette henvises gjerne til som en ”familistisk” tendens i norsk sosialpolitikk. En tendens som kan sies å være forsterket rundt tusenårsskiftet.

I 2004 ble det innført en forvaltningsreform i barnevernet. Staten overtok ansvaret for det som tidligere var det fylkeskommunale barnevernet, og man opprettet Bufetat (Barne-, ungdoms- og familie etaten). En viktig begrunnelse var å redusere bruken av institusjoner generelt, og spesielt de private. Et kjennetegn på praksisen den gang var at private aktører hadde et flertall av plassene i barnevernsinstitusjoner, og først og fremst ansvar for såkalte atferdsplasseringer (Nordstoga og Støkken 2008). Plassering av barn og ungdom med de kanskje største omsorgs- og behandlingsbehovene, var en viktig grunn til at fylkeskommuner benyttet private

¹¹ <http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.6944035>

institusjoner i stort omfang. Institusjonene ble oppfattet som mer fleksible enn de offentlige, med et mer differensiert tjenestetilbud, slik at de lettere kunne lage spesialordninger og tiltak rundt den enkelte ungdom. Det private markedet fikk en sterk markedsposisjon, og kunne kreve høye priser, spesielt når det oppstod akutte kriser. Den offisielle politikken i barnevernsfeltet ble nå å erstatte bruk av institusjoner med hjemmebaserte tiltak, og ønske om en sterkere kontroll av både kvaliteten og kostnadene i barnevernstiltakene (Støkken og Nylehn 2003). Trenden er altså økt satsing på fosterhjem, hvor fosterhjemsvirksomheten tar form av å være mer formalisert, og yte mer profesjonell omsorg overfor fosterbarn med stadig større problembelastninger. Konsekvensene av en sosialpolitikk hvor man erstatter institusjoner med hjemmebaserte tiltak, medfører at stadig flere barn og unge med de aller største omsorgs- og behandlingsbehovene, plasseres inn i private hjem. I et samfunnsøkonomisk perspektiv er den enorme kostnadsforskjellen mellom fosterhjem og institusjonsplasser et faktum. Det kan se ut som man ønsker å spare penger ved å bruke fosterhjem istedenfor en institusjonsplass, som i utgangspunktet er et mye dyrere tiltak. Vigdis Bunkholdt (2005) stiller spørsmål ved om vi på denne måten for ofte tilpasser barn til tiltak, isteden for å tilpasse tiltak til barnet.

Bunkholdt (1999) uttrykker videre en bekymring for den økte profesjonaliseringen av fosterhjemsomsorgen. Profesjonaliseringen omfatter større grad av formalisering i retning arbeidstakerstatus, og at selve virksomheten beveger seg mer i retning av profesjonell omsorg og terapi. Dette skyldes større problembelastninger hos fosterbarna. Fosterhjemsvirksomheten utvikler seg til å bli mer ulikt foreldreskap, ved at fosterforeldre fungerer som terapeuter, og ikke foreldre. Bunkholdt argumenterer for at fosterhjemsinstitusjonen skal bevares som et foreldreskapslignende arrangement, som passer best for barn med moderat problembelastning. Det er disse som kan inngå i gjensidige relasjoner til fosterforeldrene. Hun mener at behandlingstrengende barn vil ha bedre nytte av tilpassede institusjonsforhold.

1.6.3 Omsorgsvikt og omsorgsovertakelse

Hovedårsaken til at barnevernet overtar omsorgen for barn, er at foreldrene ikke gir god nok omsorg eller god nok beskyttelse, slik at barnets liv og helse står i fare. Definisjon av begrepet omsorgssvikt varierer, siden det rommer både fysisk, psykisk, passiv og aktiv svikt i omsorgen, samt ulike former for mishandling og overgrep (Bunkholdt og Sandbæk 2008). Øyvind Kvello (2010) skisserer ulike former for omsorgssvikt: mangelfull sikring, mangelfullt tilsyn, fysisk, psykisk og emosjonell omsorgssvikt, seksuelt ladet forføring,

manipulering, uetisk veiledning, parentifisering, infantilisering, medisinsk og utdanningsmessig omsorgssvikt, mishandling og overgrep.

For at barneverntjenesten skal overta omsorgen og flytte barnet ut av hjemmet, må vilkårene for omsorgssvikt være tilstede. Vedtak om å overta omsorgen for et barn kan treffes etter Barneverntjenestelovens¹² hovedbestemmelse om omsorgsovertakelse § 4-12. Barn som plasseres i fosterhjem, har vært utsatt for ulike former for omsorgssvikt. Dette medfører at fosterbarnet har særskilte omsorgsbehov, og stiller store krav til fosterhjemmet. Fosterforeldreskap er således et krevende foreldreskap.

1.6.4 Rammevilkår for fosterhjemmet

Fosterhjem defineres av Lov om barneverntjenester § 4-22:

- a) private hjem som tar imot barn til oppfostring på grunnlag av barneverntjenestens beslutning om hjelpetiltak etter § 4-4, eller i samband med omsorgsovertakelse etter § 4-12 eller § 4-8 annet og tredje ledd,
- b) private hjem som skal godkjennes i henhold til § 4-7.

Til fosterforeldre skal det velges personer som har særlig evne til å gi barn et trygt og godt hjem, og som kan løse oppfostringsoppgavene i samsvar med de forutsetningene som er lagt til grunn om oppholdets varighet m.m., jf § 4-15.

Departementet kan gi forskrifter om hvilke krav som skal stilles ved valg av fosterhjem, om fosterhjemmenes rettigheter og plikter, om barneverntjenestens plikt til veiledning og oppfølging av fosterhjemmene, og om tilsyn med barn i fosterhjem.

Barneverntjenesten skal oppnevne tilsynsfører for barn i fosterhjem.

Den kommune der fosterhjemmet ligger, har ansvaret for godkjenning og tilsyn av hjemmet.

Fosterhjemsarbeidet reguleres videre av: *Forskrifter om fosterhjem*¹³, *Retningslinjer for fosterhjem*¹⁴, *Fosterhjemsavtalen*¹⁵, og *Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem*¹⁶. I § 3 i *fosterhjemsforskriften* stilles det følgende generelle krav til fosterforeldre:

Fosterforeldre må ha særlig evne til å gi barn et trygt og godt hjem. Fosterforeldre må ha stabil livsførsel, alminnelig god helse og god samarbeidsevne. De må også ha god økonomi, bolig og sosialt nettverk som gir barn mulighet til livsutfoldelse.

Forut for en fosterhjemsplassing må potensielle foreldrene igjennom en prosess med kurs, opplæring og godkjenning via PRIDE-programmet (Parents Resources for Information, Development and Education). Forut for plassering er foreldrene vurdert til å ha særlig god

¹² Overordnet grunnlag for barneverntjenestens sitt arbeid er Lov om Barneverntjenester. Lovteksten som gjelder i Norge pr. i dag trådte i kraft 1. januar 1993.

¹³ Forskrift, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 22.12.2003

¹⁴ Rundskriv, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 15.07.2004. Q-1072B **Retningslinjer for fosterhjem**

¹⁵ www.regjeringen.no/fosterhjemsavtalen

¹⁶ Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2010.

evne til å yte omsorg for barn. Hvilket betyr at de barna som allerede bor i hjemmet, forstått som fosterforeldrenes egne barn, vokser opp under trygge og gode omsorgsvilkår. Gjennom intervjuene reflekterer sosialarbeidere over hvilke utfordringer egne barn kan få *etter* en plassering.

I henhold til kapittel 9 i *forskrifter om fosterhjem*, er ikke fosterforeldre å betrakte som arbeidstakere i arbeidsrettslig forstand. Grunnet graden av selvstendighet og oppgavens art, regnes det som mer naturlig å betrakte fosterhjem som selvstendige oppdragstakere for barneverntjenesten. Norske fosterforeldre mottar penger for sin innsats, selv om betalingen er beskjeden og benevnes som ”arbeidsgodtgjøring” og ikke lønn¹⁷.

Fosterforeldre er i utgangspunktet ikke en juridisk part i en barnevernssak, men har rett til å uttale seg i saker som gjelder opphevelse av vedtak om omsorgsovertakelse, jf Lov om barneverntjenester § 4-21. Om fosterforeldrenes rettigheter for øvrig vises det til *fosterhjemsavtalen*.

1.6.5 Retningslinjer som omhandler fosterforeldrenes egne barn

Det er ikke utarbeidet egne profesjonsmorske retningslinjer som omhandler fosterforeldres egne barn i fosterhjemsomsorgen. Fosterforeldres egne barn har i likhet med fosterforeldre ingen juridiske partsrettigheter. I den senere tid er det imidlertid innført nye ordlyder i forskrifter og retningslinjer det er verd å merke seg.

I *Retningslinjer for fosterhjem* punkt 11.3, om oppfølging av fosterhjemmet, står det:

Barneverntjenesten bør også vurdere behovet for oppfølging av fosterforeldrene egne barn, og eventuelt ha egne samtaler med disse ved besøk i fosterhjemmet.

Videre i punkt 14.7, om avslutningen av oppdraget som fosterforeldre, står det:

Når fosterforeldreoppdraget avsluttes skal fosterforeldrene og eventuelle fostersøsken tilbys en samtale med saksbehandler i barneverntjenesten.

I *Fosterhjemsavtalen* for kommunale fosterhjem punkt 4.1.3 står det om barneverntjenestens forpliktelser om informasjon til fosterforeldrenes familie og nettverk:

Barneverntjenesten skal avklare hvilke opplysninger om fosterbarnet som kan gis til fosterforeldrenes familie og nettverk. Dersom fosterforeldrene har egne barn og

¹⁷ Kommunenes sentralforbunds (KS) veiledende satser for godtgjøring av fosterhjem er pr.01.07.2012: kr. 6.913,-. I tillegg mottar fosterhjemmene ”utgiftsdekning” som varierer etter barnets alder. Beløpet er ikke skattepliktig, men ment å kompensere for kostnadene til underhold av barnet. Svært mange fosterhjem blir ”forsterket” med høyere lønn, eller frikjøpt fra jobb.

fosterforeldrene ønsker det, skal barneverntjenesten ha egne samtaler med barna og fosterforeldrene.

Den nye ordlyden viser at barneverntjenesten oppfordres til å føre samtaler med fosterforeldrenes egne barn, dersom det er behov for det. En presisering av de nye føringene er nyttige, da flere av intervjudeltakerne i studien referer til disse punktene.

1.6.6 Barneperspektivet og prinsippet om barnets beste

En norsk pioner i barneforskning, Per Olav Tiller (1990), forstår barneperspektiv som hvordan verden ser ut for barn, hva barnet ser, hører, opplever og føler, og hvordan virkeligheten ser ut for barnet. Dette må ikke utelukkende reduseres til ”*slik barna ser det*,” men handler også om hvordan kunnskapskilden om barn analyseres, forstås og genereres til kunnskap. I dagens offentlige retorikk har det høy legitimitet å søke *barneperspektivet*, ”lytte til barns stemmer” og ”å ta barn på alvor”. Ulvik (2005) reiser spørsmålet om dette blir honnørformuleringer med et lavt presiseringsnivå. Barneperspektivet er etterspurt i både politikk og i kunnskapsutviklingen. Men søking etter barneperspektivet er likevel mer å forstå som kulturelle idealer, noe som ikke nødvendigvis preger praksis. Om det er enighet i at barneperspektivet skal søkes, er det knapt enighet om hva det innebærer, verken i politikk eller forskning.

Samfunnets syn på barn har endret seg over tid. Rettslig vises dette ved at barn i økende grad ses som et selvstendig individ med egne rettigheter og interesser. Lovgivningen beveger seg fra foreldres myndighet over barn, og over til at foreldres plikter og rettigheter overfor barnet er begrunnet i barnets beste. Vi beveger oss over mot et rettighetssamfunn og en dreining om å rettighetsbasere barnas posisjon (NOU 2009:22). Forslag til lovendringer er i skrivende stund ute på høring. Et viktig formål med lovendringene er at barn i barnevernet skal bli hørt og få være med å bestemme over egne liv. Departementet foreslår å innføre en ny overordnet bestemmelse i barnevernloven om barns medvirkning i alle forhold som berører barnet¹⁸.

Overordnet grunnlag for barnevernets virksomhet er Barnevernloven med tilhørende forskrifter, rundskriv og veiledere. Det juridiske rammeverket omfatter også forvaltningsloven, barneloven og internasjonalt regelverk som FNs barnekonvensjon og de Europeiske Menneskerettigheter (EMK). Barnevernlovens fundament angis gjerne i tre grunnprinsipper; prinsippet om barnets beste, det mildeste inngreps prinsipp og det biologiske prinsipp. Disse uttrykker grunnleggende verdier vårt samfunn er bygget på. Prinsippet om

¹⁸ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/aktuelt/nyheter/2012/barn-i-barnevernet-skal-hores.html?id=698362>

hensynet til barnets beste anses som det overordnede, og er også det eneste av prinsippene som er eksplisitt nedfelt i barnevernloven § 4-1:

Ved anvendelse av bestemmelsene i dette kapitlet skal det legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet. Herunder skal legges vekt på å gi barnet stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen.

Prinsippet om barnets beste regnes for å være tungtveiende retningslinjer og flagges som en *fanesak* i barneverntjenestens arbeid. Siden prinsippet om *barnets beste* ikke er en regel, men et prinsipp som må vurderes, må det tas hensyn til barnets totale livssituasjon. Vurderingene må være faglig basert og styrt av forhold som ny forskning, systematisert kunnskap og endringer i kulturelle normer. I prinsippet ligger også at der barnets behov for omsorg og beskyttelse ikke er forenlig med foreldrenes interesser, skal barnets interesser og behov gå foran (NOU 2012:5).

Utviklingen med å oppfatte barnet som eget rettssubjekt, forsterkes gjennom FNs barnekonvensjon¹⁹. Barnekonvensjonen slår fast i artikkel 1 at: *Alle under 18 år er barn*. Barnekonvensjonen legger til grunn at barnet med sin fysiske og mentale umodenhet har behov for spesielle vernetiltak og særskilt omsorg. Barnekonvensjonene hviler på fire generelle grunnprinsipper: rett til å uttale seg, rett til ikke-diskriminering, rett til liv og utvikling og at barnets beste skal legges til grunn i alle saker som omhandler barn (NOU 2012:5). Hensynet til barnets beste omtales i barnekonvensjonen artikkel tre:

Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.

Barnevernloven gjelder for *alle* barn i Norge.²⁰ Barnevernets hovedoppgave er å sikre at *alle* barn og unge i Norge, som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid, samt å bidra til at barn og unge får trygge oppvekstvilkår. Dette formålet er fastsatt i barnevernlovens § 1-1. Min intensjon med å trekke frem lovbestemmelser og rettsprinsipper som er styrende for norsk barnevern, er å peke på at fosterforeldres egne barn har en sterk rettslig stilling i vårt samfunn, i kraft av å *være barn*.

¹⁹ De forente nasjoners internasjonale konvensjon 20. november 1989 om barnets rettigheter. Konvensjonen trådte i kraft 2. september 1990 og ble ratifisert av Norge i 1991. I 2003 ble konvensjonen tatt direkte inn i norsk lov gjennom en endring av menneskerettsloven (lov av 21.mai 1999 nr.30) § 2 nr. 4, og ble i tilfelle motstrid gitt rang foran annen norsk lovgivning.

²⁰ <http://www.barnevernet.no/Dokumenter/Lover-og-regler/Barnevernloven/Barnevernloven-gjelder-for-alle-barn-i-Norge/>

1.7 Oppgavens oppbygging

I introduksjonskapittelet har jeg gjort rede for studiens tema, problemstilling og avgrensning. Videre har jeg gjort rede for studiens teoretiske og barnevernsfaglige plassering. Kapittel 2 omhandler studiens metodiske valg, intervjuform og utvalgsriterier for intervjupersonene. I kapittel 3 presenteres etiske teorier, perspektiver og tilnærminger som ligger til grunn for oppgaven. Kapittel 4 sammenfatter en kunnskapsstatus om ulike forskningsarbeider og litteratur, som beskriver hvordan barn opplever det å vokse opp med fostersøsken. Kapittel 5 utgjør empiripresentasjon av profesjonelle aktørers refleksjoner og meningsytringer, slik de fremkommer i intervjuene. Til sist drøfter jeg empirien opp mot ulike etiske perspektiver og teorier i kapittel 6.

KAPITTEL 2 - METODE

2.1 Innledning

Viten *skapes*. Vitenskap er dermed preget av de forståelsesmåter, framgangsmåter og metoder man velger blant flere mulige. *Ett* vitenskapsteoretisk syn som deles av flere, er at den sosiale virkeligheten er sosialt konstruert, og at all kunnskap som produseres er historisk og kulturelt *situert*. Vi kan altså ikke innta en nøytral posisjon, og forskeren er dermed *posisjonert* i forhold til det utkikkspunktet eller det perspektivet man har valgt. Enhver posisjon vil igjen medføre at andre perspektiver og forståelsesmåter kommer i bakgrunnen eller forsvinner fra vårt synsfelt.

Innenfor en hver profesjon, råder en diskurs som også omhandler normative oppfatninger om sosiale fenomener. Konteksten, relasjoner og språket vi bruker er med å forme virkeligheten og påvirke de data som kommer frem i forskningen (Geertz 1973, van Manen 1988). Partene i en samtale vil konstruere en versjon som passer for dem som deltar, og en kan derfor stille spørsmål om de fortellingene vi gir kan kalles "sanne" (Baker 1982). Sosiale fenomener fortelles ut fra de herskende interessers synspunkt og ut fra rådende normer (Richardson 1990). Smedslund (1985) påpeker at samfunnsforskning i stor grad forsterker og beviser de antagelser som allerede finnes i kulturen, og reproducerer dermed implisitt de maktkonstellasjoner og privilegier som finnes i feltet.

Kunnskap om fosterhjemsomsorg er preget av ulike perspektiver, forståelsesmåter og normative kunnskapsdiskurser. De rådende perspektiver og forståelsesmåter som preger det sosialpolitiske velferdsapparatet, har i liten grad "løftet frem" fosterforeldres egne barn, eller

tatt de etiske perspektivene på alvor. Å få belyst dette tema, er følgelig viktig både for profesjonen og fosterhjemmene selv. Intensjonen er å sette søkelyset på *fosterforeldrenes egne barn*, fra en annen innfallsvinkel og et annet perspektiv enn fagfeltet vanligvis presenteres for. Å rette *lyskasteren* inn mot denne gruppen barn i fosterhjemmet bidrar til å *belyse* fenomener og utfordringer som tidligere har vært lite *fremme i lyset*.

2.2 Profesjonsetiske utfordringer

Problemstillingen er hvordan sosialarbeiderens møte med fosterforeldrenes egne barn kan forstås som profesjonsetisk utfordring. I oppgaven har jeg valgt et perspektiv som intenderer å få fram den profesjonelle aktørens refleksjoner rundt temaet. Undersøkelsens objekt er profesjonsutøvers etiske perspektiver, holdninger, refleksjoner og normative ståsted. Målet er å kartlegge i hvilken grad den enkelte opplever å støte på etiske utfordringer. Fokuset er på den profesjonsmoraliske, profesjonsetiske og sosiokulturelle kontekst som preger egen praksis og gir retning til *subjektets meningskonstruksjon*. Meningskonstruksjon omfatter både forståelse og opplevelse som to sider av samme sak (Ulvik 2005). Den profesjonelles kontekst inngår i felles profesjonsmoraliske og kulturelle forståelser av fenomener, som igjen gir grunnlag for og retning til subjektens meningskonstruksjon. Med kontekst menes her den forbundne helhet, som gir sine deler mening (Cole 1996).

2.3 Metodologi

Metodologi betyr i denne sammenheng ulike teorier om forskning. Hvilke teorier man velger å bygge sin forskning på avhenger av hvilket paradigme man befinner seg innenfor. Det er derfor viktig at forskeren reflekterer over dette, og tilkjennegir hvilket paradigme studien befinner seg i. Guba (1990:17) definerer paradigme som ”a basic set of beliefs that guides action”. Denzin og Lincoln (1994:13) definerer paradigme som et fortolkende rammeverk. De sier at all forskning er en fortolkning som blir ledet av et sett med tanker og følelser omkring verden og hvordan vi forstår den. Ryen (2002:23) sammenfatter paradigme til et nett av epistemologiske, ontologiske og metodiske forutsetninger.²¹ Metodologi er en konkretisering av disse, og teorier om hvordan man kan søke kunnskap som kan anvendes i forskning.

2.3.1 Kjennetegn ved fenomenologisk orientering

Studien er utformet gjennom et fenomenologisk paradigme og en erfaringsbasert tilnærming. Ordet *fenomenologi* betyr læren om fenomenene. Ordet *fenomen* har gresk opphav og betyr

²¹ Epistemologi omhandler vårt erkjennelsesgrunnlag og vår forståelse av kriterier for sannhet. Ontologi omhandler våre antagelser om verden og virkelighetens dypeste natur (Korsnes ofl. 1997:69).

det som viser seg (Zahavi 2003). Fenomenologien er opptatt av hvordan fenomenene *fremtrer* for oss, hvordan fenomenene *egentlig er*, og hva som er *selve saken*. Man kan si at fenomenologien handler om det fenomenale, det som fremtrer for oss som særegent, det som forbauser oss og berører oss. Det er nettopp dette å legge merke til selve fenomenet, og oppmerksomheten knyttet til våre erfaringer og vår opplevelse av selve saken, som kjennetegner en fenomenologisk orientering (Eide 2011a). En fenomenologisk orientering egner seg nettopp til å åpne blikket og se ting på nye måter. Den kjennetegnes av at vi gripes av noe, og at denne overraskelsen setter oss på sporet av noe nytt. Husserl utfordrer oss til å innta en *fenomenologisk reduksjon* (Husserl 1970, Zahavi 1997). Dette innebærer å ta et skritt tilbake og frigjøre seg fra det en vet og har lest om fenomenet fra før. Det krever at man inntar en teori- og systemfri beskrivelse av selve saken, og reflektere over de erfaringer vi har gjort oss selv om fenomenet (Eide 2011a).

Fenomenologien har vært utbredt i kvalitativ forskning i forståelsen av den sosiale verden, produksjon av sosial orden og sosiale fenomener ut fra aktørenes egne perspektiver. Man forsøker ”å beskrive verden slik den oppleves av informantene, ut fra den forståelse at den virkelige virkeligheten, er den mennesker oppfatter” (Kvale & Brinkmann, 2009:45). Den sosialfenomenologiske tilnærmingen kombinerer fenomenologi og etikk som noe som opptrer samtidig. Den empirisk fenomenologiske tilnærmingen gjør bruk av vide menneskelige erfaringer. Den er et fortolkningsverktøy for empirisk forskning, og kan være en måte å oppdage og reflektere over hva som kreves i profesjonsetikken. Den fenomenologiske tradisjonen er videreutviklet som et fundament for sosialvitenskapen, og har fått stor innflytelse på profesjonelt arbeid. (Wyller og Heimbrock 2010).

Målet i fenomenologien er å rette søkelyset mot verden slik den trer frem for oss, analysere og fortolke de fenomener som er gitt oss, gjennom vår livserfaring. Løgstrup ønsker å belyse menneskets forhold til seg selv og den verden vi lever i gjennom allmennmenneskelige livserfaringer, og ikke gjennom ekspertenes vitenskapelig kontrollerte erfaring (Christoffersen 1999). I en fenomenologisk analyseprosess må forskeren ta utgangspunkt i respondentens egen livsverden. I følge Merleau-Ponty (1962) dreier det seg om å beskrive det gitte så presist og fullstendig som mulig – å beskrive, snarere enn å forklare og analysere. I overensstemmelse med en fenomenologisk tilnærming, må forskeren bevare en holdning preget av maksimal åpenhet overfor fenomenene. Fenomenologien åpner opp for verden, slik at subjektet kan ta inn verden og hverdagserfaringer med alle sine sanser. Det subjektive perspektivet er essensielt, og ”det som har mening for meg”, kan ikke objektiviseres.

Fenomenologien gjør forskningsobjektet om til kompetente respondenter med bevissthet og kunnskap om egen sosial virkelighet. Det er subjektets egne erfaringer som vektlegges. Det er nettopp *subjektiviteten* som konstituerer selvet, og gir kilde til vår mening og vår væren. (Wyller og Heimbrock 2010).

2.4 Valg av metode

Valg av metode og design er ikke kun et spørsmål om paradigme, men om hva som belyser problemstillingen i prosjektet på best måte. Det er de analytiske forholdene som er det sentrale i metodediskusjoner, og det er hva man ønsker å finne ut som må bestemmes valg av metode (Mills 1953, Cicourel 1964, Harmmersley 1992, Seale 1999, Silverman 2000, Ryen 2002). Mine forskningsspørsmål henviser ikke til faste komponenter og lovmessigheter, som kan etterprøves gjennom en systematisk og kvantitativ forskning. Den sosiale virkeligheten er gjennom en fenomenologisk forståelse i stadig bevegelse. Etske vurderinger og refleksjoner er subjektive faktorer som vil kunne endre seg over tid. Nye momenter, erfaringer og hendelser kan føre til at den subjektive meningskonstruksjonen endres. Dette gjør det vanskelig å bruke kvantitativ metode, hvor systematiske målinger, reliabilitet og validitet er sentrale begreper og betingelser for god forskning. Bruk av kvantitativ metode vil i denne sammenheng stille spørsmål ved om hvorvidt det eksisterer konsistente holdninger til det forskeren spør om. Min problemstilling inneholder ikke en klar hypotese som egner seg for deduktiv forskning. Med deduksjon mener man å trekke en slutning av premisser i samsvar med logiske regler, der man sikrer at slutningen er sann, gitt at premissene er sanne (Korsnes mfl. 1997). Min problemstilling spør etter ulike tolkninger av premissene, der intervjupersonene inviteres til å gi sine subjektive refleksjoner over et gitt tema. Man kan derfor ikke ta sikte på å finne ”sannheten”. Problemstillingen belyses best ved hypoteser som utvikles induktivt. Ved induksjon slutter man fra observasjoner til utsagn om generelle sammenhenger (Ryen, 2002). På bakgrunn av ovenstående drøfting har jeg valgt å løse min problemstilling gjennom kvalitativ forskning. Mine metodevalg og utvalgsriterier er hentet fra en kvalitativ tradisjon i et fenomenologisk paradigme.

2.4.1 Kvalitativ forskning

I følge Kirk og Miller (1986) er kvalitativ forskning ”an empirical, socially located phenomenon, defined by its own history, not simply a residual grab-bag comprising all things that are not quantitative” (Ryen, 2002:18). I kvalitativ forskning utvikles problemstillinger gjennom et komplekst samspill mellom litteratur, observasjoner og empiri. Kvalitativ forskning forsøker altså å forstå og studere ting i deres naturlige setting eller tolke fenomener

ut fra den mening folk gir dem. Kvalitative forskere hevder at man kan få tak i en dypere forståelse av de sosiale fenomener man forsker på, og man forsøker å finne ut hvordan variabler er sosialt og kulturelt konstruert. En kvalitativ tilnærming åpner opp for en mer detaljert og grundig undersøkelse av et fenomen.

Kvalitativ forskning rommer ulike retninger og et mangfold av tilnærminger som intervjuer, observasjon, analyse av tekst og dokumenter, og bruk av visuelle medier, der intervju formen er den mest kjente. Kvalitative intervju som metode, er godt egnet for å beskrive hvordan respondentene selv opplever sin "livsverden". Intervjuformen er egnet til å avdekke og beskrive intervjupersonenes egne erfaringer, selvoppfatninger, samt klargjøre og utdype deres perspektiver på verden (Repstad 1993, Kvale 1996/1997 og 2009, og Ryen, 2002). Slike åpne intervju gir rik tilgang til disse erfaringene, og bidrar til å belyse problemstillingen. Det kvalitative intervjuet er følgelig valgt som viktigste metode for denne oppgaven.

2.4.2 Valg av intervjuform

Mitt første vurderingstema var i hvilken grad jeg skulle velge dybdeintervju av den enkelte saksbehandler, fremfor gruppeintervju i et kollegafellesskap. Dernest dreide vurderingen seg om hvilken grad av struktur jeg skulle velge for intervjuene.

Som metode har gruppeintervju et stort potensial for å produsere datamateriale om mange forskjellige fenomen, og med en anvendelig karakter av lave kostnader og høy effektivitet. Hensikten kan være kunnskapsgenerering, eksplorering eller intervensjon. Det egner seg til å belyse hva- og hvorfor- spørsmål, og kan være hensiktsmessig tidlig i en prosjektfase når forskeren skal forholde seg til et fenomen eller en setting som en er ukjent med (Brandth, 1996). I lys av denne tilnærmingen kunne det vært hensiktsmessig å benytte seg av gruppeintervju for på denne måten å komme i kontakt med flest mulig respondenter, og dermed få belyst profesjonens kollektive syn på temaet.

Morgan og Krueger (1993) påpeker viktigheten av at temaet man forsker på er passende for en diskusjonsgruppe, og at det ikke bør være av for privat karakter. Dette kritiske blikket er nødvendig å ha med seg med tanke på at intervjupersonene i min studie skal uttale seg om holdninger, verdier, normer og etisk ståsted i egen praksis. Mitt anliggende er nettopp å bringe frem den *enkeltes* refleksjoner, synspunkter og betraktninger. Dette vurderes å være av personlig og sensitiv karakter. Å intervju voksne om kulturelt sensitive temaer krever en etisk årvåkenhet (Ulvik 2005). Kvalitative intervju er individualistiske og personer kan endre

utsagn når de inngår i en gruppe (Ryen, 1988). Intervjuene kan være idealistiske ved at de overser materielle og sosiale situasjoner, eller intellektualistiske ved at de overser emosjonelle aspekter (Ryen, 2002). I denne studien blir det viktig å ta hensyn til disse kritiske merknadene om at interaksjon mellom partene øker mulighet for skjevhet i data. Det er derfor avgjørende å legge til rette for åpenhet, trygghet og tillit slik at intervjupersonene fritt kan uttrykke seg. Å skape et klima der det fritt og spontant kan reflekteres kritisk over etiske dilemmaer i egen profesjon, vil være av stor betydning. På bakgrunn av denne drøftingen har jeg som forskningsmetode valgt dybdeintervju av hver enkelt sosialarbeider.

2.4.3 Det kvalitative forskningsintervjuet

Det er viktig å reflektere over og forberede seg på *hva slags type intervju* man tenker å gjennomføre. Kvale & Brinkmann (2009) skriver at formålet med et intervju kan være en avklaring, hvor man ønsker å kartlegge begrepsstruktur, en gruppes oppfatning av fenomener, utforske de begrepsmessige dimensjonene i sentrale uttrykk, posisjoner og innbyrdes forbindelser. Man ønsker å få tak i respondentenes diskurs, rådende oppfatninger og antakelser om hva som er typisk, normalt eller passende. Slike intervju er egnede når man vil dvele ved moralske dilemmaer. Utfordringen er å finne felles språklige betegnelser, og i fellesskap avdekke et fenomens vesen. Graden av forhåndsstrukturering avhenger av forskningsspørsmål og utvalgsriterier. Denne studien tar sikte på å undersøke etiske og moralske *fenomener og perspektiver* i profesjonen. Argumentene *mot* forhåndsstruktur peker på at dette binder forskeren og fører til at man ikke fanger opp alle dimensjoner og fenomener hos respondenten. Dersom poenget er å fange opp respondentens perspektiv, vil en for stor grad av strukturering virke mot sin hensikt. Argumentene *for* peker på at forhåndsstruktur demmer opp for skjevheter i materiale, unngår innsamling av overflødig informasjon og inkluderer viktige tema og fenomener i intervjuet (Ryen, 2002).

Ovennevnte teorier understøtter mitt valg om et semistrukturert intervju. Jeg ønsker å styre samtalen inn på visse tema og fenomener, for å sikre at problemstillingen blir besvart. Jeg har reflektert over at en *for* styrt intervjuguide, vil kunne forhåndsdefinere og styre dialogen. Det er derfor nødvendig å sikre en åpenhet og fri flyt i samtalen, for å sikre at intervjupersonenes *egne* refleksjoner får plass i intervjuet. Semistrukturerte intervju er en metodisk tilnærming som jeg mener er både åpen, omfattende, fokusert og samtidig sikrer at samtalen kommer inn på tema som berører problemstillingen.

2.5 Forskerens egen rolle og forforståelse for tema

Kunnskapen produseres sosialt i interaksjonen mellom intervjuer og intervjuperson. Intervjuet er en intersubjektiv menigsskapende prosess, der forskeren inngår i et samspill om kunnskapsproduksjonen (Kvale 1997, Haavind 2000, Ryen 2002). Forskerens rolle som person, og vedkommendes integritet, sensitivitet og moralsk ansvarlige forskningsatferd har betydning for kvalitativ forskning. Intervjueren er selv viktig i innhenting av informasjon. Kvaliteten på de produserte data avhenger av intervjuerens ferdigheter, genuine interesse og kunnskap om tema, erfaring, samspill og formulering av gode oppfølgingsspørsmål når respondenten svarer. (Ryen 2002, Kvale & Brinkmann 2009, Glassner og Loughlin 1987).

Min profesjonelle og personlige erfaring, og kunnskap om miljøet jeg ønsker å studere, gir et engasjement som kan berike forskningen og styrke evnen til å konstruere gode forskningsspørsmål. Erfaringsbakgrunnen vil få konsekvenser for relasjonen til informantene og meningskonstruksjonen i intervjukonteksten. Skjervheim (1996) omtaler samfunnsviterens forhold mellom respondent og forsker som et subjekt-subjekt-forhold, til forskjell fra naturviterens subjekt-objekt-forhold. Både forskeren og respondenten er involvert som selvbestemmende, handlende og begrunnende subjekter. Begreper, innsikt og fortolkninger av den sosiale virkeligheten kan "flyte" begge veier og bidra til å endre begges fortolkninger og handlinger. Intervjuet er en intersubjektiv bevegelse der aktiv lytting og oppfølging av svarene delvis bestemmer samtalens forløp. Jeg har ikke et nøytralt utkikkspunkt, og kan derfor ikke påberope meg å være nøytral observatør, eller innta et ikke-normativt forhold til fosterhjemsomsorgens praksis. Erfaringsbakgrunn og posisjon vil påvirke hva det er *mulig* å få øye på, hva man *ser* og *berøres* av, og hvilke perspektiver man er *i stand til* å innta.

Som samfunnsforsker vil en opptre som en deltakende observatør når en forsker på eget fagfelt (Holter 1996). Med egenerfaring fra saksbehandlers arbeidshverdag, har jeg gode forutsetninger for å skape nærhet og fortrolighet til intervjupersonene. Samtidig vil det kunne medføre problemer i forhold til den nærheten jeg har til kollegaer og eget fagfelt. Den delte erfaringsbakgrunnen vil kunne føre til at mye blir umiddelbart forståelig, slik at man avstår fra å utforske ting man tar for gitt, er inneforstått med, eller oppfatter som selvfølgeligheter. Som forsker kan jeg også utnytte min posisjon ved å bruke egne reaksjoner og kunnskap som ledetråder og "snakke imot" intervjupersonenes sosiokulturelle praksis. En slik manipulering vil kunne medføre fare for at respondenten legger bånd på seg, eller gir svar som det forventes at forskeren vil høre. En potensielt sterk forforståelse kan medføre et objektivitetsproblem.

Et annet problem å ta hensyn til er enten å overidentifisere seg eller underidentifisere seg med respondenten. Egenerfaring kan påvirke min uavhengighet og medføre at jeg fortolker meningsytringer. Ved overidentifisering blir nærheten for stor, og man fanges av bestemte gruppers meninger. Ved underidentifisering blir avstanden for stor og man kommer ikke tilstrekkelig nær aktørene til å forstå og gripe deres premisser (Kalleberg, 1996). Vårt moralske og etiske blikk er forbundet med hvordan vi forstår oss selv og vår egen rolle i den interaksjonen vi inngår i (Henriksen og Vetlesen 1998). Utfordringene i studien vil være å veksle tilstrekkelig mellom en profesjonell nærhet og distanse, ved kontinuerlig å reflektere over egen rolle som forsker. Dette har jeg forsøkt å ivareta gjennom etiske refleksjoner i forkant av intervjuene, samt forberedelser og bearbeiding av spørsmålene til intervjuguiden.

2.6 Intervjuguide

Jeg har tidligere gjort rede for mine refleksjoner rundt valg av semistrukturert intervjuform. Kvale (1997) anbefaler å la den halvstrukturerte intervjuformen munne ut i en intervjuguide som inneholder en grov skisse over emner, samt forslag til spørsmål. Et bra intervju spørsmål bør bidra til en tematisk kunnskapsproduksjon, og et dynamisk samspill mellom intervjueren og intervjupersonen. McCracken (1988) anbefaler at intervjuguiden legger vekt på en åpningsrunde før man deretter setter respondenten i gang med stikkord, sufflørord og planlagte kategorispørsmål. Målet er å få til en samtale som driver seg selv. Han anbefaler videre at man unngår multiple spørsmål, ledende spørsmål og ja/nei spørsmål. Gode spørsmål bør også sikre at informantene oppfatter spørsmålene som meningsfulle og relevante.

Jeg tok utgangspunkt i disse anbefalingene ved utformingen av min intervjuguide. Jeg utformet temaer, hovedkategorier og spørsmål for å komponere samtalen slik at intervjupersonenes refleksjoner ville berøre min problemstilling. Jeg tilstrebet en åpen formulering, slik at man unngår uttrykk som kan være flertydige eller legge normative føringer. Jeg la vekt på å stille nysgjerrige, undrende og åpne spørsmål, for å unngå lukking av tema, eller gå glipp av viktige fenomener. Spørsmålene ble utformet slik at de hverken skulle være ledende, følelsesladet eller ha positive eller negative preferanser. Intervjuguiden la ikke vekt på å stille konkrete spørsmål etter en nøyaktig rekkefølge. Hensikten var å legge vekt på intervjupersonenes egne tanker, refleksjoner og holdninger, for å få en dypere forståelse av fenomener, og ikke lede informantene inn i svarkategorier. Intervjuguiden er forhåndsgodkjent av NSD²² og vedlagt som Appendix II.

²² Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

2.7 Utvalg

Ut fra valget av et fenomenologisk kvalitativt design, gir det ingen mening å søke et representativt utvalg hvor målet er generalisering til større grupper. Hovedintensjonen er ikke å telle hvor mange som ser det likt eller forskjellig, men å oppnå en tilgjengelighet til den enkelte respondent slik han eller hun ser verden omkring seg. Derimot gir det mening å konstruere et variert og strategisk utvalg innenfor gitte rammer, hvor man leter etter variabler som kan være relevante i forhold til undersøkelsens problemstilling og teori (Hellevik 1991, Kvale 1996/ 1997, Holter & Kalleberg 1996, Trost 1989, Ryen 2002, Kvale & Brinkmann 2009). Dette støttes igjen av Patton (2002) som mener man må foreta en ”hensiktsmessig eller formålstjenlig utvalgstrekkning” (purposeful sampling), for å oppdage mønstre eller problemer i den konteksten man undersøker. Det kvalitative utvalget skal sikre at ulike typer respondenter, situasjoner, prosesser, miljøer og sammenhenger er med i prosjektet. Dette er utvalgsparametre og prosesser som forskere må ta stilling til før man setter i gang. Faren består i at man velger et for smalt utvalg, og man bør derfor oppspore de informantene som gir mest informasjon om det fenomenet man undersøker. Informantene må ha gode undersøkelsesevner, kommunikasjonsevner og utholdenhet (Miles og Huberman 1984, Holter og Kalleberg 1996). Hammersley og Atkinson (1998) peker på at man ikke bør undervurdere pragmatiske hensyn. De foreslår at man tar hensyn til hva som er praktisk å gjennomføre og at man velger det miljøet hvor man har tilgang til mest mulig informasjon. I tillegg er det ryddig å redegjøre for hvordan utvalget ble trukket, og hvilke utvalgsriterier og utvalgsprosedyrer studien bygger på (Trost, 1989). Det er med utgangspunkt i disse teoriene jeg har konstruert et strategisk og variert utvalg.

2.7.1 Utvalgsriterier

Utvalgsriterier innebærer de kriteriene som utgjør rammen og begrensningene for mitt utvalg, og de kriteriene som er valgt for å skape variasjon. Studiens sosiokulturelle kontekst befinner seg innenfor offentlig sektor og det sosialpolitiske barnevernsfeltet. Jeg har valgt å se på den profesjonelles rolle og undersøke profesjonsetiske perspektiver. Et hensiktsmessig utvalgsriterium var først og fremst utelukkende å intervju *profesjonelle*, altså fagutdannede barnevernsansatte.

Et annet viktig kriterium var at intervjupersonene hadde yrkeserfaring med oppfølging av fosterhjem spesielt. Målet var å finne personer med en bred erfaringsbakgrunn og et *rikt erfaringsgrunnlag* med de *fenomener* jeg ønsker å undersøke. Jeg valgte derfor å intervju kommunalt ansatte barnevernsarbeidere (jf 1.2). Av pragmatiske og praktiske hensyn valgte

jeg å avgrense meg til barneverntjenester i Vest-Agder, for å begrense reiseutgiftene. Utvalget er derfor trukket innenfor et avgrenset geografisk område. Samtidig var det et viktig kriterium å spre respondentene på så mange ulike fagmiljø og barnevernstjenester som mulig. Kollegaer kan tenkes å påvirke hverandre og danne et felles normgrunnlag for det profesjonelle arbeidet. Barneverntjenestene i Vest-Agder er i tillegg organisert på ulike måter. Det var derfor viktig å få ulike typer arbeidsplasser representert. En spredning i utvalget vil kunne demme opp for skjevheter. Ved å intervju ansatte fra forskjellige barneverntjenester har jeg sikret variasjon i datamaterialet. Jeg tok videre sikte på å tilstrebe en kjønnsfordeling blant intervjupersonene.

I tillegg til å foreta et formålstjenlig utvalg, er Patton (1990) opptatt av at man må gjennomgå en eliminasjonsprosess der man velger bort hvem og hva man ikke vil undersøke, for å redusere antall mulige kilder og datamateriale. Ved å begrense antall respondenter, åpner man muligheten for å gå dypere inn i tematikken. Dette støttes av Ryen (2002) som advarer mot at materialet blir så stort at det gjør bearbeidingen uhåndterlig. Det kan være en fordel med et mindre antall intervjuer, og heller bruke mer tid på å forberede og analysere intervjuene. Man bør vurdere hvor mye ressurser man har tilgjengelig ut fra lov om fallende utbytte; et økt antall respondenter vil, utover et visst punkt, tilføre stadig mindre ny kunnskap (Kvale & Brinkmann, 2009).

På bakgrunn av ovenstående drøftinger besluttet jeg å foreta et utvalg basert på følgende utvalgsriterier:

- Profesjonelle / fagutdannede ansatte
- Erfaringsbakgrunn og kunnskap om fosterhjemsarbeid
- Geografisk avgrensning
- Spredning på flest mulig fagmiljø og representasjon av ulikt organiserte barnevernstjenester
- Tilstrebe en kjønnsfordeling
- Avgrense antall respondenter til 6-10 personer

2.7.2 Utvalgsprosedyre

Prosedyren for å finne frem til de konkrete intervjupersonene tok utgangspunkt i utvalgsriteriene nevnt ovenfor. Respondentene er ikke trukket fra en sannsynlighetsutvelgelse eller et representativt utvalg. De aktuelle barnevernstjenestene ble skjønsmessig valgt ut. Det vil si at jeg selv tok en vurdering av hvilke barneverntjenester jeg skulle kontakte. Jeg valgte ut seks barneverntjenester i geografisk nærhet. En av

barnevernlederne var ikke tilgjengelig på telefon og avsto også fra å svare på e-post. Fire av barneverntjenestene er organisert i interkommunale samarbeid, mens en barneverntjeneste representerer en storkommune. Utvalget representerer til sammen 14 kommuner. Fire av barneverntjenestene i utvalget er igjen organisert i større fagmiljø hvor en egen omsorgsgruppe har ansvar for oppfølging av fosterhjem. En barnevernstjeneste er organisert i et interkommunalt samarbeid mellom to små kommuner, som gir et mindre fagmiljø der saksbehandlerne arbeider etter en generalistmodell. Det strategiske utvalget representerer en bredde i fagmiljøet, mange ulike kommuner og ulike organiseringsformer innenfor barnevern, noe som imøtekommer de utvalgs-kriterier som er satt opp.

2.7.3 Intervjupersoner

For å foreta intervjuer av ansatte eller klienter trenger man forskningstillatelse fra sentrale personer i det systemet man skal undersøke. Slike personer betegnes som ”portvokter” fordi deres beslutning avgjør om man som forsker slipper til eller utestenges fra de dataene man søker (Hammesley og Atkinson 1998, Ryen 2002, Eide 2003). For å gjennomføre studien var det nødvendig å innhente slik tillatelse fra barnevernleder i de aktuelle barneverntjenestene. Personvernombudets²³ anbefaling var først å henvende seg til barnevernleder, som igjen kunne formidlet informasjon til de som skulle spørres om deltakelse. Intervjupersonene kunne deretter selv ta kontakt hvis de ønsket å delta i studien. Jeg fulgte anbefalingene og presenterte studien først over telefon til barnevernleder, samtidig som jeg oversendte informasjonsskrivet på e-post. Informasjonsskrivet ligger vedlagt som Appendix I.

Denne fremgangsmåten ivaretar kravet om frivillighet og unngår å legge utilbørlig press på respondenten. Eide (2003) skriver at den offentlige tjenesteyter opptrer på vegne av samfunnet, og at fagfeltet på sin side etterspør forskning og kunnskapsutvikling knyttet til konkret utøvelse av faget. Behovet for forskningsbasert kunnskap, kan derfor komme i konflikt med enkeltindividets interesser, eller retten til å si nei til slik forskning. NESH²⁴ (1999) framhever at økt innsikt og refleksjon over egen fagmessige utøvelse, vil kunne være følelsesmessig krevende, men like fullt at krav det er legitimt å forvente at en yrkesutøver i offentlig sektor er rede til å innfri.

Av de fem barnevernslederne som svarte på henvendelsen, viste alle en positiv velvilje til å delta i studien. Responsen fra intervjupersoner som ønsket å delta var stor. I løpet av få dager hadde jeg laget avtaler med ti frivillige respondenter. Av kapasitetshensyn opplevde jeg etter

²³ Personvernombudet for forskning ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

²⁴ De nasjonale forskningsetiske komiteer for samfunnsvitenskap og humaniora

hvert å måtte avvise respondenter som ønsket å delta i forskningsprosjektet. Fordelen med den store responsen var at jeg som forsker kunne ”plukke” kandidater slik at jeg ivaretok mine utvalgs-kriterier og dermed sørge for en spredning i utvalget. Den store interessen var positivt overraskende og utgjør en viktig empiri i studien. Flere av intervju-personene uttrykte over telefon at temaet var interessant, at de anså det som viktig at ”noen setter fokus på dette”, og at det er viktig å delta i slike studier.

Alle respondentene hadde erfaringer fra fosterhjemsarbeid. Tre av respondentene hadde noe kortere fartstid enn de andre innenfor dette arbeidsfeltet. De resterende syv respondentene hadde bred erfaring innenfor barnevern generelt, og hadde jobbet i mange år innenfor fosterhjemsomsorg spesielt. En av respondentene var gruppeleder i en omsorgsgruppe. En av respondentene hadde både yrkeserfaring og personlig erfaring fra fosterhjem. Fire av respondentene hadde i tillegg yrkeserfaring fra fosterhjemsomsorg i en annen region. En av respondentene var mann. Det forekommer en skjevhet i kjønnsbalansen, noe som gjenspeiler den overvekten av kvinner som jobber innenfor barnevernsfeltet. Mitt endelige utvalg fylte i hovedsak de utvalgs-kriteriene jeg på forhånd hadde satt opp.

2.8 Gjennomføring av intervjuene

Av praktiske hensyn ble intervjuene og datainnsamlingen gjennomført innenfor en kort tidsperiode. Flere intervjuer ble gjennomført på en og samme dag. Seks intervjuer ble gjennomført på saksbehandlers eget kontor, og fire intervjuer ble gjennomført på et egnet møterom. Intervjuene varte i gjennomsnitt en time. Intervjuene ble tatt opp på lydbånd og deretter transkribert. Transkripsjonene ble utarbeidet fortløpende etter at alle intervjuene var gjennomført.

Kvale og Brinkmann (2009) hevder at de første par minuttene av et intervju er avgjørende. Intervjuet bør introduseres med en brifing hvor situasjonen defineres. Intervjueren må skape god kontakt slik at intervju-personen er avslappet og klar. Innledningsvis presenterte jeg meg selv, temaet og formålet med studien. Vi gikk gjennom informasjonsskrivet, bruk av båndopptaker og skrev under på samtykkeerklæring. Ved å følge en mest mulig lik prosedyre for innledning av intervjuene, sikret jeg at intervju-personene hadde samme informasjon og forutsetning før intervjuene startet. Samtlige intervju-personer viste stor vilje og evne til refleksjon og meningsutveksling. Intervjuene forløp derfor lett, hvor intervju-personene selv var pådrivere for samtalen ved stadig å komme inn på nye temaer og relevante problemstillinger. Samtalene forløp ikke i en gitt rekkefølge, men tok ulike vendinger ut fra

de meningsytringer, refleksjoner og perspektiver som intervjupersonene selv satte fokus på. Intervjuene var semistrukturerte i den forstand at det gav stor frihet og åpenhet for den enkelte respondent til å reflektere og komme med egne betraktninger omkring temaene.

Intervjuguiden ble et hjelpemiddel som sikret at jeg styrte samtalen innom valgte temaer og kategorier i løpet av intervjuet. Spørsmålene penslet saksbehandler inn på problemstillinger som de ikke nødvendigvis hadde reflektert over på forhånd. Mitt anliggende var i størst mulig grad å gripe spontane, ubearbeidede og verdimeslige betraktninger og ytringer, for på den måten å komme på ”sporet av det etiske”. Samtalene ble avrundet med spørsmål om intervjupersonene hadde kommentarer eller refleksjoner de ønsket å tilføye til studien.

2.9 Bearbeiding av data

For å sikre reproduksjon av data, har jeg benyttet meg av båndopptaker for deretter å transkribere samtale. Valget om å intervju hele ti personer, medførte også en risiko for å sitte igjen med en i overkant stor mengde med datamateriale. Kvale (1988 og 1997) advarer mot problemet; ”tusensidersspørsmålet”. Forskeren må gjennom planlegging og forståelse for kvalitativ metode sørge for å unngå å havne i en situasjon hvor mengden på datamaterialet som skal analyseres blir uhåndterlig. Kvale anbefaler snarere å legge vekt på intervjuenes kvalitet fremfor kvantitet, slik at man unngår et uoverkommelig stort datamateriale.

Mitt datamateriale utgjør ca. 200 sider transkripsjoner, hvilket oppfattes som oversiktlig og tilstrekkelig for å gjennomføre en god analyse. Antall respondenter imøtekommer også noe av kritikken til kvalitative studier, om ikke å velge for smalt i den konteksten man ønsker å undersøke. En grundig forberedelse gjennom intervjuguiden, bidro til en prosess med avgrensning av temaer, og utvikling av meningskategorisering gjennom intervjuene. Videre holdt jeg et strengt tidsskjema, hvor intervjusekvensen på forhånd var satt til *en* time. Samlet sett bidro dette til at jeg unngikk å sitte igjen med overflødig materiale.

For å sikre en mest mulig nøyaktig reproduksjon av data, har jeg gjennom transkriberingsprosessen bestrebet meg på å gjengi samtalen ordrett, og så nøyaktig og autentisk som mulig. Intervjuet er transkribert ord for ord. Det vil si at den muntlige formen med grammatiske feil, overlappende kommunikasjon, opphold og nøling er gjengitt med tegnsetting i teksten. Det vil alltid være en fare for at den sosiale konstruksjonen, non-verbalt kroppsspråk, følelser og ironi kan gå tapt i transkripsjonen. (Poland 2003, Kvale & Brinkmann 2009). Etersom jeg både er den som intervjuer, transkriberer og analyserer,

skaper det en nærhet til samtalene og intervjupersonenes meningsytringer. Transkriberingen gav rom for ettertanke og refleksjon ved å lytte igjennom samtalene på nytt.

Transkripsjon er å forstå som en fortolkningsprosess eller metode for å oversette fra en form til en annen, fra talespråk til skriftspråk. Den opprinnelige greske betydningen av ordet metode er *veien til målet*. Metoder for å analysere de transkriberte intervjuene er viktige (Kvale & Brinkmann 2009, Silverman 2001). På tilsvarende måte som vi kan *tallfeste* våre erfaringer (omforme erfaringer til tall; kvantifisering), kan vi også *ordfeste* dem (omforme erfaringer til språk; ”tekstifisering”). Tekster er viktige kvalitative data i den betydning at sosiale erfaringer må ordfestes før de kan tallfestes (Kalleberg, 1996:42). Analysen er forskerens hovedbidrag. Den innebærer at en tilfører et nytt meningsnivå til materialet som studeres, som går ut over det å reprodusere informantenes forståelse. Selve interaksjonen og samproduksjonen er forutsetningen for teksten. Transformasjonen fra interaksjon til empirisk materialet blir en frem og tilbake bevegelse mellom fasene i forskningsprosessen, hvor intensjon med teksten er å være kommunikativ (Haavind 2000). Teksten, som danner grunnlaget for analysen, har framkommet ved en samtale som intervjueren er medprodusent av. (Hydèn 2000).

Jeg foretok gjentatte gjennomlesninger av materialet, og leste transkripsjonene frem og tilbake og på tvers av meningskategorier. Datamaterialet ble systematisk gjennomgått for å kategorisere meningsinnholdet. Intervjupersonene i denne studien gir velformulerte svar, og jeg har i empiripresentasjonen tatt sikte på å gjengi sitatene så autentisk som mulig. Sitatene er plukket ut for å vise tendenser, belyse viktige poeng som utpeker seg og spisse enkelte kommentarer / betraktninger som respondentene kom med. Sitatene er markert med innrykk og kursiv. Der intervjupersonene legger trykk på enkelte ord, er dette merket med en understrekning, for å synliggjøre for leseren. Enkelte steder brukes redigerte intervjuutdrag, når det vurderes nødvendig for framstillingsformålet. Det vil da framgå at deler av sitatet er utelatt, ved at dette markeres med tre prikker... Jeg har foretatt minimale grammatiske forandringer for å tilpasse teksten en lesevennlig utgave.

Det vil uansett være et analytisk grep å velge ut hva man fokuserer på i den aktuelle teksten. Det har ikke vært hensikten å identifisere hver enkelt respondent og jeg har derfor tatt sikte på å anonymisere materialet fremfor å presentere ti ulike forståelsesmåter. Målet er å undersøke om det foreligger en felles tenkning i praksisfeltet. Intervjupersonenes refleksjoner og svar

viste konsensus på noen områder og avvik på andre områder. Empiripresentasjonen bestreber seg derfor på å få frem slike fellestrekk og ulikheter.

2.10 Forskningsetikk

Ved gjennomføringen av en slik studie vil etikken være sentral gjennom alle deler av forskningsprosessen. Stilt overfor komplekse forhold og etiske problemstillinger, bør man veie etiske hensyn ved tematisering, planlegging, intervjusituasjonen, transkribering, analysering, verifisering og rapportering. Ved alle disse stadiene og gjennom hele prosessen er det tre krav forskeren må ta stilling til: informert samtykke, konfidensialitet og mulige konsekvenser studien kan ha for intervjupersonene (Ryen 2002, Kvale & Brinkmann 2009).

Gjennom informasjonsskriv, muntlig informasjon og samtykkeerklæring har jeg ivarett kravet om informert samtykke. Dokumentene ligger vedlagt som appendix I. Jeg har gitt informasjon om studiens formål og hovedtrekkene i designet. Jeg har lagt vekt på å formidle at studien er frivillig, at ingen skal oppleve seg presset, og at respondentene kan trekke seg underveis. Jeg har videre redegjort for på hvilken måte datamaterialet vil bli brukt i Masteroppgaven og publikasjoner. Informert samtykke innebærer også å nøye vurdere hvor mye informasjon som bør gis, og når. Jeg har valgt å nedtone informasjon om temaet, samt egen bakgrunn og erfaring. Dette var for å sikre at fokus holdes på respondentens egen spontane fremstilling, slik at ikke refleksjoner, holdninger, verdier og vurderinger skulle preges av å svare til forskerens forventninger. For mye kunnskap og forhåndsinformasjon fra forskeren kunne også ha styrt respondentenes oppfatninger og ledet dem mot spesifikke svar.

Kravet om konfidensialitet innebærer at ingen av intervjupersonene kan gjenkjennes eller avsløres. Jeg har lagt vekt på at det ikke skal være mulig å identifisere hvem som har sagt hva, eller hvilke barneverntjenester som er representert i studien. Der hvor etiske dilemmaer illustreres ved eksempler fra praksis, er det foretatt omskrivninger for å sikre anonymitet ved publisering. Jeg har videre vurdert konsekvensene av potensielt skade eller fordeler som studien kan ha for deltakerne. Studien skal ikke medføre negative konsekvenser for arbeidstaker, arbeidsplass eller potensielt tredjepersoner. Denne vurderingen er implementert i flere ledd i forskningsprosessen. Hensynet til respondentene er ivarett ved valg av design, utforming av intervjuguide og gjennomføring av intervjuene. Jeg har tatt et bevisst valg om det profesjonelle perspektivet, saksbehandlers rolle og faglige utfordringer i profesjonen. Formålet er ikke å påpeke personlige mangler hos den enkelte, men å la fagfolk få reflektere

over etikk og moral i egen profesjon. Dette vil bidra til å ivareta respondentenes integritet og verdighet og minske fokus på den enkeltes personlige preferanser.

Forskeren vil kontinuerlig i prosessen stå overfor etiske handlingsvalg i møte med den enkelte respondent. Fosterhjemsomsorg rommer mange etiske refleksjoner, dilemmaer og vurderinger. Utfordringen er å ikke bringe respondenten i forlegenhet, noe en alltid vil stå i fare for når det gjelder den enkeltes verdier, moral og normative ståsted. Forskeren bør ikke gjøre seg skyldig i etisk krenkelse av deltakernes ”urørighetssone” (Løgstrup 1983), men være sensitiv for den åpenhet og intimitet som kjennetegner kvalitativ forskning. Utfordringen er å holde den profesjonelles perspektiv i fokus og ikke gå bakenfor dette ved å kritisere eller ansvarliggjøre den enkeltes motiver eller moral (Skjervheim 1996, Løgstrup 1983). Fog (2004) har formulert spenningsfeltet mellom intervjuerens vitenskapelige krav og etiske ansvar. Forskeren ønsker at intervjuet skal pløye så dypt som mulig og komme tett på respondenten. Samtidig må man respektere intervjupersonene og unngå å krenke deres intime grenser. Dermed står man i fare for å sitte igjen med empirisk materiale som bare skraper på overflaten.

Fra et filosofisk ståsted fokuseres det på intervjuforskerens praktiske ferdigheter og det Aristoteles (1994) beskriver som *phronesis*. Phronesis er en intellektuell dyd, praktisk klokskap og evnen til å se, vurdere, handle og dømme klart (Heimbrock, Meyer og Wyller 2010). Forskeren må kunne erkjenne og reagere på det som er viktig i en situasjon, og være i stand til å forstå de konkrete kreftene og den sårbarhet som kan oppstå i spesielle situasjoner. I kvalitativ forskning betyr dette at man kommer tilstrekkelig nært fenomenene, slik at vi kan handle moralsk på en måte som går ut over de formelle etiske retningslinjene, etiske teorier og abstrakte prinsipper. (Kvale & Brinkmann, 2009). Etisk dyktighet er kompetanse og god forskningsatferd, et godt håndverk i hele forskningsprosessen og kjennskap til fagets gode praksis

2.11 Validitet

Å validere er å *kontrollere* (Kvale & Brinkmann, 2009). Validitet handler om gyldighet, troverdighet, om materialets kvalitet, relevans og mangfold, og i hvilken grad metoden fanger opp problemstillingen. Kvalitativ forskning har en annen kunnskapsproduksjon enn kvantitativ forskning. Validiteten kan derfor ikke testes ved ett enkelt grep. I følge Pervin (1984:48) er validitet ”i hvilken grad våre observasjoner faktisk reflekterer de fenomenene eller variablene som vi ønsker å vite noe om”. Validitetskravet bør forstås som en

kvalitetskontroll gjennom alle stadier av kunnskapsproduksjonen. Verifikasjonen er derfor innebygget i hele forskningsprosessen (Holter 1996, Kvale 1996/1997, Kvale og Brinkmann 2009). Validitet i forskningsintervjuet strekker seg utover tekniske eller begrepsmessige problemer. Forskeren må undersøke feilkilder og se med et kritisk blikk på egne fortolkninger. Dette innebærer en vurdering av hvilke valideringsformer som er relevante for denne bestemte studien.

Dette har jeg forsøkt å imøtekomme ved å være mest mulig *fordomsfri* i intervjuene og ved *refleksivitet* over mitt bidrag som forsker til produksjon av kunnskap. I denne studien vil validitetsproblemer særlig knytte seg til forskningsetiske hensyn. Dermed ligger en viktig del av valideringen i at jeg har beskrevet mine metodiske valg og fremgangsmåter. Spørsmålet om hva som er en gyldig transkripsjon er mer komplisert. Det finnes ingen sann, objektiv oversettelse fra muntlig til skriftlig form. Kvale og Brinkmann (2009) argumenterer for å konstruktivt spørre seg: ”hva er nyttig transkripsjon for min forskning?” Jeg har valgt utstrakt bruk av sitater i empiripresentasjonen. På den måten får leseren innsikt i meningsytringene, og kan vurdere gyldigheten av studien og om jeg fikk svar på det jeg ønsket å få svar på. Empiripresentasjonen søker å formidle den mening som er relevant for studien. Jeg har vektlagt etiske hensyn som konfidensialitet ved å gjengi respondentenes ytringer i en respektfull og sammenhengende stil i det publiserte materialet. For å sikre intervjupersonene konfidensialitet og vurdering av mulige konsekvenser studien kan få for den enkelte, har jeg i drøftingene bestrebet meg på å ivareta forskningsetiske hensyn.

2.12 Reliabilitet

Reliabilitet har med forskningsresultatenes konsistens og troverdighet å gjøre. Det er knyttet til om forskeren har klart å innfri idealene om verdifrihet i alle ledd i prosessen. Reliabilitet er knyttet til pålitelighet og gjennomføring av undersøkelsen, og i hvilken grad målinger og analyser av data er nøyaktig (Kvale & Brinkmann, 2009). Marshall og Rossman (2006) hevder derimot at reliabilitet i kvalitativ forskning er irrelevant, siden den sosiale virkeligheten er i konstant bevegelse. Det gir derfor ingen mening i å snakke om man måler nøyaktig eller ei. utfordringen er å minimalisere muligheter for feilkilder.

Dette har jeg forsøkt å innfri ved å sikre gode prosedyrer for gjennomføring av intervjuer, transkribering og bearbeiding av data. Det styrker studiens reliabilitet at jeg i størst mulig grad har bestrebet meg på å følge intervjuguiden og gjennomføre intervjuene på tilnærmet lik måte. Ved et større tidsintervall øker faren for at forskeren påvirkes og tilnærmer seg

intervjupersonene på ulikt vis. Ved bruk av lydband og transkribering sikret jeg at utsagn og meningsytringer er gjengitt så nøyaktig og autentisk som mulig. Reliabiliteten er forsøkt ivaretatt ved at jeg fortløpende transkriberte hvert intervju etter samme fremgangsmåte. Prosedyrene kan ikke kontrolleres og styres fullt ut, og reliabilitetsspørsmålet vil derfor ikke være uproblematisk.

Intervjuerens reliabilitet har å gjøre med om intervjupersonene ville ha endret sine svar i et intervju med en annen forsker (Kvale & Brinkmann, 2009). Reliabiliteten knyttes derfor til refleksivitet rundt egen rolle, intervjuteknikk, spørsmålsstilling og forskningsetikk. Mine egne holdninger, bakgrunnskunnskap, normative ståsted, profesjonsmoral og valg av etiske perspektiver vil ha innflytelse på forskningsprosessen.

2.13 Avslutning

Studien setter søkelys på profesjonsetiske utfordringer, og profesjonsmoralisk praksis i møte med fosterforeldrenes egne barn. Videre ønsker jeg å forstå den profesjonelle aktørens perspektiv på dette tema, og belyse *fenomener* og *selve saken*, slik den fremstår for velferdsapparatet. Jeg har her argumentert for hvorfor kvalitativ forskning innenfor en fenomenologisk orientering best belyser min problemstilling. Jeg har redegjort for bruk av det kvalitative forskningsintervju som metode, og vist hvilke utvalgsriterier og utvalgsprosedyrer jeg har vektlagt. Jeg har videre forsøkt å peke på ulike kritikk det er viktig å imøtekomme for å øke kvaliteten, validiteten og reliabilitet i forskningsprosjektet.

KAPITTEL 3 - ETISKE PERSPEKTIVER OG TEORIER

3.1 Innledning

Jeg vil i dette kapittelet presentere ulike etiske perspektiver som kommer til anvendelse under drøfting av studiens empiri. Jeg trekker frem et utvalg av fenomenologisk orienterte, verdibaserte og nærhetsetiske teorier, tilnærminger, begreper og fenomener som kan kaste lys over det profesjonsetiske *møtet* mellom barnevernsarbeideren og fosterforeldrenes egne barn. Men hva vil det egentlig si å være en etisk bevisst barnevernsarbeider? Profesjonsetikk handler nettopp om den profesjonelles moralske kompetanse og etiske dømmekraft i møtet med mennesker ansikt til ansikt. I det daglige arbeidet må man treffe avgjørelser og valg med små og store konsekvenser for andres liv. Kunnskapsstatus (jf kap 4) viser at egne barn i fosterhjem kan ha en livssituasjon, som utfordrer den profesjonelle til å *se* og *dvele* ved det

etiske i fosterhjemsomsorgens praksis. Barnevernsarbeideren vil i møtet med fosterforeldrenes egne barn, stå overfor utfordringer som har etiske og moralske sider. Oppfølging av fosterhjem er dermed en etisk handling, fordi det dreier seg om å veilede, hjelpe, ivareta og kontrollere andre mennesker.

Kapittelet starter med å gi leseren en innføring i det etiske landskapet. Her redegjør jeg for etikk og moral generelt, profesjonsmoral og profesjonsetikk spesielt, og viser til en debatt om profesjonsetikkens grunnlag. Dernest plasserer jeg nærhetsetikken innenfor ulike grunnsyn i moralfilosofien, og omtaler ulike fenomenologiske og nærhetsetiske tenkere, teorier, fenomener og begreper, med hovedvekt på filosofen Løgstrup. Jeg redegjør også for moralske konflikter og etiske dilemma, samt utdyper den profesjonelles moralske kompetanse og etiske dømmekraft.

3.2 Hva er etikk og moral?

Etikk og moral handler om våre holdninger, normer, verdier, refleksjoner og teorier i møte med andre mennesker. ”Etikk” og ”moral” er sentrale ord i den offentlige debatten, det utvikles stadig nye former for *profesjonsetikker*, og det satses stadig mer på etikk i forskning og undervisning (Christoffersen m.fl 2005).

Etikk handler om grunnleggende spørsmål som menneskesyn, og den profesjonelles evne til å bli berørt, og *se* når den andres ve og vel står på spill. Både i dagliglivet og i profesjonelt arbeid bruker vi begrepene etikk og moral om hverandre. Ordet ”etikk” stammer fra det greske ordet *ethos*, som betyr holdning eller karakter, mens ”moral” stammer fra det latinske ordet *mos*, som betyr sed eller skikk. Nyere definisjoner av begrepene ser bort i fra den etymologiske opprinnelsen til ordene. (Johansen og Vetlesen 2000). Uttrykket ”moral” refererer til oppfatninger om hva som er rett og galt, godt og ondt. Enkelt sagt så handler moral om *hva* vi anser for riktig eller galt å *gjøre*. Etikk defineres gjerne som *læren om moral* eller *refleksjoner over moral*. Enkelt sagt handler etikk om våre refleksjoner over *hvorfor* en handling er riktig eller gal, og hvilke egenskaper og dyder som regnes som gode. Slike refleksjoner, eller systematisk utvikling av etiske teorier, utformes i moralfilosofien.

3.3 Hva er profesjonsmoral og profesjonsetikk?

På samme måten som en skiller mellom moral og etikk i moralfilosofien, skiller en mellom profesjonsmoral og profesjonsetikk i profesjonsstudier. I lærebøker innen for helse – og sosialutdanningen brukes begrepet *moral* om praksis og den utøvende siden av profesjonen, mens begrepet *etikk* brukes om den teoretiske og resonnerende siden av fenomener i

profesjonen (Christoffersen 2006, Lingås 2000, Henriksen og Vetlesen 1998, Eide og Skorstad 2010).

Profesjonsmoral er å forstå som normer og verdier som styrer profesjonelles atferd og regulerer yrkesutøverens handlinger. Profesjonsmoralen sier noe om hvordan vi skal opptre som profesjonelle, og hvilke handlinger som regnes som rette eller gale ved utøvelsen av vårt yrke. Profesjonsmoral er et viktig kjennetegn på en profesjon, og gir retningslinjer for hvordan moralske problem og dilemma bør møtes²⁵. Disse profesjonsmoraliske prinsippene er utformet som et vern og en form for *internkontroll*, for å hjelpe den profesjonelle til ikke å gå i bestemte typer feller, eller havne i vanskelige situasjoner. Dette er viktig for å oppnå tillit hos brukerne av profesjonelle tjenester, slik at de kan stole på at den profesjonelle handler etter en profesjonsmoralisk standard (Grimen 2010). Profesjonsmoralen konstituerer profesjonen, regulerer handlinger, definerer strukturen, konstituerer organisasjonsformen og setter vilkår for samarbeid mellom profesjonelle og mellom profesjonelle og deres klienter (Searle 1969, Freidson 1988, Grimen 2010).

Profesjonsetikk er teorier og refleksjon over slike normer og verdier. Profesjonsetikk er å forstå som noe mer og noe annet en ”allmenn etikk”, og ulike profesjoner som arbeider med mennesker, må utvikle egne profesjonsetikker (Banks 2003, Christoffersen 2005, Grimen 2010). Profesjonsutøvelsen hos de ansatte *utvikles* i samspill med andre profesjoner og samfunnet generelt. Profesjoner kan ikke betraktes uavhengig av systemer de opererer innenfor. De vokser, splittes, forenes, tilpasses og dør i takt med omgivelsene (Abbott 1988).

Moderne profesjoner kjennetegnes ved at de bygger på vitenskapelig eller sertifisert *kunnskap* (Grimen 2010). Profesjoner er videre *politisk* konstituerte yrker med en politisk legitimitet gjennom ”the professional claim”. Den klassiske definisjonen til Parsons (1964) er at profesjoner er *sammenslutninger* med et *samfunnsoppdrag*. Samfunnsoppdraget er gitt til profesjonen som en sammenslutning, og ikke til den profesjonelle som enkeltindivid. Den kvalifiserte profesjonelle får dermed et delegert ansvar for å forvalte samfunnsoppdraget. Grimen (2010) argumenterer for at dette er et viktig poeng. Profesjonsmoralen hviler på den politiske legitimiteten for samfunnsoppdraget og mandatet som profesjonen har fått. Dette politiske grunnlaget innebærer at det er oppdragsgiverens, og ikke den profesjonelles eget perspektiv på profesjonsmoralen, som er grunnleggende. Det politiske mandatet er

²⁵Fellesorganisasjonen (FO) som er fag – og profesjonsforbundet for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsvitere, har utarbeidet eget yrkesetisk grunnlagsdokument <http://www.fo.no/yrkesetikk/yrkesetisk-grunnlagsdokument-article227-150.html>

handlingsrettledende fordi oppdragsgiveren trenger en garanti for at det man har satt frem krav om blir utført. Barnevernsarbeideren plikter dermed å utføre samfunnsoppdraget som er gitt i sosialpolitiske føringer og lovverk.

3.3.1 En debatt om profesjonsetikkens grunnlag

Grimen (2005) tar til orde for at profesjonsetikken skal forstås som et sett av normer og verdier, som er handlingsrettledende for praksis i forhold til det samfunnsmandatet som er gitt. Profesjonsetikken må derfor forstås ut ifra det politiske grunnlaget for samfunnsmandatet. Det er altså i kraft av å være profesjonell og inneha en særlig sosial status, som gjør vedkommende til adressat for disse profesjonsmoraliske normene og verdiene. Den profesjonelle stilles til ansvar overfor det moralske domenet som profesjonsmoralen gjelder for. Dersom man er adressat for slike normer og verdier uten å vedkjenne seg dette, begår man et moralsk mistak (Grimen 2010).

Grimen (2010) sier at vi må lete etter grunnlaget for profesjonsmoralen andre steder enn i allmenmmoralen. Allmenmmoralen er det sett av moralske verdier normer, dyder, praksiser og institusjoner som har bred aksept og er internalisert og respektert i en gitt kultur til en viss tid (Tranøy 1998:107). Allmenmmoralen styrer den profesjonelle aktøren i praksis, og er det første sted vi må lete for å forstå profesjoner og hvordan profesjonsutøver handler. Forholdet mellom allmenmmoralen og profesjonsmoralen er ikke harmonisk, men kan være konfliktfylt. Dette gjør seg særlig gjeldene for barnevernsarbeideren, som er satt til å utføre samfunnsoppdrag som kan oppfattes i strid med allmenmmoralen. Grimen beskriver allmenmmoralen som *autotelisk* hvilket betyr at den har en hensikt eller verdi i seg selv. Profesjonsmoralen betraktes som det motsatte, nemlig *heterotelisk*, hvilket betyr at normer og verdier har en hensikt ut over seg selv og må ses i sammenheng med yrkesutøvelsen. Han argumenterer for at det viktigste profesjonsetiske problemet, er forholdet mellom profesjon og profesjonsmoral.

Nortvedt (2005) legger et mer nærhetsetisk perspektiv til grunn for profesjonsetikken. Han hevder at det ligger en sensitivitet i møtet med *den andre* som fordrer en grunnleggende moralsk forpliktelse. Nortvedts hovedanliggende er at den moralske grunnleggende forpliktelsen har forrang fremfor den politisk vedtatte. I siste instans forankres profesjonsetikken i relasjonen mellom profesjonsutøveren og ”klienten”, hvor profesjonsetikkens kjerne er den profesjonelles moralske ansvar for å handle til den andres beste. Den profesjonelle kan ikke distansere seg fra ansvaret som oppstår i møtet med den

andre, ved å henvise til hva politiske myndigheter har bestemt, men må stå inne for det man gjør. Dersom profesjonsetikken utelukkende styres av samfunnsmandatet, blir den profesjonelle både avhengig av og maktesløs overfor det til enhver tid gjeldene politiske regime. (Aasland 2005, Ruyter, Førde & Solbakk 2000, Christoffersen 2005, Wyller 2005, Skirbekk 2005). Dermed kan profesjonsetikken være uttrykk for profesjonens forsøk på å motsette seg uforsvarlige krav fra oppdragsgivers side (Christoffersen 2005:13).

Ruyter (2005:114) argumenterer for at ingen profesjoner må gjøre seg avhengige av ytre kompetanse for å kunne ivareta sin egen moralske tarv. Derfor er ikke yrkesetiske retningslinjer i seg selv tilstrekkelig til å sikre god atferd. Det beste utgangspunktet hevder han, er å utvikle ”etiske verktøy”, ved at man forutsetter at profesjonsutøveren er kompetent til å reflektere over og videreutvikle egen praksis, som følge av utdanning og praksis. En slik tilnærming kjennetegnes ved at det moralske grunnlaget hentes i fenomener, eksempler og forbilder fra praksisfeltet, vektlegging på kontekst framfor universalitet, og fremheve betydningen av følelser for å få innstilt dømmekraften. En slik fenomenologisk innstilling skaper rom for selvstendighet og moralsk ansvar, gjennom praksisnære og erfaringsbaserte perspektiver (Ruyter, Førde og Solbakk 2000). Fenomenologien hevder at den moralske aktøren må søke kilden til det etiske kravet i relasjonen, og i møtet med den andre.

Løgstrup (1961) kritiserer den plassen som regler og prinsipper har fått i etikken. Han hevder at førsteplassen kun kan gis til den etiske fordring, som er å ivareta den andre. Etske regler og prinsipper har en regulerende og retningsgivende funksjon, men prinsippene må alltid vurderes og prøves ut fra den etiske fordring (jf 3.10 om sosiale normer). Løgstrup (1972:232) hevder videre at vi ikke kan bruke livsytringene til å organisere samfunnet (jf 3.7 om livsytringer). Det går ingen rett linje fra livsytringene til menneskets måte å organisere sin verden. Dermed går det heller ikke en rett linje fra etikk til sosialpolitikk. Det er våre ideer, refleksjoner, verdier og helhetssyn som ligger til grunn for hvordan vi organiserer samfunnet. Vi kan ikke starte i livsytringene og begrunne alle våre ideer, men Løgstrup argumenterer for at vi kan bruke livsytringene som kriterier for å bedømme samfunnsordningers moralske og etiske forankring og innhold. Således kan fenomenologiske og nærhetsetiske tilnærminger være en plattform for vår sosialpolitikk og fagutvikling. Løgstrup peker på at fenomenologien hjelper oss å rette søkelyset mot verden slik den fremtrer for oss i vår livserfaring. Han mener at det er gjennom den allmenmenneskelige livserfaringen, at menneskene kan kaste nytt lys over forholdet til seg selv og den verden vi lever i. Dersom vi glemmer å legge vekt på den

kunnskapen vi får om livet, gjennom å leve livet, forsvinner de grunnleggende tingene ut av vårt synsfelt (Christoffersen 1999:18).

3.4 Verdibasert etikk og sosialt arbeid

Verdibasert etikk og rettighetsbasert etikk, er to hovedgrener innenfor moralfilosofi. Moralske rettigheter dreier seg om hvilke handlinger som er rette eller gale, mens verditeori handler om hvilke verdier som regnes for ekte eller gode (Hurka 2006). Sosialt arbeid presenteres gjerne som et verdibasert fag der fagforståelse og fagutøvelse vektlegger normer og verdispørsmål (Kokkin 1998, Swedner 1989, Terum 2003, Eide og Skorstad 2010). Verditeori gir innhold til vår plikt om å arbeide for og fremme det gode, hindre at det gode ødelegges og forebygge ondskap. Verdibasert etikk inneholder ulike retninger som alle fremstår som attraktive, plausible, sannsynlige og riktige, men som også kan oppfattes som motsetningsfylte. Debatten mellom de ulike tilnærmingene løses ikke enkelt, men er skjerpene og understreker viktigheten av refleksjoner rundt verdier. Det gir ingen mening å oppfordre mennesker til å arbeide for det *gode*, dersom man ikke definerer hva som er godt, eller hvilke *verdier* som bør vektlegges (Hurka, 2006).

3.4.1 Noen etiske definisjoner

Eide og Skorstad (2010) gir i boken *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid*, en oversikt over ulike definisjoner av etikk.

Lars Gunnar Lingås (2000:24) gir denne definisjonen av etikk: ”Etikk er den verdibaserte refleksjonen mennesker gjør om sine holdninger, sine handlinger og sin adferd for å unngå at de verdiene de setter høyt, blir forsømt eller krenket, eller for å fremme realisering av disse verdiene”. Lingås henviser her til verdibegrepet i etikken. Moralske verdier er knyttet til personer og deres handlinger, dels som egenskaper ved personers handlinger, og dels som felles intersubjektive verdier. Verdier kan ha en *egenverdi*, ved at man søker dem for sin egen skyld, og ikke som et middel til noe annet. Man snakker om at mennesket har en *iboende* verdi, en verdi bare i kraft av hvem vi *er*, vår egenart og vår evne til liv og utvikling (Johansen og Vetlesen 2000).

Filosofen Harald Ofstad (2001:37) gir en substansiell definisjon: ”Det moralske er å ta det alvorlige alvorlig. Det alvorlige er at dyr og mennesker har det vondt og blir fornedt. Å ta alvorlig vil si å skaffe seg så sikre kunnskaper som tid og rom tillater, for så å handle slik at verden blir mindre ond”. Det etiske knyttes her direkte til fenomenene lidelse og fornedring. Ved å erfare andres lidelse og fornedring, vekkes et engasjement og vi utfordres til handling.

En annen norsk filosof, Arne Johan Vetlesen (1994), utvider dette perspektivet, og sier at etikken favner så mye mer enn lidelse og fornedring. Han er inspirert av Løgstrup, og hevder at det etiske vekkes når den andres ve og vel står på spill, når man påføres fysisk eller psykisk lidelse, når gleden drepes, når livsmot ødes, og når valgmuligheter begrenses.

3.5 Tre etiske grunnsyn

Moralfilosofiens retninger har ulikt syn på hvordan *holdninger* og *handlinger* klassifiseres som *plikt*, *forbudt* eller *tillatt*. De mest sentrale etiske teoriene omtales i dag vanligvis som dydsetikk, sinnelagsetikk, konsekvens- og nyttebasert etikk, pliktetikk, og nærhetsetikk. Disse teoriene deles gjerne opp i ulike tradisjoner eller grunnsyn på hvor etikken har sitt opphav. Jeg gir nedenfor en kort innføring i den teleologiske og deontologiske tradisjon, for deretter å plassere fenomenologiske og nærhetsetiske perspektiver i den ontologiske tradisjon.

3.5.1 Teleologi

Den *teleologiske* etikken er den eldste, og stammer fra Platon og Aristoteles. *Teleo* betyr å fullføre det perfekte. En teleologisk retning omhandler menneskets streben etter bestemte mål (Reber 1985/95). Aristoteles hevder at fornuften instruerer oss både om hva som er menneskets sanne mål (*teleos*), og hvordan det kan nås. Videre sier han at målet med livet er menneskets lykke (*eudaimonia*), nemlig den tilstand der mennesket virker på sitt beste. En etisk handling blir et spørsmål om å virkeliggjøre lykke. Lykken består i å realisere, utvikle og utfolde sine ypperste egenskaper som menneske (Aristotle 1996, Vetlesen og Nortvedt 2000, Eide 2010c).

Mennesket er fra første stund gitt følelser, drifter, ønsker og mentale tilstander. Etikken handler således om å utvikle og kultivere mennesket fra slik det *er*, til hva det kan *bli*. Det er *dydene* som viser oss veien fra potensialitet til aktualitet. Begrepet dyd stammer fra *dygd*, som kommer av å duge. Begrepet dygd går tilbake til det greske ordet *arete*. Filosofen Platon beskriver *arete* som evnen til å duge til å utføre en oppgave. Det motsatte, å ikke duge, er en last (Eide 2010c). Selve nøkkelpunktet i *dydsetikken* er å duge til å gjøre de gode handlingene, og ha de rette holdninger og evner. Dygdene forankres i personen gjennom karaktertrekk og egenskaper som utvikles gjennom øving. Utvikling av dygd er en selvrealisering som innebærer både en refleksiv og relasjonell side. Å arbeide med seg selv, for stadig å kultivere sin etiske kompetanse og ferdigheter, foregår både gjennom nære relasjoner og i samfunnets sosiale og kulturelle felleskap (Eide 2010c og 2011b).

Sinnelagsetikken vektlegger forbindelsen mellom motiv og handling. Om en handling er god, bedømmes ut fra den subjektive hensikten som ligger bak. Å handle ut fra et godt motiv, anses som tilstrekkelig for å handle rett (Eide og Skorstad 2010).

Utilitarismen, som er en form for konsekvens og nyttebasert etikk, plasseres også under et teleologisk grunnsyn. Utilitaristene finner grunnlaget for menneskets moralske vesen i vår streben etter å maksimere lyst og minimere smerte. God er den handling som resulterer i den største lykke for det største antall mennesker. Handlinger ordnes på en verdiskala, alt etter den totalsum av behag eller smerte, som den enkelte handling forårsaker (Brink 2006).

3.5.2 Deontologi

Et *deontologisk* grunnsyn brukes ofte som betegnelse for en ikke-konsekvensialistisk retning. *Deon* betyr plikt, og handlinger regnes som fundamentalt riktig eller gale, uavhengig av konsekvenser. Deontologisk etikk innebærer et *krav*, en *plikt* og et *bør*. Moralske handlinger dømmes ut fra kriterier som er uavhengig av motivet. Den mest kjente pliktetiker er Immanuel Kant (1724 – 1804), som har preget moralfilosofien og øvet innflytelse over omsorgsyrker med sine etiske prinsipper om autonomi og universalisme. Kant (1785) la vekt på mennesket som et fornuftsvesen med evne til å resonnerer over grunnleggende moralske handlingsregler. Han snakker om at mennesker har en ukrenkelig egenverdi, og at mennesket aldri kan behandles som et middel for å oppnå et høyere mål, men alltid må behandles som et formål i seg selv (Henriksen 1999, Vetlesen 2007). Kant er videre kjent for det han omtaler som *det kategoriske imperativ*: Enhver skal handle slik at handlemåten – maksimen – kan gjøres til en allmenn lov, en lov som vil kunne godtas av alle. En slik moralfilosofi finner sitt grunnlag gitt en gang for alle, et grunnlag av prinsipiell, universell og objektiv art, hvor moralen blir en kilde til visshet (Vetlesen og Nortvedt 2000). Deontologi vektlegger ikke relasjoner og betydning av følelser, og regnes ofte som en motsetning til nærhetsetiske retninger.

3.5.3 Ontologi

Den danske teologen og filosofen Knud E. Løgstrup (1905 – 1981) plasserer seg selv i boken *"Etiske begreber og problemer"* (1971/1997) under et tredje etisk grunnsyn: den *ontologiske* tradisjon. Ontologi er læren om det *værendes væren* og våre antagelser om virkelighetens dypeste natur, hvordan verden ser ut, og hvordan mennesket *er* (Vetlesen 1998). Løgstrup (1971/1997:20) skriver: "Fra det grundvilkår, vi lever under, og som det ikke står til os at ændre, nemlig at den enes liv er forviklet med den andens, får den etiske fordring sit indhold, idet den går ud på at drage omsorg for det af den andens liv, som forviklingen prisgiver een." Løgstrup skriver om en *moralsk realisme*, hvor han hevder at det finnes en

moralsk virkelighet som en del av verdens innretning, uavhengig av våre vurderinger og moralske egenskaper. Løgstrup hevder at det eksisterer fenomener og livsytringer, som allerede *er i verden*, uavhengig av oss, og som bærer i seg moralske verdier som godhet, sannferdighet og positivitet. For Løgstrup har etikken sitt opphav i *de suverene livsytringene* som innebærer moralske realiteter. Han anser at livsytringene kommer fra universet, og sier derfor at ”universet vedkommer oss”. Subjektet står overfor appellen fra visse etisk ladede fenomener *i verden*. Vi kan velge å imøtekomme appellen, men den *er der*, og det å *ikke svare* eller stille seg likegyldig, anses som en *erkjennessvikt*. Subjektet gis dermed en frihet og et moralsk ansvar for å velge hva vi vil gjøre (Vetlesen og Nortvedt 2000, Vetlesen 2007). Løgstrups etiske fordring omtales nærmere under punkt 3.7.

At etikken har sitt opphav i noe som ligger *i verden* eller *forut* for våre refleksjoner og bevissthet, kjennetegner den fenomenologiske og nærhetsetiske retningen. Etikken har sitt grunnlag i relasjonen mellom mennesker, og knyttes ikke opp mot gitte prinsipper eller konsekvenser av handlinger (Aasland og Eide 2011). En fenomenologisk etikk forstås som en motsetning til sinnelagsetikken (Wyller 2011).

”*Nærhetsetikk*” er ingen etablert og enhetlig posisjon, slik som for eksempel utilitarisme, kantianisme eller dydsetikk. Begrepet brukes for å betegne et perspektiv på etikken som er felles for flere fremtredende tenkere i vår tid (Vetlesen og Nortvedt 2000). Tilnærmingen innebærer at det ligger noen grunnleggende forutsetninger til grunn for vår interaksjon med omgivelsene. Verden er ikke tom og uten mening, men moralske verdier og kvaliteter er allerede en del av den verden vi lever i. Dette grunnlaget for etikken kan vi ikke velge bort, det avkrever oss en respons og gir oss et ansvar. Nærhetsetikk vektlegger både menneskets følelsemessige egenskaper og kognitive evner, som gjør mennesket til et moralsk vesen og en moralsk aktør. Den tar sitt utgangspunkt i at etiske krav møter oss i verden, ikke som følge av å være konstruksjoner, men som følge av verdens beskaffenhet.

3.6 Fenomenologisk orientert etikk

Fenomenologisk filosofi inntar en ontologisk orientering hvor menneskets *væren-med-hverandre*, menneskelige relasjoner og interdependensen står i sentrum (Nortvedt 1998). Fenomenologi legger avgjørende vekt på at vi ikke kan forholde oss til hverandre rent objektivt, eller se på oss selv som en avgrenset person. Mennesket må forstå seg selv som fortolkende og erfarende i møte med hverandre. Fenomener, begreper og verdier som anerkjennelse, autonomi og verdighet eksisterer ikke i og for seg, men finnes og realiseres

alltid *innenfor relasjonen*. Vi er relasjonelt forbundet med hverandre gjennom begrepet *interconnectedness*. Fenomenologiens grunnlegger Husserl, beskriver dette som at vår bevissthet alltid og allerede er intensjonelt forbundet med allting og enhver person som kommer i vår vei (Wyller og Heimbrock 2010). Fenomenologiske tilnærminger hevder at vi alltid er i en relasjon, at relasjoner ikke er etisk nøytrale, og at våre relasjoner til andre konstituerer vår identitet. Mennesker lever ikke isolert, men i en interpersonlig dynamikk. Man vektlegger ansikt-til-ansikt møter, hvor dyaden og relasjonene er det vitale.

Mennesket er sosialt og kulturelt *intersubjektivt sammen* med andre mennesker i verden. Våre erfaringer av oss selv og av andre, er kroppslige, umiddelbare, subjektive og *intensjonale*, det vil si at de er rettet mot noe (*directedness*). Våre relasjoner preges av *intensjonalitet*, ved at vi erfarer, persiperer og påvirker hverandre i en gjensidig vekselvirkning. Den andre kan ikke anses som et objekt, helt atskilt fra meg. Fenomenologisk tenkning legger avgjørende vekt på at man ikke kan snakke om den andre, uten å snakke om at det er *jeg* som *ser* den andre. Min fortolkning av den andre, er allerede en del av den måten jeg møter den andre på. Den andre møter meg gjennom sin egen fortolkning av meg (Wyller 2005).

Vi fødes inn i et liv, med en bestemt orden som legger beslag på oss, og som binder oss sammen i ansvarlige relasjoner, enten vi vil det eller ei, ganske enkelt ved at vi er til. Løgstrup skriver at: ”den etiske fordring brydes som gjennom prismer af alle de forskellige og egenartede relationer, hvori vi står til hinanden, som ægtefæller, forældre og børn, lærere og elever, arbejdsgiver og arbejdere, eftersom de alle er former for det grundvilkår, hvoraf den etiske fordring får sit indhold” (Løgstrup 1971/1997:20). Den etiske fordring brytes i tillegg gjennom den aktuelle situasjonen, og det enkelte menneskets natur (Løgstrup 1956/2010). Fenomenologien anerkjenner betydningen av *kontekst* for vår oppfattelse av ”den andre”. Derfor vektlegges også fysiske rammer, omgivelser, sted, tid, rom og interiør. En refleksjon og situasjonsvurdering krever at man skal *være* tilstede i situasjonen og sanse med hele seg (Wyller 2010).

Fenomenologisk filosofi vektlegger kroppen som et hovedtema i interaksjon mellom mennesker. Kroppen er en viktig del av profesjonsetikkens praksis. Det er lett å overse de sterke etiske kravene som ytrer seg gjennom kroppen. Som profesjonelle må vi derfor ha en bevissthet om kroppens sensitivitet og atferd i interaksjonen med klienter (Leonhard og Thoresen 2010). Maurice Merleau-Ponty (1908 – 1961) bruker begrepet *the embodied subject*, og hevder at all intersubjektivitet forutsetter kroppen. Vi *gjør* alt med kroppen. Vi sanser og

persiperer, vi hører, ser, forstår og erfarer gjennom kroppen i tid, rom (space), språk og situasjoner. Kroppen er vår kontaktsone mellom meg selv og verden (Merleau-Ponty 1962, 1989). Å bli såret eller krenket innebærer et kroppslig avtrykk. Legen Anna Luise Kirkengen beskriver hvordan en fenomenologisk tilnærming gjør det meningsløst å snakke om ”rene” psykiske traumer. Begrepet trauma navngir en skakende erfaring. Det finnes ingen skakende erfaring i et menneskeliv som ikke skaker dette menneskets kropp. Vi kan ikke *tenke* at vi er skaket. Vi *er* skaket, til dybden av vår eksistens, til innsiden av våre organer, vev og celler (Kirkengen 2009:29). Å være til som kropp er alle menneskers grunnleggende og felles livsbetingelse og forutsetning. Kroppen er en gitt del av vår *livsverden*. Å være kroppslig relatert i livsverden, er *å-være-i-verden* (Merleau-Ponty 1989).

3.7 Den etiske fordring og livsytringene

Løgstrup snakker om spontane og universelle menneskelige grunnvilkår som er knyttet til sider ved tilværelsen som ikke kan velges vekk. Vi er altså *fra første stund* innenfor moralens virkefelt. Grunnvilkårene innebærer at mennesker lever sine liv i relasjoner og ikke i isolasjon (Løgstrup 1956, 1972). Mennesker er gjensidig avhengige av hverandre, og gjennom relasjoner øver vi innflytelse på hverandre på godt og vondt. Vi tilhører den samme livsverden, og våre liv er vevd inn i hverandre gjennom en *interdependens*. Fra livsvilkårene utgår en appell – en radikal etisk fordring – om å ivareta hverandre, til hverandres beste. Løgstrups poeng er at vi er *selvutilstrekkelige* og ikke klarer oss alene. Den etiske fordring innebærer derfor at vi i møte med den andre, holder noe av den andres liv i vår hånd. (Løgstrup 1956,1997, Andersen 1998, Christoffersen 1999, Vetlesen og Nortvedt 2000, Eide 2010b, Eide 2011b).

Løgstrup hevder at moralen er *gitt* oss gjennom de suverene livsytringene. Han omtaler livsytringene som grunnleggende, primære og fundamentale fenomener som; barmhjertighet, tillit, talens åpenhet, medfølelse, empati og oppriktighet. Han hevder at disse fenomenene er uunnværlige og livsnødvendige betingelser for menneskets sosiale og moralske realitet. Livsytringene er spontane fordi de ikke krever overveielse eller beslutning. De skal ikke begrunnes, rettfærdiggjøres, unnskyldes eller forklares, de hviler i seg selv. Livsytringene holder liv i tilværelsens karakter ved at tillit, oppriktighet og barmhjertighet avler nye muligheter. Mistillit, uoppriktighet og ubarmhjertighet tenderer i retning av å frarøve tilværelsens muligheter for en selv og for andre. (Løgstrup 1971/1997:24). Å møte andre med mistillit, hevngjerrighet og likegyldighet er å øve vold mot livsytringene og fenomenenes egenart. Løgstrup (1956/1991) sier at disse motsatsene til livsytringene ”snylter på livet og

undergraver det”. Å leve umoralsk er å leve i falskhet og miskjenne tilværelsens moralske realitet.

Løgstrup gir fenomenene barmhjertighet og tillit en særegenhet i den forstand at de er livsnødvendige betingelser for menneskets tilværelse. Uten disse kan vi ganske enkelt ikke leve. Han skriver: ”Tilliden lader sig altså ikke udrydde, den er så sej, at man ligefrem skal af med livet for at blive af med tilliden” (1971/ 1997:32). Tillit er et grunnleggende trekk ved kommunikasjon og menneskelig samvær. Vi utleverer oss selv, og henvender oss til den andre i en bestemt tone. Vi lever *i* og *av* tillit. Det er snakk om å ”være i tilliten”, ikke å gjøre det med en hensikt. Løgstrup vektlegger at vi møter hverandre *først* og fremst med en naturlig tillit. Han skriver i sitt hovedverk *Den etiske fordring* (1956/2010:17): ”Vi kunne simpelthen ikke leve, vort liv ville visne, det ville blive forkrøblet, om vi på forhånd mødte hinanden med mistillid, tiltroede den anden at stjæle og lyve, forstille sig og føre os bag lyset.”

Mistilliten vokser ut av at tilliten blir brutt. Det skal særlige omstendigheter til før vi møter den andre med mistillit. Derfor reagerer vi så voldsomt når tilliten misbrukes. Løgstrup (1956/2010) skriver at det verste kanskje ikke er den forlegenhet eller fare, som tillitsbruddet medfører, men derimot at den andre ikke tok i mot den tilliten vi gav. Han beskriver hvordan mennesket forsøker å skjule og kamuflere den skuffede forventningen og blottstillelsen, både overfor seg selv og den andre, gjennom å rette moralske og urimelige anklager mot den andres opptreden. Løgstrup hevder videre at barnet, til forskjell fra voksne, ikke er i stand til å vise forbeholden tillit, av den grunn at de ennå ikke har lært å reservere seg. Den skuffede forventningen, utryggheten og usikkerheten som et tillitsbrudd medfører, får derfor hos barnet vidtrekkende og skjebnesvangre konsekvenser (Løgstrup 1956/2010).

I følge Løgstrup er lidelse en moralsk realitet. Lidelse hører til blant de fenomener som har en appellativ kraft: lidelsen appellerer om lindring, appellerer til barmhjertighet, og utsteder dermed en fordring av etisk art. Løgstrup hevder at man ikke kan stille seg nøytral i møtet med den andre, og et forsøk på dette er å forstå som en avvisning. Vi kan velge å imøtekomme hverandre på en ivaretakende måte, eller avvise og ignorere hverandre. Når vi henvender oss til den andre, utleverer vi oss selv, våger oss frempå, gjør oss sårbare og blottstiller oss med en forventning om en respons. Vår talende eller tause ytring til den andre, bærer med seg en forventning om oppfyllelse av tillit gjennom holdning, atferd, ord eller handling.

Den etiske fordring handler nettopp om den asymmetriske makt vi har, i møtet med den andre. I dette møtet ligger en risiko. Situasjonen er ladet og noe etisk står på spill. Fordi makten er til stede i et hvilket som helst forhold mellom mennesker, er vi på forhånd bundet til en avgjørelse om å bruke makten til den andres beste, eller til vårt eget beste på bekostning av den andre. Løgstrup diskuterer ulike moraloppfatninger om godt og ondt. ”Hvad jeg har kaldt den absolutte forskel mellem godt og ondt, nemlig at det er godt at tage hensyn til det andet menneske, og at det er ondt at trumfe hensynet til sig selv igennem på bekostning af det andet menneske” (1971/1997:46). Den etiske fordringen melder seg om å la makten over den andre tjene den andre. Fordringen krever at vi skal bruke våre evner til å tjene den andres beste, og ikke vår egen (Løgstrup 1956/2010). I relasjonen har man makt til å fremme eller hemme den andres livsutfoldelse. Den etiske fordring krever både omsorg og respekt for den andre. Ivaretagelsen av den andres beste kan derfor ikke bestå i å frata den andre sin selvstendighet, eller *overta* andres ansvar for sitt eget liv, hvilket oppfattes som paternalisme. Den andre må få være ”Herre i sitt eget liv”. (Løgstrup 1956, 1997, Andersen 1998, Christoffersen 1999, Vetlesen og Nortvedt 2000, Eide 2010b, Eide 2011b).

Fordringen er både taus og usynlig. Uselvskheten åpenbarer seg ikke umiddelbart i handlingen, og utenforstående kan ikke avgjøre om den etiske handlingen er utført av hensynsløshet, eventyrlyst, ønske om å fremstå som rettferdig, eller av lydighet. Dette blir et forhold mellom den enkelte og fordringen. Løgstrup beskriver hvordan hver enkelt må bruke sin erfaring, innsikt, fantasi, relasjoner og dømmekraft for å avgjøre hvilke ord og handlinger den andre er best tjent med (Løgstrup 1956/2010).

3.8 Å bevare den andres fremmedhet

Å *bevare den andres fremmedhet* henger sammen med ”*Tilbakeholdenhets fenomenet*” hos Løgstrup (1976/1997). Tilbakeholdenhet er å utvise en særegen forsiktighet i møtet med den andre. Hovedpoenget er at tilbakehold gir plass til det som er ukjent for oss. Dette bygger på Løgstrups fenomenologiske etikk som bringer den andres annerledeshet i fokus. Løgstrup snakker videre om å holde seg selv tilbake ved å være oppmerksomt *lyttende*, slik at den andre får rom til å handle og vokse.

Å *være lydhør* og ha en lyttende innstilling vender blikket og oppmerksomheten automatisk mot den andre. Hørselen er en av de sansene som på en særlig måte formidler inntrykk til hjertet, og evne til å lytte ble av de gamle Egypterne regnet som det høyeste uttrykk for visdom (Wiggen 2003, Kristiansen 2010). Hørselen er mer dynamisk, bevegelig og sensitiv,

og den blir derfor et viktig instrument for å fange opp det som skjer i interaksjonen med den andre. Det er ved å gi plass til *duets* unike annerledeshet at man bekrefter den andres verdi (Kristiansen 2010). Tilbakeholdenhet er slik forstått relasjonell, hvor grensen mellom engasjement og varsomhet ikke er statisk, men dynamisk intersubjektivt (Eide 2010).

En annen viktig bidragsyter er Emmanuel Lévinas (1905 – 1995), som også plasserer seg innenfor et ontologisk grunnsyn (Lévinas 1961, Vetlesen 1998). Lévinas påminner oss om at det etiske ansvaret er absolutt, betingelsesløst og ofte ugjengjeldt. Han avviser gjensidighetstanken i etikken, og hevder at det å trygge den andres liv er den første og grunnleggende betingelsen for alle moralske relasjoner (Baumann 1998). Lévinas regnes både som en kritiker og fornyer av den fenomenologiske tradisjon, vet at han i større grad vektlegger *den andre*, fremfor *jeget* (Aasland og Sævareid 2011). Han mener at det fundamentale grunnlaget for etikken ligger i den etiske relasjonen i møtet med den *annens ansikt*. Det utgår en appell fra den andres ansikt, den andre taler til meg, og appellens svar er ansvar. (Vetlesen 1998, Aasland 2010/ 2011). *Å se den andres ansikt*, innebærer at vi blir sterkt berørt. Når den andre viser seg for meg og henvender seg til meg med sitt åpne ansikt, griper det forstyrrende inn, utenifra, i min forestillingsverden (Vetlesen 1998, Aasland 2011). Erfaringen er dermed forstått som noe *annerledes*, og et brudd med det vante og inneforståtte.

Lévinas peker altså på fenomenologiens begreper om ”*annerledeshet*” (otherness), når han hevder at den andre aldri kan *gripes*, *forstås* eller *fanges* i min forestillingsverden, og at jeg ikke kan begrense den andre til ”det samme som” meg. Den andre er dermed noe uendelig, noe annet og noe mer en jeg kan begripe. Dette samsvarer med Løgstrups filosofi om ”*å bevare den andres fremmedhet*” (Christoffersen 1999). Nemlig å ha evnen til å være åpen og kunne se det unike, det fremmede og det som er annerledes enn deg selv hos den andre. Den etiske dimensjonen trues ved at den andre reduseres til noe jeg kan kategorisere. Med våre ord og prinsipper definerer vi det som er kjent for oss, og ved å gjøre dette setter vi en merkelapp på den andre og definerer den andre som noe vi kan be-gripe, som noe kjent og som noe av det ”samme som oss selv”. Den andre ses som et objekt og ikke som et subjekt. I følge Løgstrup gir språket rom for manipulasjon og begrensninger av den andre, og det er grenser for hva som skal sies og hvordan vi kan bruke språket for å benevne den andre (Eide 2010).

Løgstrup setter oss på sporet av det vi ikke eier og som vi heller ikke skal annektere:

”Elementerne vand, luft og jord er ingens, sproget er ingens, *barnet* er ingens (Løgstrup 1983/1997, s.187). I *Den etiske fordring* (Løgstrup 1956, s.55f) drøfter Løgstrup foreldres

forhold til sine barn. Han hevder at vi ikke eier barna, eller andre mennesker. Ved å prøve å ta styring over barnets karakterutvikling, og gjøre barnets personlighet til noe som kan gripes eller styres, har en trått over noen grenser. Styringen innebærer at en fastsetter mål om hva barnet skal nå, og det innebærer at en ordsetter det en antar ligger bak barnets handlemåte og væremåte (Eide 2010). Barnet fratras på denne måten sin unike annerledeshet. I følge Løgstrup står barnet i en særlig fare for å bli utsatt for slik manglende tilbakeholdenhet. Barn er mer utsatt enn voksne, fordi barnet ikke har samme tyngde i sitt erfaringsgrunnlag som voksne. De har derfor ikke samme tyngde i seg selv til å motsette seg andres annektering (Løgstrup 1983/1997). Løgstrup forklarer dette ved voksnes holdninger til barn, der en ser bort i fra barnets selvstendighet og individualitet. Barnet annekteres og krympes til det som samsvarer med våre begreper og kategorier. Løgstrup argumenterer for at barnet ikke skal overlates til seg selv i sin vekst og utvikling, men at man ikke må tilsidesette barnets individualitet og deltagelse. Å forstå barnet som et materiale som skal formes, innebærer en krenking, fordi alle mennesker liker å ha styring med sine egne liv (Eide 2010).

Den norske filosofen og samfunnskritikeren Hans Skjervheim (2002) har bidratt med det han kaller *det instrumentalistiske mistaket*. Dette mistaket innebærer at vi behandler den andre som et objekt, en ting, ved at vi utfører en instrumentell omsorg hvor målet er å oppnå bestemte resultater. Jeg gjør noe med deg, for at noe bestemt skal *skje* med deg, eller for at du skal *oppnå* noe. Han trekker særlig frem pedagogikken, hvor man utfører en form for instrumentalisme overfor barnet, ”for å få barnet til å” handle eller tenke på bestemte måter. Det instrumentelle mistaket kan være vanskelig å oppdage i samtiden og i egen praksis. Dette henger sammen med at vi setter oss instrumentelle mål for profesjonen, og at vi preges av de rådende holdninger som ikke diskuteres. Instrumentalisme og profesjonens maktovergrep overfor individet, kritiseres også av Foucault, og omtales kort i punkt 3.14.

3.9 Urørlighetssone og ulike former for sonekrenking

Tilbakeholdenhetsperspektivet hos Løgstrup korresponderer med hans begrep om menneskets *urørlighetssone* (Løgstrup, 1997). Urørlighetssonen er preget av menneskers eget liv og erfaringer, og den har porøse og flyttbare grenser (Eide 2010a). Urørlighetssonen henger sammen med vår bluferdighet. Løgstrup beskriver både en fysiologisk og åndelig bluferdighet som positivt ladet. Bluferdigheten beskytter vår private grense og fungerer som et vern overfor hvor langt vi er villig til å slippe andre mennesker inn på oss. Vi har alle våre personlige livsområder, og det oppleves som krenkende at andre kommer ubedt inn i denne sonen. Det spesielle for en profesjonell sosialarbeider, og typisk for en barnevernsarbeider, er

at man trår inn på livsområder og ”soner”, som man ellers anser som private. Den profesjonelles moralske egenskaper i møte med mennesker i sårbare situasjoner, har således betydning for *hvordan* man trer inn i slike ”soner” (Christoffersen 1999). Moralsk kompetanse og moralsk dømmekraft omtales nærmere i punkt 3.15.

3.9.1 Talens åpenhet og forenende motsetninger

Løgstrups urørlighetssone må forstås opp mot de suverene livsytringene, og han trekker derfor frem motsatsen, *talens åpenhet*, som en nødvendig betingelse for å hindre at mennesket stagnerer i isolasjon (Løgstrup 1983/1997). Løgstrup snakker om talens åpenhet som en spontan livsytring, der menneskets tilbøyelighet til å snakke åpent, sannferdig og si ting slik det *er*, er grunnleggende sider ved selve språket. Det motsatte, å *ikke* snakke sant, lyve eller holde noe tilbake, krever en bevissthet og gjennomtenkt begrunnelse. Løgstrup beskriver hvordan vi kjemper mot talens egen natur, når vi fører noen bak lyset, selv om det skjer av gode grunner. Derfor er sannhet, åpenhet og tillit fenomener som *tar tak* i oss og bryter inn i våre liv, på tvers av våre beslutninger om det motsatte (Christoffersen 1999).

Åpenhet mellom mennesker oppfattes som positivt, og kan være en indikator på relasjoners kvalitet. Men å tale åpent, tale ut, tale sannferdig og si det som det er, kan også få alvorlige konsekvenser i ulike relasjoner og situasjoner. Å snakke rett ut, kan være krenkende og sette den andre ut av spill. Derfor må talens åpenhet holdes i sjakk av motsatsen, som er å bevare den andres urørlighetssone gjennom tilbakehold, bluferdighet og sensitivitet. Det man kan tale åpent om er selve saken, mens det man ikke kan snakke rett ut om, er den andres motiver.

Åpenhet og saklighet må derfor ses i forbindelse med hverandre (Eide 2010a, Eide 2011c).

Løgstrup skildrer den etiske fordring ved at mennesket utleverer seg selv, og gir noe av sitt liv i den andres hånd. Han argumenterer for at uttrykkene er metaforiske, og ikke skal misforstås ved at man ”vrenger vrangen ut på seg selv”. Det er altså grenser for hva som kan sies.

Tilbakehold antyder nettopp at man skal være varsom og forsiktig, ikke at man skal la vær å snakke om det som er problematisk. *Tillit* har ingen ting å gjøre med at man er prisgitt enhver åndelig bluferdighet (Løgstrup 1956/2010:26). ”Den åndelige bluferdighet skal forhindre at noe blir stilt til skue som vil bli spolert og ødelagt av å bli beskuet” (Christoffersen 1999:58).

Løgstrups (1997) filosofi legger vekt på hvordan tilværelsens motsatser skaper balanse og opprettholder hverandre. Løgstrup hevder at vi er så øvet i å tenke at motsatsene er uforenlige og utsletter hverandre. Men det ene fenomenet behøver ikke å stå i motsetning til det andre fenomenet. Tvert i mot legger Løgstrup vekt på at det ene fenomenet ikke kan unnvære sin

motsetning i det andre fenomenet. Løgstrup kaller slike fenomener der to ulike hensyn forsterker hverandre for *forenende motsetninger*. Hans poeng er ikke at fenomenene er uavhengig av hverandre, men tvert i mot at de betinger hverandre og holder hverandre oppe. Han sier at det typiske for spenningen i slike forenende motsetninger, er at de bringer energi og liv inn i det menneskelige samværet. Han skriver at ”det er de modsat rettede tendenser, der holder liv i vor tilværelse og hindrer den i at stivne i forenklinger” (Løgstrup 1997:165). Det Løgstrup (1997) kaller *atskillende* motsetninger, er to fenomener som er uforenlige med hverandre. Han gir eksempler med sympati og antipati, eller kjærlighet og hat, der det ene utelukker det andre. Når atskillende motsetninger sammenblandes fører det til ambivalens og splittelse, hvor de forverrer og bryter hverandre ned. De forenende motsetningene derimot holder liv i hverandre, ved at de forblir intakte og holder hverandre i sjakk.

3.9.2 Å respektere skillet mellom grunner og motiver

Å bevare den andres urørlighetssone forutsetter at vi respekterer skillet mellom grunner og motiver. Løgstrup sier at: ”Med de grunde vi giver for vore handlinger, skjuler vi vore motiver til dem” (Løgstrup 1997:161). Den andres motiver vedkommer oss ikke, fordi vi respekterer den andres urørlighetssone ved å være *saklig*, holde oss til selve *saken* og de grunner den andre gir for sine handlinger og holdepunkter. Å angripe den andres motiver, innebærer en krenking ved at vi bryter vi inn i den andres urørlighetssone. Ved å sette ord på det vi *antar* ligger bak motiver og følelser, krenker vi den andres bluferdighet og gjør den andre forsvarsløs (Løgstrup 1997, Eide 2010a).

Løgstrup hevder at vi er mer tilbøyelige til å krenke urørlighetssonen når det gjelder barn, fordi barn er mer impulsive og ikke har lært seg å kamuflere og skjule sine motiver så godt. Løgstrup stiller spørsmål ved om vår overmakt overfor barn frister oss til å tro at vi kan tvinge vår vilje på dem, fordi vi tror det er mindre risikabelt å kritisere motivene hos barn. Når vi angriper barnas motiver, ved å ordfeste hva vi tror barnet mener, tenker og føler, begår vi et overgrep ved å krenke barnets integritet. ”Alt hvad vi viger tilbage for at sige til voksne, af frygt for virkningen af vore ord, siger vi over for børn” (Løgstrup 1997:176). Løgstrup hevder at vi overser, og respekterer i mindre grad, barnets urørlighetssoner, og at barnet bare utvikles ved at det får lov til å komme fram til de riktige svarene selv (Løgstrup 1997, Christoffersen 1999 og 2011). Løgstrup argumenterer for at barnet trenger et særlig vern og beskyttelse mot slik sonekrenking fra den sterkere part. Barnet trenger å læres opp til å beskytte seg selv og sine grenser. Barnets bluferdighet må ivaretas, ved at barnet gjøres i stand til å beskytte seg mot invadering og overgrep både fysisk og psykisk (Christoffersen 2005/2011).

Løgstrup omtaler også andre former for sonekrenking, som påføring av ideologi (Løgstrup 1956). Han snakker om at vi ikke kan vite hva som ligger bak et utsagn eller en handling, og vi kan derfor *ikke be-gripe det vi ikke vet*. Videre hevder han at *det er noen spørsmål som er av en slik karakter at det bare er personen det angår, som kan svare på dem*. Ved å prøve å svare på slike spørsmål på vegne av andre, påfører vi dem en ideologi og det Løgstrup kaller en ”størknet livsanskuelse”. Faren er at vi forteller noen hva som er deres eget beste, uten å utfordre eller prøve dette opp mot den enkeltes livserfaringer, (Løgstrup 1956, Christoffersen 1999, Eide 2007, Eide 2010a).

Skjervheim beskriver i essayet *Deltakar og tilskodar* (1957/ 1996) hvordan vi forholder oss til hverandre gjennom det kritiske punktet han kaller en *treleddet relasjon*. Språket har betydning for at mennesker skal kunne forstå og dele erfaringer med hverandre. Han beskriver kommunikasjonen som en treleddet relasjon hvor jeget (ego) og duet (alter) har felles fokus på et tredje punkt, selve *saken* og tema for samtalen. Ved å holde seg til saken og lytte til den andres argumenter fremstår den andre som et subjekt for oss. Vi er begge subjekter med et felles fokus på objektet for samtalen; nemlig selve saksforholdet. Det motsatte er tilfellet når jeget (ego) omgjør duet (alter) til et objekt for sin oppmerksomhet. Den andre gjøres om til et kasus, betroelsene tas ikke på alvor, og man tolker, definerer og analyserer den andre. Det skjer en endring i de involvertes status, ved at man dreier oppmerksomheten over fra selve saksforholdet til personen. Subjektet (den andre) dreier over til å bli et objekt. Denne psykologiseringen fører til en objektiviserende innstilling til den andre, hvor vi inntar en tilskuer rolle. Dette medfører igjen at den andre føler seg angrepet og fremmedgjort og inntar en forsvarsholdning. Subjektet ønsker å kontrollere *selvet*, og det oppstår en strid om herredømmet (Skjervheim 1996).

Wyller (2001) peker på et slektskap mellom den skjervheimske relasjonsforståelsen og Løgstrups urørlighetssone. Dette innebærer at begge understreker betydningen av å forholde seg til det som sies, og la personene i relasjonen være deltagere. Gjennom objektivisering blir det særegne i relasjonen, den andres ansikt, den andres annerledeshet og unike verdi borte. Objektiveringen fører til et angrep på den andres frihet som menneske. Et slikt skifte av fokus innebærer at samtalen får vanskelige kår, og at den tidvis kan bryte sammen. En mer tilbakeholden, spørrende, åpen og undrende tilnærming vil redusere risikoen for objektivisering og sonekrenking. (Eide 2010).

3.9.3 En deltagende eller objektiverende innstilling

Vårt valg av innstilling – deltagende eller objektiverende – legger føringer for vår interaksjon med den andre. *Måten* vi ser på bestemmer *hva* vi ser, og *hvordan* objektet fremtrer for oss. Nærhetsetikken vektlegger subjektet som en deltaker, til forskjell fra en tilskuer, i interaksjonen. Nærhetsetikken ser jeg-du forholdet som det grunnleggende etiske forholdet. Man legger en ontologisk og fenomenologisk forståelse til grunn, hvor *jeget* blir et etisk subjekt i møtet med *duet*. Å bli etisk subjekt vil si å ta ansvar for og vise respekt og omsorg for andre, ved å være addressat for duet.

En ”*deltagende innstilling*” kjennetegnes ved denne frem og tilbake bevegelsen mellom den som taler og den som tales til. Det er denne samstemtheten og mangedimensjonale interaksjonen som gjør at man virkelig erfarer den andre. En forutsetning er en felles fysisk tilstedeværelse her og nå, og en psykisk og følelsesmessig nærhet hvor begge møter hverandre med en gjensidig sensitivitet (Vetlesen og Nortvedt 2000). Dersom man er tilskuer til den andre, innebærer det å innta en ”*objektiverende innstilling*” ved å gjøre den andre til gjenstand, til et ”noe” i stedet for noen. En objektiverende innstilling utelukker hele rekken av følelsesmessige reaksjoner overfor den andre i relasjonen (Strawson 1974). Ved en objektiverende innstilling fratras den andre sin subjektstatus. Det er bare i den gjensidige utfoldelsen innenfor den deltagende innstillingen at vi kan innta en jeg-du relasjon. Den deltagende innstillingen, gir grunnlag for en moralsk relasjon, og må derfor ha forrang (Vetlesen og Nortvedt 2000). Skjema for en deltakerorientert innstilling versus en objektiverende innstilling i interaksjonen, ligger vedlagt som Appendix III.

Valg av en objektiverende eller deltagende innstilling, samsvarer med Bubers tenkning om å innta *jeg-det* eller *jeg-du* relasjoner. Martin Buber (1878 – 1965) beskriver hvordan vi i interaksjon med hverandre konstruerer ulike relasjoner og måter vi forholder oss til verden på. Vi har alle en grunnleggende ”forutsetning” for det å være menneske, noe grunnleggende etisk i møte med hverandre. I dette møtet finnes kilden til utvikling av medmenneskelighet og identitet (Kristiansen 2011). Buber legger vekt på at samtaler mellom mennesker stiller krav om et nærvær og en tilstedeværelse av en unik karakter, og at vi enten inntar en *jeg-det* relasjon, eller en *jeg-du* relasjon i møte med den andre (Buber 1967, Kristiansen 2010 og 2011). I *jeg-det* relasjoner inntar man en viss distanse til den andre. Man diagnostiserer, sammenligner, analyserer, definerer og beskriver den andre. Den andre gjøres om til et objekt hvor man setter merkelapp på den andre. Dette innebærer en sonekrenking ved at man ser bort i fra menneskets unike særtrekk, individualitet og fremmedhet. I en *jeg-du* relasjon

konfronteres vi med det som er radikalt annerledes og duet fremstår for oss som unikt. I følge Buber er det bare i jeg-du forholdet vi kan imøtekomme den etiske fordring og la oss berøre av den andre. Møtet mellom jeg og du er basert på gjensidighet, der begge er aktive deltakere, hvor noe nytt og overraskende kan skapes i interaksjonen (Kristiansen 2011). I denne tilstedeværelsen ser vi hva mennesket *er*, og kan bli. Det innebærer et potensial som går utover det som finnes her og nå (Buber 1966, Kristiansen 2010).

3.9.4 Håp og livsmot

Løgstrup hevder at å frata den andre håp og livsmot er en form for sonekrenking. Håpet kan ses som en forventningsfull respons på at vi er til – en forventningsfull respons til selve livet. Håpet er noe vi ikke kan leve uten, og som står der i kraft av seg selv uten å måtte lene seg på andre grunner enn selve livet. Håpet er et virksomt fenomen som gir overskudd til å ta fatt på utfordringer (Eide 2010a). Håpet er ikke en mangel på realisme, men en forutsetning for å kunne leve. Ifølge Løgstrup er ikke håp og livsmot noe vi kan *gi* andre, men vi kan opptre slik at vi er på parti med den andres håp (Eide 2007).

Løgstrup (1969) gjør også her refleksjoner knyttet til barn i det han omtaler som barnets livsmot. Han bruker eksempelet fra litteratur, der bøker for voksne kan skrives så realistisk og inntrengende om fornedrelse, nederlag og skuffelser at det kan slå livsmotet ut av leseren. Han hevder at det foreligger en stilltiende enighet mellom forfatter og leser, om at voksne går til teksten på eget ansvar og risiko. Den voksne leser er erfaren og har evnen til å innta en distanse og et kunstnerisk perspektiv for å oppnå en litterær opplevelse (Løgstrup 1969, Bugge 2005, Christoffersen 2005). Barn kan ikke lese teksten i et distansert perspektiv, og identifiserer seg i større grad med hva de leser. ”Den som skriver for barn må derfor på en annen måte enn den som skriver for voksne, besinne seg på den virkningen som fortellingen kan komme til å få” (Christoffersen 2005:95). Løgstrup hevder derfor at det foreligger noen etiske vilkår for den som skriver for barn, fordi barnet ikke har den voksnes ”erfaringshorisont”. En barnebok vil måtte ta et pedagogisk hensyn, som en beskyttende erstatning for barnets manglende evne til å distansere seg. Det er derfor grenser for hva man kan skrive om i litteratur for barn og unge (Bugge 2005). Løgstrup hevder at dette er knyttet til voksnes moralske ansvar overfor barn, og at det som formidles til barnet ikke må være så realistisk at det tar livsmotet fra barnet, eller skader barnets forventninger til livet. Han hevder at en forfatter, hvis han er ved sine fulle fem, ikke ville våge å krenke barnet, ved å innpode det livets alvor. Barnet trenger altså en særlig beskyttelse mot livets realiteter.

Alle som arbeider med mennesker, har et ansvar for å ta vare på andres *livsmot*. Uten livsmotet dør vi. I kritiske livsfaser hvor vi rammes av sykdom og ulykker, må den profesjonelle evne å gi håp og forventninger til livet som gjør det mulig å se framover (Christoffersen 2005). På samme måten må menneskebehandlerne som kommer i kontakt med barn og unge, støtte deres *håp* og *livsmot* til å møte den verden som ligger foran dem. Dersom vi ikke evner å gi barnet slik beskyttelse, krenker vi barnets urørlighetssone

3.10 De sosiale normene

Den etiske fordringen er taus, og Løgstrup gir ikke nærmere anvisninger om hvordan man skal handle til den andres beste. Hva dette måtte innebære i den gitte situasjonen, må den enkelte finne frem til gjennom sin egen uselviske livsforståelse. De sosiale normene vil være veiledende og gi fordringen innhold, gjennom innsikt i menneskers forventninger, livsinnhold, utfordringer, problemer, relasjonelle og institusjonelle forhold (Løgstrup 1956/2010:70). Hans poeng er at etikken har sitt opphav i den etiske fordring og livsyttringene, og ikke i normer og prinsipper. Etiske regler og prinsipper må regnes som relative og sekundære. De sosiale normene er, i motsetning til livsyttringene og den etiske fordring, foranderlige og i stadig utvikling i takt med samfunnet. De vil alltid være formet av en gitt kultur og preget av tid og kontekst. Uten prinsippene vil vi få en tilværelse av ”formløshetens tyranni” (Løgstrup 1961). Selv om innholdet er relativt, argumenterer Løgstrup for at vi overhodet ikke blir kvitt normenes tradisjonsbestemte innhold, og at vi har begrenset mulighet til å forandre forventninger, forståelser og krav til begrepenes innhold. Han sier at vi ”er i det mentale innholds vold”, og at vårt sinn, vår individualitet, personlighet og relasjoner preges av tradisjonenes samtid og de institusjonelle forhold som allerede foreligger innen vi vokser opp. Det er således en forbindelse mellom den etiske fordring og de sosiale normene, ved at fordringen utgår fra de tradisjonsbestemte normene som preger forhold mellom mennesker (Løgstrup 1956/2010). Mennesket må altså forankres i tradisjoner og en moralsk *livsverden*, for å kunne forventes å orientere seg og forstå sitt moralske ansvar.

3.11 Livsverden og det moralske miljøet

Menneskets *livsverden* er et meningstungt begrep innenfor fenomenologien. Vår livsverden kan ses som alt vi tar for gitt, hverdagslivets fenomener og vår kilde til forståelse og livsfortolkning. Kunnskap er rotfestet i livsverdenen, noe som styrer våre valg og former våre perspektiver på verden (Wyller og Heimbrock 2010). Livsverden inneholder de normative elementene og ressursene som er med på å konstituere den enkelte som moralsk subjekt. Vi oppfatter og forstår vår rolle i samfunnet og i familien, gjennom de normer som fremstår som

selvsagte (Henriksen og Vetlesen 1998). Vi er både individuelle personer med hver vår livsverden, og samtidig innvevd i sosiale fellesskap i systemverden (Henriksen 1999). Profesjonelle deler således samme livsverden med sine klienter, samtidig som man har forskjellige livsverdener med ulik erfaringsbakgrunn. Forskjellige livsverdener kan overlape hverandre, og de inneholder ulike implisitte normer om hvordan noe skal være eller oppfattes (Henriksen og Vetlesen 1998).

Vetlesen (2007) skriver at vår moralske identitet utvikles gjennom det moralske miljø vi vokser opp under. Det *moralske miljøet* er usynlig, til forskjell fra det *fysiske miljøet* vi vokser opp under. Den britiske filosofen Simon Blackburn (2003:1) definerer det moralske miljøet som ”klimaet som omgir oss av ideer om hvordan vi skal leve”. Det bestemmer våre forestillinger om hva vi er berettiget til, og hva som er påkrevet av oss, i våre relasjoner med andre. Det former våre følelsesmessige responser, det utruker oss med vår standard for oppførsel, og det former vår identitet. Det gir ideene til hva som tilkommer hvem og hvem som fortjener hva. Det moralske klimaet vi er del av former vår måte å gi mening, det utstyrer oss med forestillinger, begreper og målestokker for å tenke, snakke og føle om alt som vi anser har moralsk relevans.

3.12 Moralske konflikter og etiske dilemma

Eide og Skorstad (2010) skriver at etikk og moral ofte omtales som to sider av samme sak, men at en ved å skjelle mellom begrepene, får fram viktige sider ved etikk og moral. Siden etikk henviser til den resonnerende, reflekterende og teoretiske siden av fenomenet, kan vi si at vi har et *etisk problem*, dersom vi ikke vet hva som er rett eller galt å gjøre. Vi klarer altså ikke å finne det rette handlingsalternativet. Vi har et *moralsk problem* dersom vi vet hva som er rett, men likevel handler i strid med det rette, og utøver handlinger som om vi ikke visste hva som er riktig å gjøre. Vi kan si at dette spørsmålet dreier seg om vår integritet, og at det da ikke er samsvar mellom det vi mener og det vi gjør (Eide og Skorstad 2010).

Et etisk dilemma oppstår når det gjenstår ”en etisk rest”, uansett om man faller ned på den ene eller den andre avgjørelsen. Handlingsalternativet innebærer ikke utelukkende at man gjør det rette eller det gode, men at noen verdier går på bekostning av andre verdier. Spørsmålet er om man kan komme frem til en avgjørelse som kan ivareta begge hensynene i den etiske konflikten. Mesel (2009) bruker eksempelet fra medisin der legen må prioritere mellom ulike pasienter som alle har behov for og rett til hjelp. Etisk dilemma kan her knyttes til det etiske

subjektets valg mellom ett eller flere onder, det vil si at det foreligger en normkonflikt der man ikke har ressurser til å virkeliggjøre begge.

Løgstrup omtaler moralske problemer som *pliktkollisjon* og *fristelser*. Løgstrup beskriver en pliktkollisjon som den situasjon man befinner seg i, med eller uten egen skyld, hvor man rettslig eller etisk forplikter å ta ulike hensyn som kolliderer. Ivaretagelse av det ene hensynet vil tilsidesette det andre hensynet. Pliktkollisjonen handler om den konflikten den enkelte står overfor, når begge handlingsalternativene innebærer plikt, men hvor de er innbyrdes uforenlige (Løgstrup 1971/1997:37). Løgstrup argumenterer for at en teleologisk orientert etikk, hvor man opererer med rangordning av goder, vil kunne gi regler for løsning av pliktkollisjoner. Løgstrups ontologisk orienterte etikk, gir derimot den etiske fordring og de spontane livsytringer forrang for normer og regler.

Motsatsen er fristelser, hvor den enkelte utmerket godt vet hva som forlanges av ham, og hva som er det riktige. Men den riktige handlingen er ubekvem eller forbundet med omkostninger, og man har lite lyst til å gjennomføre det man vet man bør gjøre. Vedkommende befinner seg da i en situasjon der etiske og uetiske hensyn kolliderer, og hvor man fristes til å gi etter for en tilbøyelighet, selv om det skjer på bekostning av hva som er hans plikt. Løgstrup hevder at pliktkollisjoner og fristelser overlapper hverandre. Han gir ulike eksempler der to etiske hensyn veier like mye, og andre situasjoner der det er opplagt og liten tvil om hvilket av de to kolliderende hensyn som etisk sett er det mest tungtveiende. Personen kan likevel være fristet til å velge det lettest veiende hensynet, fordi det er mest bekvemt, slik at pliktkollisjonen samtidig fremstår som en fristelse (Løgstrup 1971/1997).

Løgstrup beskriver videre en etisk overveielsesprosess som består i å få fristelsen kamuflert som en pliktkollisjon. Fristelsen setter i gang en overveielsesprosess, som går ut på å finne ubekvemme og etisk betenkelige forhold blant de konsekvenser som det fører med seg å gjøre sin plikt. Man vil da argumentere for seg selv med at det er etisk forsvarlig å la være å gjøre det som man til å begynne med anså som sin plikt. Og jo mer man kan få konsekvensene av sin etiske plikt til å fremstå som tvilsom, jo mer vil man gi etter for fristelsen til å la det se ut som en slags plikt, inntil overveielser ender med at man har frembrakt en fullkommen etisk balanse mellom to kolliderende handlingsmuligheter, der plikt står imot plikt. Ved en pliktkollisjon der pliktene veier like mye, vil det fremstå som et fritt valg der balansen gjør oss ubundne. Løgstrup argumenterer for at det etiske valg er den bundnes valg, og at tanken om det frie valget er etisk opprørende, da valget er skjebnesvangert og består i at tungtveiende

etiske hensyn tilsidesettes. Fristelsen oppstår i kampen om tankenes makt. Moralen skiller seg ut og fremstår for vår bevissthet der vi mangler engasjement for saken, der vi ikke er grepet eller er opptatt av selve oppgaven og det *fellesliv* som moralen er til for. Han sier: ”Kort sagt, moralregler er sikringer vi griber til, når det direkte forhold glipper” (Løgstrup 1971/1997:41).

3.13 De utilsiktede bivirkningene

Løgstrups fenomenologisk orienterte etikk bygger på en omfattende filosofi, som strekker seg langt utover de relasjonelle sidene ved menneskers liv. Løgstrup snakker derfor om en global *interdependens* i moderne tid som utvides i tid og rom. Løgstrup peker på menneskets totale avhengighet av samfunnet og naturen. Han beskriver hvordan samfunnets teknologiske utvikling undergraver menneskers livsbetingelser, og argumenterer for en etikk som begrenser menneskets skamløse utnyttelse av naturens økosystem (Christoffersen 1999).

Frem til dagens samfunn har den teknologiske utviklingen brakt menneskeheten ut av fattigdom og lidelser. Vi har derfor ikke foretatt etiske avveininger om de midler som er brukt for å oppnå målene. Løgstrup argumenterer for at det i moderne tid er på tide å spørre seg om de målene vi setter oss, etisk sett er forsvarlige, og videre om de midlene vi bruker for å nå målene er forsvarlige. Målene kan ikke lenger legitimere og begrunne bruken av midlene, og dette henger i følge Løgstrup sammen med bivirkningene (Løgstrup 1983:17, Christoffersen 1999:90). Løgstrup sier at det ikke er målene vi setter oss som forandrer verden, men de *utilsiktede bivirkningene* av de midler vi bruker for å nå målene. Det er altså bivirkningene som er problemet. Han skisserer to grunner for dette. For det første har som regel det vi tilsikter virkninger på kort sikt. Bivirkningene derimot, er virkninger på lang sikt, og de er ikke tilsiktet. For det andre peker Løgstrup på at det vi tilsikter, er resultater innenfor en begrenset sektor av samfunnet. Bivirkningene går derimot på helheten. Mens de intenderte resultatene er relatert til et bestemt subsystem, er de utilsiktede bivirkningene relatert til helheten og det økologiske systemet.

3.14 Heterotopia – et rom for annerledeshet

Den franske filosofen Michel Foucault (1926 – 1984) introduserer begrepet ”*heterotopia*”, som betyr et rom for annerledeshet. (*Hetero* betyr ”det andre” og *topos* betyr ”rom”.)

Begrepet åpner opp for en forståelse av modernitet, og hvordan mennesket fortolker sin tilværelse i forhold til *rommet*, i utvidet betydning. Foucault studerte fremveksten av moderne institusjoner og deres bruk av kunnskap og makt i arbeidet for sosial kontroll og disiplin. Han var opptatt av hvordan vi gjennom disiplinære prosedyrer og profesjonell makt konstruerer

virkeligheten rundt oss. Det kulturelle samfunnet deler opp og konstruerer ”lukkede rom” (place) og ”soner” (space) for hva eller hvem som ikke passer inn i majoritetens normalitet. Slike heterotopiske rom er et sted for annerledeshet og de fremmede, og fungerer som en modell for institusjoner og den profesjonelle omsorgen. Den står i kontrast til ”homotopia” som innebærer det majoriteten definerer som normalitet (Foucault 2000, Wyller, 2010).

Foucault hevder at profesjonene overvåker og kontrollerer samfunnets disiplin. Han anvendte kontrollperspektivet på fengselsvesenet, sykehusvesenet, psykiatriske institusjoner og skolene (Foucault 1994 og 1973). Profesjoner har på statens og borgerskapets vegne til oppgave å sørge for den sosiale kontrollen i samfunnet, og gjennom monopolisering av kunnskap tar profesjonelle kontroll over enkeltmenneskers liv. Her ligger en form for paternalisme, hvor det treffes avgjørelser på vegne av den andre, at vi vet best for den andre, at den andre skal innordne seg, og bli slik som oss (Christoffersen 2005).

Foucault beskriver profesjonenes makt over enkeltindividet gjennom begrepet *selvteknologi*. Den profesjonelle styrer den andre, ved å få den andre til å tro at man styrer seg selv. Man definerer hva som er *det gode liv*, og får den andre til å handle på bestemte måter ut i fra en type selvsensur. Individene utøver selvpålagte handlinger og operasjoner på egen livsverden, på kropp og sjel, på tanker, atferd og væremåte for å realisere og oppnå en type perfektjon av det som på forhånd er gitt (Vågan og Grimen 2008/2010). Istedenfor å respektere den andres livsverden, handler det om å ”normalisere” den andre til en ønsket atferd, gjennom en profesjonell styringsmentalitet. Tenkningen samsvarer med Løgstrups filosofi om sonekrenking ved påføring av ideologi, og Skjervheims begreper om det instrumentelle mistaket.

Foucaults perspektiver åpner for en kritikk av profesjoners funksjon i samfunnet, og den makt som ligger i den profesjonelles påføring av dominerende tenkemåter i samfunnet (Christoffersen 2005/2011). Han peker på den maktkamp som pågår i samfunnet om hva som oppfattes som gyldig kunnskap, og hva som til en hver tid er den rådende diskursen. Som profesjonelle opptrer vi på bestemte måter, etter den kunnskapen som er i funksjon, og de systemene velferdsstaten er bygget på. Profesjonelle disiplineres således gjennom systemene og de heterotopiske ”rommene.” Foucault peker altså på at innarbeidede tenkemåter er forbundet med vaner og makt. Han hevder at ”*annerledesheten*” er kulturelt konstruert, og den fremstår så selvfølgelig for oss at vi ser det som objektivt. Dette ”rommet” for annerledeshet, både fysisk og mentalt gir mening for oss før vi har reflektert over det (Wyller 2010).

Tenkningen korresponderer med Løgstrups syn på de sosiale normenes tradisjonsbundne innhold.

3.15 Vårt moralske ansvar for å ivareta våre barn

Først og fremst setter omsorgsetikken fokus på vår tvingende moralske plikt til å vie oppmerksomhet, yte omsorg for og møte behovene til *betydningsfulle andre*. Omsorgsetikken handler om vårt moralske ansvar for å respondere på de avhengiges behov. *Omsorgsbehovet* fremsetter moralske krav, fordi *alle* mennesker (og levende vesener) i lange perioder av livet er totalt avhengig av omsorg fra andre, for å leve og utvikle seg. Denne etiske retningen anerkjenner at det er noen mennesker som er mer *betydningsfulle* for oss enn andre, og vektlegger vårt moralske ansvar i utviklingen av omsorgsrelasjonen. Det mest fremtredende eksempelet er omsorgen for våre barn (Held 2006).

Mennesket gjør sine første grunnleggende etiske erfaringer i omsorgsrelasjonen. I selve nærhetsrelasjonen, i det nære jeg-du møtet, ligger den etiske impuls. Selve dyaden legger det erfaringsmessige grunnlaget for hvordan barnet betrakter seg selv og andre, for barnets blikk og empatievne overfor andre. Empatievnen er et skjørt utviklingsprodukt, en evne som ikke er gitt, men som utvikles og vokser fram på betingelser av erfaringer i den nære dyaden. Omsorgsrelasjonen forstås som en konstitusjon vi er forankret i, og en fundamental forutsetning for våre liv. Omsorgen bestemmes ontologisk som ”vår væren i verden”, og som en grunnleggende struktur i vårt liv. Fenomenet ”å bry seg om” og ”ta vare på den andre” ligger *forut* for vår bestemmelse eller bevissthet om å ta et valg (Vetlesen og Nortvedt 2000). *Omsorg* uttrykkes som den mest dypt fundamentale verdi, fordi ingen barn ville overlevd uten omsorg (Held 2006).

Våre barn retter tvingende *moralske krav* til oss om å yte omsorg for dem. Fra barnet utgår en appell til den voksne, og i denne asymmetrien påkalles det absolutte ansvaret (Vetlesen og Nortvedt 2000). Omsorgsetikken hevder at det tvingende moralske kravet fra vår barn, *som den betydningsfulle andre*, har forrang og er gjeldende selv om det kommer i konflikt med andre moralske teorier og prinsipper. Perspektivet samsvarer med Løgstrups begreper om den *etiske fordring*, *interdependens* og fenomenologiens begreper om *interconnectedness* og relasjon. Husserl skildrer barnets ve og vel som en absolutt fordring, uavhengig av min bestemmelse av den, og som noe som er pålagt meg. Hensynet til barnet ligger i selve sakens natur, og det å reise en problemstilling om hvorvidt en skal ”*ta seg av barnet*”, vil i seg selv være et uttrykk for en grunnleggende moralsk svikt (Vetlesen og Nortvedt 2000:133).

3.16 Moralsk kompetanse og moralsk dømmekraft

Sentralt anliggende i moderne omsorgsteorier, er *moralsk kompetanse* som en forutsetning for å forstå og ha tilgang til en persons livsverden. Den moralske kompetansen har sitt grunnlag i *reseptivitet*. Med reseptivitet menes en mottakelighet, følsomhet og varsomhet som er mangedimensjonell; kroppslig, sanselig, emosjonell og kognitiv (Vetlesen og Nortvedt 2000). Reseptiviteten styres av vår evne til åpenhet, sensitivitet, empati og subjektets grunnleggende evne til å være oppmerksom, være var, og være på utkikk etter. Vår forståelse er ”*stemt*”, hvilket betyr at vi møter verden i et bestemt leie, ut fra en grunnstemning, i lys av tidligere erfaringer, aktuelle sinnsstemninger og framtidige forhåpninger. Den fenomenologiske forståelsen av persepsjon ligger til grunn, hvor man er fullt og helt til stede, og sanser med hele seg. Reseptiviteten må forstås som noe vi *er*, noe grunnleggende og konstituerende ved vår *væren*, ved selve den menneskelige måten å være-i-verden på. Det er vår empatibaserte reseptivitet og åpenhet overfor hva som foregår foran øynene våre, som gjør at vi tar situasjonen inn over oss og lar oss berøre. Evnen til berørthet er en interpersonlig kvalitet i jeg-du forholdet. Berørthet – å røre ved og bli berørt av – er et grunnfenomen ved menneskers væremåte (Vetlesen og Nortvedt 2000).

”*Den moralske dømmekraften*” refererer til vår kognitive evne til *tolkning* av en aktuell situasjon, abstraksjon og vår avveining av hva som er moralsk riktig å gjøre. Dømmekraften legger grunnlaget for vår intenderte handling, altså vår respons på situasjonen, hva vi velger å foreta oss (Vetlesen og Nortvedt 2000). For at en person skal kunne utvikle seg til å bli en moralsk aktør, må vedkommende ha evnen til å ”ta den andres ståsted”, og se den andre som en trengende. For å tre inn i moralens domene må man ”*se*” omstendighetene og tillegge situasjonen en moralsk betydning. Det innebærer at den profesjonelle ser seg som adressat og tiltalt i egenskap av å være moralsk subjekt. Vår forståelse er derfor alltid *rettet mot noe*, intendert, og knyttet til konteksten og det spesifikke i situasjonen. Vi blir ikke oppmerksom på det som *ikke* har relevans for oss, derfor er reseptivitet å forstå som en aktiv handling. (Vetlesen og Nortvedt 2000).

For en *moralsk opptreden*, eller moralsk handling, kreves en sekvens av tre ledd: persepsjon, dømmekraft og handling. En moralsk opptreden følger denne bestemte rekkefølgen. Moralsk kompetanse, persepsjon, reseptivitet, iakttagelser og følelsesmessige evner er en forutsetning for moralsk dømmekraft. Dømmekraften er en logisk forutsetning for handlingsvalget, og kommer *forut* for handlingen. Forholdet mellom dem er dialektisk og man foretar en fram-og-tilbake bevegelse mellom de to første nivåene i sekvensene, mellom persepsjon og

dømmekraft. Persepsjon må suppleres av dømmekraft dersom en velfungerende handling skal settes ut i livet. Det avgjørende i en moralsk opptreden er samspillet mellom våre kognitive og emosjonelle evner. Det er dømmekraftens oppgave å foreta tolkninger og avveininger som leder fram til en presis bestemmelse og utlede handlingsalternativer. Den profesjonelles moralske opptreden innebærer således tre komponenter, i videste forstand som en sanselig-emosjonell-kognitiv åpenhet overfor verden (Vetlesen og Nortvedt 2000).

3.16.1 Følelsenes betydning

Det er ved å assosiere følelser med natur, avhengighet, kropp, seksualitet og kvinnelighet at filosofene helt fram til vår egen tid har kunnet opprettholde en nedvurdering av følelsene. Følelsene knyttes til sansene, og regnes av mange filosofer som upålitelige kilder til erkjennelse. Synet har vært at fornuften ivaretar objektiviteten og hensynet til rettferdighet for alle berørte parter, mens følelser leder oss til forskjellsbehandling og disponerer for upartiskhet (Vetlesen og Nortvedt 2000).

Fenomenologiske, nærhetsetiske og omsorgsetiske retninger vektlegger derimot den rollen følelser spiller i interaksjonen med andre. Følelsene innrømmes å ha en fremtredende plass. Våre følelser er det vareste instrumentet mennesker har for å leve seg inn i andres erfaringsverden. Følelser er verdensåpnende, de forankrer oss til omstendighetene, og trekker oss mot det som fremstår for oss som umiddelbart og som berører oss. Måten en tar noe ”inn over seg” på, vitner om hvordan en opplever seg som adressert og derigjennom berørt av situasjonen. Følelsene *vekker* meg og forteller meg at noe etisk står på spill. Følelsene har derfor en iboende moralsk verdi (Vetlesen og Nortvedt 2000, Grelland 2010/ 2011).

Følelsene er fysiologisk knyttet til kroppen, ved at de manifesterer seg og uttrykker seg gjennom kroppslige reaksjoner. Følelser er ekspressive, de ”røper” oss og forteller verden hva vi føler gjennom våre reaksjoner som svette, rødme og puls. Følelsene er videre subjektbundet, det vil si at vi ”er” den følelsen vi har. Vi *er* sinte, vi *er* glade og vi *er* forelsket. Våre sterkeste følelser frambringer og gir form til den virkeligheten vi opplever (Vetlesen og Nortvedt 2000). Følelsene er *prerefleksive*; de oppstår som vår første umiddelbare respons, forut for tanken, refleksjonen og handlingen. Følelsene i seg selv, angir ikke hva som er rett og galt, men de gir et første varsel. Våre følelser er alltid ekte og ærlige, de uttrykker derfor våre verdier. Følelsene er ikke nøytrale, men setter oss på sporet av hva vi oppfatter som etisk relevans. Å ikke lytte til egne følelser, skaper konflikter i mennesket, ved at man overkjører eget verdisystem (Grelland 2010/ 2011).

Empatievnen regnes som den grunnleggende følelsen som ligger forut for *andre orienterte* følelser. Empatievnen gir oss tilgang til det moralske univers, til situasjoner der andres ve og vel står på spill. Empatievnens prestasjon, er at den åpner mennesket for verden og gir mennesket en tilgang til andre personers erfaringsverden. Empatievnen har sitt opphav i det nære jeg-du forholdet, i dyaden, og utvikles i samspillet med en nær annen. Empatievnen har en moralsk relevans i den forstand at den spiller en viktig rolle for vår moralske persepsjon og dømmekraft. Empatien og vår evne til persepsjon gir grunnlaget for å kunne ta stilling til hva som er moralsk relevant, og deretter hva som kan være riktig moralsk respons på situasjonen, altså rett handlemåte (Vetlesen og Nortvedt 2000).

3.16.2 Profesjonsetisk dømmekraft

Christoffersen (2005/2011) skisserer opp tre kjennetegn ved det han kaller en profesjonsetisk grunnsituasjon. Den profesjonelle er i *møte* med den andre, på bakgrunn av å inneha en faglig *kompetanse*, hvor den profesjonelle forventes å gjøre noe for den andre gjennom *handlinger*.

For det *første* handler profesjonsetikk om *møtet* med mennesker ansikt til ansikt. I dette kroppslige møtet vil den profesjonelle stå overfor utfordringer som har etiske og moralske sider. Det er den profesjonelles persepsjonsevne, årvåkenhet og væremåte som får betydning for omsorgspraksisen, hvor følelsene og i sær empatievnen kjennetegner et godt blikk for andres lidelse (Vetlesen og Nortvedt 2000). Fenomenologien har fått betydning for praksisnære tilnærminger til etikk, der en ”åpen moral” legger vekt på fenomener, det indre livet, dydene og kultivering av følelser hos den enkelte. Menneskebehandlende profesjoner bør derfor kultivere den åpne moralen, gjennom en deltagende innstilling, slik at profesjonsutøveren utvikler indre moralske kvaliteter, som gir grunnlag for god dømmekraft (Ruyter 2005:120). En god profesjonell kjennetegnes nettopp ved at vedkommende har evnen til å innta en subjekt-subjekt relasjon, hvor man unngår det instrumentalistiske mistaket (Skjervheim 2002). En fenomenologisk orientert etikk er derfor relevant for profesjoner hvor den menneskelige relasjonen er selve krumtappen i profesjonsetikken (Christoffersen 2005).

For det *andre* er dette møtet med den andre *handlingsorientert*. Profesjonsetikk dreier seg ikke bare om refleksjoner, men om handling. Barnevernsarbeideren har noen ganger ikke tid til å tenke eller reflektere over sine valg, men må handle der og da i akutte situasjoner.

Likevel styres våre handlingsalternativer ut i fra våre normative refleksjoner. Christoffersen (2005) argumenterer for at profesjonsetikken ikke bare er teoretisk, men også praktisk. På den måten får handlingsorienteringen og våre handlingsvalg også vidtrekkende konsekvenser for

den etiske refleksjonen. Når man tvinges til å foreta valg relativt raskt, dreier det seg om å finne de *utslagsgivende* argumentene, de som er gode nok til å begrunne et forsvarlig handlingsvalg, og se etter utslagsgivende innvendinger. Den praktiske læringen må derfor i stor utstrekning skje gjennom de situasjonene en kommer opp i. Profesjonsetiske refleksjoner er en kvalitetssikring av det arbeidet som blir gjort, og derfor er det også viktig at det gis rom for å bearbeide disse situasjonene i etterkant (Christoffersen 2005: 65).

For det *tredje* er det yrkesutøverens *kompetanse* som ligger til grunn for møtet. Det profesjonelle møtet må derfor være saklig og faglig formidlet. Den profesjonelle står på vegne av institusjonen man representerer, og har et yrkesmessig ansvar for å gjøre noe i forhold til den andre. Det profesjonelle møtet er spesielt, i den forstand at det blir til på betingelser som aktørene selv ikke har styring over. I den profesjonelle relasjonen ligger et asymmetrisk maktforhold, som innebærer moralske og etiske sider (Christoffersen 2011). Sosialt arbeid er stadig blitt mer og mer profesjonalisert, og både sosionom -, barnevernspedagog- og vernepleierutdanningen har utviklet en treårig utdanning med nasjonale rammeplaner for utdanningsinstitusjonene²⁶ (Eide og Skorstad 2010). Den profesjonelle barnevernsarbeideren er sertifisert gjennom utdanningen. Den profesjonelle forventes således å inneha en bestemt type kunnskap, og plikter å jobbe innenfor de profesjonsmoralske retningslinjer som er utarbeidet (Grimen 2010).

3.17 Avslutning - profesjonsutøvers etiske blikk

Etikk handler om den profesjonelles evne til å bli berørt og *se* når den andres ve og vel står på spill. Etikk handler om våre refleksjoner over hvorfor en handling er rett eller gal, og hvilke egenskaper eller dyder som regnes som gode. Profesjonsetikken er ikke et homogent og spenningsfritt felt, men et felt der forskjellige hensyn og normative interesser krysses og brytes med hverandre (Christoffersen 2005). Omsorgsetiker Kari Martinsen (1993:76) er inspirert av fenomenologiske perspektiver og av Løgstrups tenkning. Hun skriver at vårt *etiske blikk* for den andre har en iboende moralsk verdi som uttrykkes gjennom vår væremåte og holdninger. Våre forestillinger om moral må ha sitt ankerfeste i vår livsførsel og medmenneskelige praksis. Blikket, oppmerksomheten og håndtrykket uttrykker en ordløs

²⁶Rammeplanene angir at studentene skal oppøves i evnen til å avsløre verdikonflikter og dilemmaer i utøvelsen av faget på individ -, gruppe - og samfunnsnivå, og oppøve evnen til etisk refleksjon og handlingsberedskap http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/269385rammeplan_for_barnevernspedagogutdanning_05.pdf, http://www.regjeringen.no/upload/kilde/kd/pla/2006/0002/ddd/pdfv/269389-rammeplan_for_sosionomutdanning_05.pdf

holdning, som virker inn på den andre. Vi setter tone på andres liv gjennom vår kropp, vårt blikk, stemmens varhet og den blotte holdning kroppen viser.

”Med vor blotte holdning til hinanden er vi med til at give hinandens verden dens skikkelse. Hvilken vidde og farve den andens verden får for ham selv er jeg med til at bestemme med min holdning til ham. Jeg er med til at gøre den vid eller snæver, lys eller mørk, mangfoldig eller kedelig – og ikke mindst er jeg med til at gøre den truende eller tryk. Ikke ved teorier eller anskuelser, men ved min blotte holdning. Hvorfor der er en udtalt, så at sige anonym fordring til os om at tage vare på det liv, som tilliden lægger i vor hånd.”
(Løgstrup: *Den etiske fordring* 1956/2010: 28)

Henriksen og Vetlesen (1998) skriver at *det etiske blikket* er forankret både i vår personlighet – og i andres erfaringer. Å lære seg etikk er noe mer enn teknikk eller teori. Etikk handler om å involvere oss og ha en nærhet til de menneskene vi arbeider med, for å klare å se hva som står på spill i situasjoner vi befinner oss i. Å utvikle seg til kompetente etiske yrkesutøvere, innebærer at vi må kjenne oss selv, og være i stand til å bruke våre personlige forutsetninger. Vårt moralske og etiske blikk for hva som skjer rundt oss, er forbundet med hvordan vi forstår oss selv og det arbeidsfellesskapet vi er en del av. Like viktig er evnen til å kunne stille seg på avstand og se ting med distanse. Dette innebærer at vi ser ting med andres øyne, lærer av andres erfaringer og arbeider med andres tanker og refleksjoner over etikken. ”Samspeillet mellom nærhet og distanse gir muligheten for å utøve et kompetent og velbegrunnet skjønn, der etikk ikke ender i vilkårlighet, og der du kan være rimelig sikker på at de valgene du foretar, ikke er helt feil” (Henriksen og Vetlesen 1998:20).

Dette etiske blikket vil være preget av de normene og reglene vi forholder oss til. Normene skaper en form for forutsigbarhet og struktur i det vi gjør. Samtidig er det en risiko forbundet med dette. Risikoen innebærer at vårt blikk dreies slik mot de sidene ved situasjonen som korresponderer med normene og reglene, på bekostning av sider ved situasjonen eller praksisfeltet som *ikke* er omtalt i disse reglene eller normene. Eide (2011a) hevder at vi oftest retter oppmerksomheten mot det som passer inn i vår forforståelse og bekrefter den. Vår tenkning preges av kategorisering, og vi gripes av typiske trekk som bekrefter det vi har lest og tenkt fra før. Eide (2010) argumenterer for at vi må være oppmerksomme på at slik kategorisering påvirker vårt blikk og vår forståelse av den andre, slik at oppmerksomheten dreier seg mot det vi ser som det typiske for den kategorien vi snakker om. En slik objektivisering vil kunne forekomme i heterotopiske rom. Hvordan vi handler og forstår en situasjon, er avhengig av vår persepsjon; nemlig hvordan situasjonen tolkes og oppfattes. Persepsjonen tolkes fenomenologisk, og evnen til å sanse med hele seg er vesentlig for vår moralske dømmekraft og oppfattelsen av det etiske ved situasjonen (Hovland 2011). Det

etiske blikket fordrer at man inntar en åpen tilnærming, ved å *starte der den andre er* (Aasland 2010, Eide 2010a). En fenomenologisk innstilling kan derfor være ”veien inn” i praksisfeltet, hvor den profesjonelle åpner opp for fenomenenes *væren*, og fundamentale forutsetninger i menneskers liv. Fenomenologien blir et alternativ mot å påberope seg en objektiv sannhet om andre menneskers liv.

KAPITTEL 4 - KUNNSKAPSSTATUS OG TIDLIGERE FORSKNINGSTUDIER

4.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for kunnskap, litteratur og forskning som foreligger om fosterforeldrenes egne barn. Kunnskapsinnhenting er relevant for å sette *denne* studien inn i en sammenheng, og veie dens bidrag opp mot den kunnskapen som allerede foreligger i fagfeltet. Jeg har innledningsvis hentydet at den kunnskapsstatusen som foreligger, i stor grad er sammenfallende, og at de utfordringer og temaer som belyses er gjentakende. Jeg har derfor valgt å presentere forskningen tematisk, fremfor å redegjøre for hver enkelt bidragsyter. Intensjonen er å gi leseren et *innblikk* i de utfordringer og problemstillinger som presenteres i forskningen. Fremstillingen er ment å gi leseren bakgrunnskunnskap for å vurdere intervjupersonenes refleksjoner og praksiserfaringer, slik de fremkommer i empiripresentasjonen.

4.2 Fosterhjemsplassingens innvirkning på familielivet

Når en familie blir en fosterfamilie medfører det ofte store forandringer, også i familiens indre liv. Familiemedlemmene må lære å relatere seg til hverandre på nye måter (Höjer & Nordenfors 2003, Heggdalsvik 2007). Barn som av ulike grunner ikke kan bo hos foreldrene, har ofte erfaring med omsorgssvikt. Disse sårbare barna krever ekstra god omsorg og oppfølging, for å kunne tilpasse seg en ny familie og nye leveregler. Bunkholdt (1999) sier at fosterbarnets atferdsvansker er den enkeltfaktoren som i størst grad påvirker stabiliteten i en fosterfamilie. Tilpasningsprosessen stiller store krav til alle parter, både fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn. Bache-Hansen (1993) peker på at en ikke må undervurdere den virkningen en fosterhjemsplassing kan få for fosterforeldrenes egne barn.

Fosterforeldrenes egne barn forteller at aktivitetsnivået, og ting man gjør sammen, forandrer seg når familien blir en fosterfamilie. Fosterbarn har gjerne et annet fungerings- og

mestringsnivå, slik at familieaktiviteter må legges om og reduseres for å imøtekomme fosterbarnets behov. Egne barn kan oppleve fostersøsken som en ”bremsekloss” på det normale familielivet (Wathne 1994, Bunkholdt 2005, Höjer og Nordenfors 2006, Heggdalsvik 2007). Hverdagen kan preges av at kvelder, fritid og helger vies til å opprettholde samvær, møter og aktiviteter tilpasset fosterbarnet. Mange synes det er problematisk å forholde seg til at samvær med fosterbarnets opprinnelige familie gjennomføres i fosterhjemmet. Egne barn kan reagere negativt på hvordan foreldrene involverer fosterbarnets opprinnelige familie. Problemene er særlig vanskelige der familien trues av fosterbarnets opprinnelige familie, og der foreldrene lider under konflikter, aggressivitet og negativ kontakt med fosterbarnets øvrige nettverk (Höjer 2001, Heggdalsvik 2007).

Familiens kommunikasjonsmønster og samhandling forandrer seg og preger hverdagen til fosterforeldrenes egne barn. Familielivet blir stivere, regelstyrt og mindre spontant for at fosterbarnet skal klare å passe inn. Konfliktnivået stiger, lydnivået er høyere og foreldrene er stadig trøtte og irriterte. Poland og Groze²⁷ (1993) fant i sin studie at noen barn følte seg utenfor og tilsidesatt i egen familie, barna fikk ikke mulighet til å sitte ned og snakke med foreldrene sine slik som tidligere, og de følte mye sjalusi.

Flere studier beskriver hvordan egne barn, som er vokst opp i et roligere og stabilt familieliv, ikke klarer å håndtere det nye støynivået. Egne barn kan trekke seg unna familielivet, tilbringe mer tid alene på rommet sitt, eller oppholde seg mer hos kamerater. Særlig måltidene trekkes frem som fulle av konflikter og grensesetting, der stemningen og samtaler rundt måltidene forandres. Det forekommer at egne barn forteller at de ikke lenger kan tøyse sammen i familien, og at ”familiesjargongen” forandres fordi fosterbarnet ikke henger med. Noen barn forteller at de nesten har glemt hvordan den opprinnelige familien fungerte, og at de lengter etter å ”bare være oss” (Part 1993, Poland & Groze 1993, Twigg 1994, Pugh 1996, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998, Renström 1999, Höjer 2001, Höjer & Nordenfors 2003, Øyre 2012).

Fosterforeldrene må ofte finne andre strategier og foreldreferdigheter enn de har vært vant til med egne barn. Dette medfører forandringer i omsorgsmiljøet i hjemmet. Nordenfors og Höjer (2003) beskriver fenomenet som at barna får et forandret bilde av sine foreldre. Barn ønsker å se opp til sine foreldre, og være lojale og stolte av dem. Mange barn er utsatt for

²⁷ Poland & Groze (1993) En amerikansk studie hvor 51 barn av fosterforeldre i alderen 8-32 år svarte på spørreskjema.

foreldrenes suksess eller fiasko ved å være fosterhjem. Majoriteten av fosterforeldrenes egne barn er stolte av familien sin, og det å gjøre en viktig innsats som fosterhjem er knyttet til familiens selvbilde. Noen barn har erfart at foreldrene ikke klarte omsorgsoppgaven særlig godt, noe som igjen gav barna en nederlagsfølelse. Negativ omtale, løgn, sjikanering, neglisjering, trusler og vold mot foreldrene, oppleves av barna som et personlig angrep på familien. De opplever dette som urettferdig og krenkende, og får behov for å beskytte og forsvare foreldrene og familien (Wathne 1994, Skogholt 2000). Part²⁸ (1993) konkluderer med at fosterforeldrenes egne barn har det vanskelig, og at familien aldri blir den samme igjen. Mange egne barn synes å betale en høy pris, og Part anbefaler at deres erfaringer tas på alvor, slik at familiene får hjelp til å komme seg gjennom vanskelige perioder.

4.3 Tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet

Barn som vokser opp med fosterbarn som har en utfordrende atferd, opplever at fostersøsken tar mye plass i familien (Øyre 2012). Fosterforeldrenes krevende omsorgsoppgaver fører i perioder til at all kapasitet, oppmerksomhet og fokus retter seg mot fosterbarnet. At egne barn taper tid og oppmerksomhet fra sine foreldre, er det mest gjentakende og fremtredende temaet i forskningslitteraturen. Dette fremstår som et sårbart og vanskelig tema for både fosterforeldre og deres egne barn. (Part 1993, Poland & Groze 1993, Twigg 1994, Wathne 1994, Pugh 1996, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998, Höjer 2001, Höjer og Nordenfors 2003, Heggdalsvik 2007).

I tillegg til å uttrykke bekymring og frustrasjon over alltid å komme i andre rekke, uttrykker barna at de ikke kan dele dette med foreldrene av frykt for å belaste dem enda mer.

Fosterforeldrenes egne barn kan utvikle sterk omsorg overfor foreldrene, og være bekymret for foreldrenes helse på grunn av alle omsorgsoppgavene. Noen barn følte at fosterbarnet stjal kreftene fra foreldrene, de bekymret seg for at foreldrene ble veldig slitne, og de uttrykte at foreldrene burde fått mer avlastning og hjelp for bedre å kunne ivareta seg selv (Pugh 1996, Höjer og Nordenfors 2003, Heggdalsvik 2007).

Barna er ofte inneforstått med at fostersøskens krevende atferd skyldes omsorgssvikt og en vanskelig livssituasjon. Derfor kan det være vanskelig å erkjenne de negative følelsene som fosterbarnet vekker. Egne barn forteller ofte om dårlig samvittighet for at de blir sinte og irritert på fosterbarnets negative atferd, både overfor seg selv og sine foreldre. Barna unngår derfor å ta opp egne problemer med foreldrene, fordi de opplever at deres egne problemer,

²⁸ Part, D. (1993) En studie fra Skottland, hvor 75 barn av fosterforeldre i alderen 3-24 år svarte på spørreskjema.

bekymringer og vanskeligheter blir mindre viktige enn fostersøskens. På den måten oppfatter egne barn at de kommer i bakgrunnen og taper kampen om foreldrenes oppmerksomhet. Det forekommer også at barn forstår at det er svært viktig at foreldrene lykkes i fosterhjems plasseringen, derfor våger ikke barna å fortelle om sine egne vanskeligheter, i frykt for at foreldrene skal avbryte plasseringen av fostersøsken. (Part 1993, Poland & Groze 1993, Twigg 1994, Wathne 1994, Pugh 1996, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998, Höjer 2001).

I Twiggs²⁹ (1994/1995) studie går begrepet ”tap” igjen på flere områder, sammen med fenomenet ”å måtte dele”. I tillegg til tap av foreldrenes tid og oppmerksomhet, beskrives tap av nærhet og tap av plass og posisjon i familien. Twigg omtaler dette som et ”narcissistic loss”, og konkluderer med at både barnevernstjenesten og foreldrene benekter og overser betydningen av slike tapsopplevelser. Utfordringene oppstår når egne barn opplever at offentlige myndigheter og foreldrene stiller krav om at de skal forstå og håndtere at fosterbarnet har spesielle behov. De opplever det belastende at det stilles andre forventninger til dem selv enn til fostersøsken. Twigg oppsummerer med at utfordringene for fosterforeldrenes egne barn kan påvirke og forklare elementer i fosterhjemsomsorgen som ikke har fungert.

4.4 Forhold mellom egne barn og fostersøsken

Barn av fosterforeldre rapporterer selv både positive og negative erfaringer, med overvekt av positive holdninger til sine fostersøsken. Höjer (2001) gir en samlet fremstilling av forskningsfunn som viser at en majoritet av barn og unge selv liker å være en fosterfamilie. Egne barn gir uttrykk for at de har lært empati og toleranse overfor andre mennesker, og de er takknemlige og stolte over foreldrenes kompetanse og engasjement. Barna gir uttrykk for glede over å ha fostersøsken, og viser stor omsorg for fostersøsken (Part 1993, Poland & Groze 1993, Pugh 1996, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998). Studier indikerer også at erfaringen med å vokse opp med fostersøsken preger deres personlighetsutvikling og identitet som voksne (Part 1993, Pugh 1996). En betydelig andel av informantene var i ferd med å utdanne seg til et omsorgsyрке. (Familieplejen i Danmark 1998, Swan 2000, Heggdalsvik 2007, Øyre 2012).

²⁹ Twigg, R. (1994/ 1995) En studie fra Canada med ustrukturerte intervju av 8 biologiske barn i fosterhjem i alderen 15-28 år. I tillegg ble det gjennomført familieintervju i de 8 fosterhjemmene.

Barn identifiserer seg i stor grad med det å være en fosterfamilie. De knytter seg til sine fostersøsken og regner sine fostersøsken som en ekte bror eller søster (Skogholdt 2000, Nordenfors og Höjer 2003, Heggdalsvik 2007, Øyre 2012). Dette viser at egne barn i fosterhjem muligens har et annet perspektiv enn hva voksne legger til grunn. Fosterforeldrene og barneverntjenesten har et perspektiv på at de er *noen andres barn*, og at de muligens skal flytte tilbake til sin opprinnelses familie. Nordenfors og Höjer (2003) reflekterer over om dette perspektivet er så selvfølgelig for de voksne, at vi tar det for gitt at barna har samme perspektiv. Forskerne peker på at fostersøskenrelasjonen er preget av en rekke forhold, som er utenfor barnas kontroll, men som likevel setter sitt preg på relasjonen. De omtaler dette som et *reflexivt syskonskap* og en treleddet søskenrelasjon. Fosterhjemsordningen er organisert som et tredelt ansvar overfor fosterbarnet: mellom fosterforeldre, barneverntjenesten og biologiske foreldre. Forhold i denne treleddete relasjonen som får innvirkninger for fosterbarnet, vil også kunne påvirke egne barn, fordi de står i en tilknytningsrelasjon til sine fostersøsken.

Relasjoner innbyrdes i en søskenflokk er ulik i en hver familie, og sjalusi og konkurranse er vanlig blant søsken. Sjalusi mellom fosterbarn og egne barn innebefatter likevel en del andre dimensjoner. Egne barn har en selvskreven plass i familien som fosterbarnet ikke har. Egne barn kan derfor oppleve at det fra fostersøsken som føler seg utrygge, rettes en aggresjon og sjalusi mot deres plass i familien. Når fosterbarnet må dra bort på avlastning eller samvær med opprinnelsesfamilie, kan dette medføre usikkerhet om tilknytning og en destruktiv sjalusi. Studier beskriver hvordan fosterbarn kan kjempe en innbitt kamp for å "heve seg over" og vinne egne barns plass og posisjon i familien, ved å gå fysisk løs på dem, bite, lugge, klore og slå. Konfliktene øker ved at egne barn får sitt privatliv forstyrret når fostersøsken "følger etter dem" over alt, og ved at fosterbarnet går inn på rommet og forstyrrer, ødelegger eller stjeler personlige eiendeler (Höjer 2001, Heggdalsvik (2007)).

Sjalusi retter seg også fra egne barn mot fosterbarnet. Særlig barn som har hatt en posisjon som "yngstemann" kan oppleve det som vanskelig å miste sin posisjon hos foreldrene til et yngre og mer oppmerksomhetskrevenne fosterbarn (Nordenfors og Höjer 2003, Øyre 2012). Sjalusi, misunnelse og konflikter knyttet til materielle forhold er et gjentagende tema. Fosterbarnet må ofte utstyres med nye klær, møbler, utstyr og andre eiendeler. Egne barn kan oppleve det som urimelig, ubegripelig og urettferdig at barna i familien behandles forskjellig, og at det stilles ulike krav om å arve, spare eller yte for å oppnå materielle goder. Særlig er dette vanskelig å takle når barna opplever at fostersøsken retter en negativ atferd mot dem selv. Egne barn forteller at det er vanskelig å takle at fostersøsken får dobbelt så mange gaver

til jul og bursdag. I tillegg beskriver noen barn at de må dele av egne materielle ting, som rommet sitt og annet utstyr med fostersøsken, og at de derfor mister noe av sitt privatliv (Wathne 1994, Sandvik 2002, Nordenfors og Höjer 2006, Heggdalsvik 2007).

4.4.1 Alderssammensetning mellom barna har betydning for relasjonen

Höjer og Nordenfors (2003) viser i sin studie at aldersforskjellen mellom fosterbarn og egne barn har innvirkning på relasjonen. Barna som hadde betydelige yngre fostersøsken hadde en bedre relasjon til sine fostersøsken enn de som var tettere i alder. Andre undersøkelser viser en sammenheng mellom vellykket plassering i fosterfamilien og god aldersavstand mellom egne barn og fosterbarnet. Det ideelle er at egne barn er eldst (Parker 1966, Triseliotis 1980, Havik, 2007).

Barn som har fostersøsken med tilnærmet lik alder, rapporterer om flere episoder med konkurranse og rivalisering på forskjellige nivå (Höjer og Nordenfors 2003, Heggdalsvik 2007). Et problematisk tema kan være konkurranse om venner. Fostersøsken hadde ønske om å være sammen med de samme vennene, noe egne barn opplevde som invaderende. Noen opplevde å bli fulgt etter, at fostersøsken tok oppmerksomheten i enhver anledning og prøvde å overgå og psyke dem ut. Noen beskrev hva forskerne kaller et identitets tyveri (*identity theft*). Dette kjennetegnes ved at fostersøsken prøver å kopiere og være som fosterforeldrenes egne barn. Dette kan gi seg utslag i å kopiere utseende, klesstil, væremåte, interesser, personlig ”sjargong” som ord og uttrykk, og å innynne seg i vennekretsen. Noen ungdommer fortalte at fostersøsken kopierte dem i en slik grad at de nærmest så ut som tvillinger, noe de ikke satte pris på (Höjer og Nordenfors, 2003).

4.4.2 Ansvarsfølelse, bekymring og tap av uskyld

Barn tar ansvar for søsken, noe som også inkluderer en moralsk ansvarstaking (Brannen m.fl. 2000). Å ta ansvar for sine søsken er noe en er forventet å gjøre. Det er åpenbart at det å gi omsorg og bekymre seg for søskens velvære er noe som barn alltid har gjort, og fremdeles gjør. Selv små barn tar ansvar for sine søsken (Dunn 1985 og 1987). Det er en del av det å vokse opp i det naturlige familielivet. Å leve med fostersøsken bringer en ny dimensjon inn i denne ansvarsrelasjonen. Studier viser at en høy andel av egne barn tar et relativt stort ansvar for sine fostersøsken, og i en slik grad at det fremstår som ut over det barn vanligvis gjør. Twigg (1995) omtaler derfor barna som ”*Children who foster*”. Begrepet setter ord på at egne barn i fosterhjemmet ofte føler stor innlevelse, omsorg og ansvar for sine fostersøsken, og at de påtar seg en aktiv omsorgsrolle. Ansvaret består i emosjonell støtte og bekymring, praktisk hjelp og barnevakt, og fysisk støtte og beskyttelse. Jenter bekymrer seg mer enn

gutter, og særlig de eldste jentene tar et stort ansvar (Twiggs 1995, Nordenfors og Höjer 2003).

Höjer (2001) finner i sine samtaler med fosterforeldre at egne barn bidrar til å hjelpe og avlaste fosterforeldrene med fosterbarnet, tilrettelegge, inkludere og beskytte fosterbarnet i familien og i det øvrige sosiale nettverket. Foreldrene beskriver at barna har en sunnere tilnærming til fosterbarnet, og at de hjelper foreldrene til å stille normale og adekvate krav til fosterbarnet. Barn og unge er opptatt av at alle barna i familien skal behandles godt og rettferdig. Derfor kan egne barn reagere på foreldrenes atferd og strenge behandling av fostersøsken. Egne barns innstilling til fostersøsken hjelper foreldrene til å unngå særbehandling av fosterbarnet, og å se barnet ”som en hvilken som helst unge” (Höjer 2001, Höjer og Nordenfors, 2003).

Fosterforeldrenes egne barn erfarer belastninger og bekymringer som knyttes direkte til det faktum at familien er et fosterhjem. Mange barn opplever bekymringer knyttet til fostersøskens erfaring med omsorgssvikt. De har vondt av sine fostersøsken og uttaler at historiene er triste og hjerteskjærende (Höjer 2001, Øyre 2012). Andre eksempler på bekymring kan være om fostersøsken må flytte tilbake til opprinnelig familie mot sin vilje, hva som foregår under samvær, om de blir behandlet dårlig og får se ting som ikke er bra for dem. De uttrykker bekymring for rettsaker og samværsordninger som de mener forstyrrer fostersøskens tilknytning til familien. Videre bekymrer de seg over fostersøskens atferd, at de kan begynne med narkotika eller alkoholmisbruk eller bli utnyttet av upassende venner. Mange bekymrer seg for fremtiden, de er klar over sårbarheten og risikoen fostersøsken har i livet. Undersøkelsen viser kategorier av bekymring som er ganske spesifikk for fosterfamilier, og som skiller seg ut fra vanlig bekymring barn kan ha for sine søsken. (Part 1993, Nordenfors og Höjer 2003).

Forhold knyttet til ”*taushetsplikten*” oppleves som et utfordrende og vanskelig tema for fosterforeldrenes egne barn. Barna beskriver hvordan de pålegges ”å holde på hemmeligheter”. Mange har erfaring med å vite ting om sine fostersøsken som det er forbudt å fortelle om til venner. Barna opplever det hemmende ikke å kunne fortelle, forklare eller snakke med venner om problemer knyttet til sine fostersøsken. Egne barn i fosterhjem opplever også å sitte på informasjon om fosterbarnet, som de ikke kan snakke direkte med fosterbarnet om. Det oppleves vanskelig å vite ”hvor grensene går” for hva man kan snakke med andre om (Nordenfors og Höjer 2003/ 2006, Heggdalsvik 2007). Mange barn har

erfaringer med at fostersøsken betror dem hemmeligheter som de ikke må fortelle videre til andre. Noen føler et stort emosjonelt ansvar for fostersøsken, og at de er den eneste personen som fostersøsken kan betro seg til. Mange beskriver belastningen ved ikke å kunne fortelle foreldrene om hemmelighetene, og dilemmaet om å holde på hemmeligheter eller ”svikte” fostersøsken og ”sladre” til foreldrene (Nordenfors og Höjer 2003, 2006).

Pugh³⁰ (1996) beskriver fenomenet ”*a loss of innocence*” (tap av uskyld). Han fant i sine intervjuer med fosterforeldre, en bekymring for at egne barn ”mistet sin uskyld”. Gjennom å leve med fostersøsken fikk barna innsyn i utsatte barns situasjon. Innsyn i alvorlig, skremmende og traumatiske omsorgssvikt kan være en overbelastning for barn. Barn identifiserer seg med sine fostersøsken og lider under at disse utsettes for svik og overgrep. Fosterforeldre viser utvilsomt bekymring over at barna deres eksponeres for temaer som vold, seksuelle overgrep, rusmisbruk, selvmord og deler av livet som andre foreldre skåner sine barn for (Part 1993, Poland og Groze 1993, Höjer 2001). Pugh skriver: ”Listening to and responding to the needs of children who foster is not always easy. It may require changes in attitude, policies or practice. But to ignore them is to neglect a key element in achieving successful outcomes for children in foster care” (Pugh 1996:41).

Flere studier beskriver de særskilte belastningene og risikoen ved å vokse opp sammen med barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep (Part 1993, Pugh 1996, Swan 2000, Höjer 2000). Barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep, har en økt tendens til å forgripe seg på andre barn, eller opprettholde en negativ seksuell atferd overfor andre barn. Noe som igjen forårsaker store belastninger for dem som har omsorgen for barna (McFadden et al 1984, Smith 1995, Macaskill 1991, Elgar og Head 1997). Det er viktig at fosterforeldrene forberedes på det nødvendige tilsynet som kreves for ikke å utsette egne barn for unødvendig risiko. Videre kan egne barn oppleve en belastning ved at fostersøsken betror seg til dem om overgrepene, fordi de ikke har tillit til andre voksne. Alt i alt trenger fosterforeldrenes egne barn informasjon og hjelp til å håndtere disse forhold, slik at de kan beskytte seg mot uønsket seksuell atferd (Nobbs og Jones 1989, Macaskill 1991, Martin 1993, Farmer og Pollock 1999).

Å vokse opp med fostersøsken som har atferdsvansker, funksjonshemninger, barnepsykiatriske diagnoser, psykososiale problemer og voldsproblematikk gir ekstra

³⁰ Pugh, G. (1996) Britisk studie av 9 biologiske barn i fosterhjem.

utfordringer for fosterforeldres egne barn (Øyre 2012). Swan³¹ (2000) indikerer at fosterforeldrenes egne barn utsettes for stressfaktorer i fosterhjemsordningen. Det samlede inntrykket synes å være en forvirring om sin egen plass i familien, i forhold til foreldrene og i forhold til det offentlige systemet, som man ønsker å bli sett og anerkjent av. Erfaringer med sosialarbeidere, foreldre og fosterbarnet forsterket følelsen av at deres egne følelser og behov var sekundære. Etter hvert som informantene ble eldre, delte de mindre av sine bekymringer med foreldrene, og viste tendenser til å holde sine bekymringer for seg selv. Swan viser at mange informanter følte seg presset til å være omsorgsfulle og ansvarlige, og at funnene indikerer at denne omsorgen nok har vært med å forme kjernen i deres identitet som voksne. Hun peker på at fosterforeldrenes egne barn har vært oversett i fosterhjemsomsorgen både i praksisfeltet og i forskning.

Höjer og Nordenfors (2003) trekker opp en debatt ved å vise til at disse forhold er et dilemma i fosterhjemsomsorgen. Vi ønsker å gi barn en beskyttende, idealistisk og trygg oppvekst, som skal lære dem å bli empatiske og tolerante voksne. Samtidig får fosterforeldrenes egne barn en livsvisdom og innsikt i traumatiske og alvorlige forhold, som vi ellers skåner barn fra. Dette medfører belastninger for barna, som direkte kan knyttes til det faktum at familien er en fosterfamilie.

4.5 Utilsiktete flyttinger

Konflikter, sjalusi og rivalisering mellom egne barn og fosterbarn oppgis altfor ofte å være hovedårsak til brudd i plasseringer. Forholdet mellom fosterforeldrenes egne barn og fostersøsken kan ha stor betydning for utfallet av en fosterhjems plassering. (Triseliotis 1990, Part 1993, Twigg 1993, Höjer og Nordenfors 2003). Cautley (1980) konstaterer at mer enn halvparten av fosterhjems plasseringer som avbrytes er forårsaket av konflikter mellom egne barn og fosterbarn. Når fosterbarn og egne barn har tilnærmet lik alder, viser undersøkelser at det er en økt risiko for utilsiktet flytting fra fosterhjemmet (Egelund 2006, Havik 2007). Funnene støttes av britiske forskere som finner at risikoen for brudd i plasseringer øker, dersom ikke fosterbarnet er minst tre år yngre enn andre barn som befinner seg i familien. Fosterbarn som plasseres som de yngste i familien, og som heller ikke får nye ”søsken”, klarer seg best (Berridge og Cleaver 1987, Fenyo et al 1989, Boer og Spiering 1991).

³¹ Swan T. (2000) En kvalitativ studie fra Canada med 12 biologiske barn av fosterforeldre, i alderen 19-30 år. Etterfulgt av fokusgrupper med 19 unge voksne biologiske barn av fosterforeldre.

Utilsiktede flyttinger kan også være preget av store konflikter mellom fosterhjemmet og barneverntjenesten. Egne barn kan oppleve sorg, savn og bekymring over fostersøsken som tilbakeføres til sin opprinnelsesfamilie. Det oppleves vanskelig å knytte seg til et fostersøsken som man senere ”mister” (Part 1993, Øyre 2012). Egne barn kan også oppleve nederlag, frykt og fortvilelse over at samarbeidskonfliktene fører til at foreldrene gir opp, og fostersøsken må flytte. I Heggdalsviks (2007) studie fortalte ei jente at hennes mor var redd for fosterbarnet og fryktet for sitt eget liv mot slutten av oppholdet. Skogholdt (2000) skriver at egne barn av fosterforeldre kan føle seg hjelpeløse og fortvilet når foreldrene trues, plages eller trakasseres av fosterbarn. Hun skriver at når barn ikke kan være hjemme alene med et fosterbarn, fordi de er redd for fosterbarnet, så er det noe alvorlig galt.

4.6 Fosterforeldrenes syn på egne barn i fosterhjemmet

Når fosterforeldre selv uttaler seg om hva som er positivt for egne barn, er det vanligste svaret at egne barn tilegner seg forståelse for andre mennesker, oppøver empatisk evne og har lært seg å være mer tolerante og mindre dømmende. Foreldrene opplever at barna får økt innsikt, lærer seg toleranse, ansvar og å dele med andre. Å være fosterforeldre oppfattes som en god metode for barneoppdragelse (Poland & Groze 1993, Pugh 1996, Talbot 1997, Familieplejen i Danmark 1998). Stort sett kan man si at de betraktninger fosterforeldrene gir av egne barns situasjon er positive. Dette oppsummeres som en lærdom av empati (*a lesson of empathy*), noe de fleste fosterforeldre synes de lykkes med å gi sine egne barn (Höjer, 2001).

Fosterhjemsomsorg har også en annen side. Kaplan³² (1988) fant at fostermødre er generelt mer positive til den innvirkningen fosterhjemsomsorg har på deres egne barn, enn det barna selv rapporterer. Undersøkelsen er en av få der intensjonen er å undersøke de psykologiske påvirkningene fosterhjems plasseringer har på egne barn. Resultatene viste at mødrene hadde en annen innstilling til hva det innebar for barna å leve med fostersøsken enn hva barna selv hadde. Kaplan oppsummerer i sin studie at det å bli fosterhjem oppleves mer stressende for egne barn under 8 år, enn for eldre barn. Videre konkluderer hun med at mer enn halvparten av barna, og spesielt i den yngste gruppen (6-8 år), ikke aksepterte de ”objektive” årsakene til fosterhjems plasseringen som ble gitt av mødrene, men holdt heller fast på egne ideer om at fosterbarna ble forlatt med vilje. Mødrene minimaliserte barnas bekymring, og de forventet seg større modenhet av barna enn hva barna i virkeligheten var kapable til å vise. Mødrene så heller ikke den separasjonsangsten hos barnet, som var et resultat av at barna visste at

³² Kaplan C.P. (1988) En amerikansk kvalitativ studie av 15 biologiske barn av fosterforeldre, i alderen 6-12 år. Kaplan gjorde i tillegg en sammenligningsstudie med barnas mødre.

fostersøsken når som helst kunne flytte fra familien. De fleste barna i utvalget viste en høy grad av separasjonsangst og superegokonflikt, som ble forklart med lav grad av modenhet hos barna i forhold til deres fosterhjemserfaringer.

Flere studier rapporterer at arbeidet med å ivareta fosterbarnets behov, er såpass krevende at fosterforeldrene opplever å *miste sine egne barn av syne* (Twigg 1995, Pugh 1996, Talbot 1997, Höjer 2001). Höjer (2001) stilte i sin studie fosterforeldrene spørsmålet om de selv opplevde at de forsømte sine egne barn. De fleste oppgav at de sjelden eller aldri forsømte egne barn. Likevel fortalte flere fosterforeldre at *de ikke strekker til* overfor alle barna i familien. I intervjuene er det overvekt av mødre som beskriver at de *ikke har hatt tid* til barna sine, og at dette har gitt dem *dårlig samvittighet*. Hun konkluderer med at resultatene indikerer at flere fosterforeldre anser at de forsømmer egne barn, og at de opplever dette som et problem. Jeg velger å trekke frem et eksempel, der en fostermor fortalte at hun ikke oppdaget at den yngste datteren hadde problemer, før jentas lærer påpekte alvoret i det. Jenta hadde da over lang tid vist tegn på depresjon og resignasjon på skolen. Fostermor beskriver at hun ”våknet opp” da hun tok inn over seg hvor vanskelig datterens situasjon hadde vært. Höjer peker på tre bemerkelsesverdige punkter i denne historien. For det første oppdaget verken fostermor eller fosterfar hvor alvorlig jenta led under situasjonen, før noen andre gjorde dem oppmerksom på det. For det andre pratet ikke jenta med sine foreldre om sine vansker, til tross for at forholdet mellom barn og foreldre i denne familien ellers var preget av varme og innlevelse. Til sist hadde heller ikke barneverntjenesten forståelse for jentas alvorlige situasjon, selv om de var inneforstått med at fosterbarnets problemer sterkt påvirket fosterfamiliens egne barn.

Höjer (2001) peker på at *tap av tid* til egne barn og *forsømmelse* av egne barn, ser ut til å være det som fremstår tydeligst i både tidligere forskning samt egen studie av fosterfamilier. Hun har forsøkt å finne en kobling mellom denne problemstillingen og andre variabler. Hun peker på at fostermors utdanning har betydning for hvordan de vurderer oppfølging av egne barn. Mødre med høyere utdanning rapporterer oftere at de forsømmer egne barn. Kvinnens arbeidstid hadde ikke tilsvarende innvirkning på mødrenes opplevelse av å forsømme egne barn. Svarene gir derfor ikke holdepunkter for at hjemmевærende kvinner med lavere utdanning har bedre tid og oppmerksomhet til sine egne barn. Höjer gir ikke et klart svar, men antyder et hypotetisk resonnement med at mødre med høyere utdanning er mer *oppmerksomme* på barnas reaksjoner, og stiller *høyere krav* til seg selv som mødre. Studien finner ikke et tilsvarende skille for menns utdanningsnivå.

Videre har innstillingen til om fosterhjemsoppdraget svarte til forventningene, betydning for opplevelsen av å forsømme egne barn. Fosterforeldre som opplever at *den tiden de forventet å bruke på fosterhjemsoppdraget* ikke svarte til forventningene, rapporterer oftere at de forsømmer egne barn. Videre oppgir fosterforeldre som opplever at de har *for liten tid til partneren*, også at de opplever å forsømme egne barn. Ytterligere en faktor som har betydning, er om fosterforeldrene opplever at omsorgen for fosterbarnet er mer krevende enn omsorgen for egne barn. Sammenlagt kan man si at det er den reelle *tiden* som brukes på fosterbarnet, og de *forventninger* som fosterforeldrene har til sitt oppdrag, som får betydning for opplevelsen av å forsømme sine egne barn.

4.7 Å leve i en familie der grensene åpnes

Familier kan vanligvis selv trekke grensene for privatlivets fred. Man kan invitere gjester når man selv synes det passer, man bestemmer selv hvilke mennesker man ønsker å slippe inn i sine liv og i sitt hjem, og man kan selv skjerme seg når familien ønsker å være alene. En fosterfamilie har ikke samme mulighet til å råde over grensene i sitt privatliv. ”Et fosterhjem er et offentlig hjem. Fosterforeldrenes barn vokser opp i et hjem hvor det kommer og går ulike mennesker. Hjemmet får en annen status. Noen skal som del av sin jobb ha innsyn i hjemmet, og mange som aldri har hatt noen mening om akkurat dette hjemmet, føler at de er berettiget til det å ha det” (Sandvik 2002:24). En fostermor uttaler: ”Datteren min sier at det kommer alltid folk her. Og det er sant. Vi har jevnlig besøk av tilsynsfører, psykolog, representanter fra barnevernet, habiliteringstjenesten for barn og ungdom og folk fra barne- og ungdomspsykiatrien. Hjemmene våre er det mest private vi har. For oss er hjemmet på en måte blitt offentlig” (Fædrelandsvennen 2012).

Fosterforeldrenes egne barn påvirkes av at ”*privatlivets fred*” forstyrres. Barneverntjenestens tilstedeværelse i familien gjør at grensene for privat og offentlig hjem åpnes opp. Stadige besøk av ”offentlige” personer blir en påminnelse om man ikke er som alle andre familier, og at fosterhjems plasseringer ikke trenger å være endelige, men en prøvetid hvor fosterbarnet risikerer å måtte flytte. Noen barn opplever barnevernets representasjon i hjemmet som påtrengende, og informasjonstilfanget som overveldende. (Twigg 1995, Höjer 2001, Nordenfors og Höjer 2003).

Barnevernets fokus synes å være på de plasserte barna og fosterforeldrene, og sjeldent på de andre barna i familien. Egne barn reagerer på den store oppmerksomheten saksbehandler gir fosterbarnet, siden de selv oppfatter fostersøksken som en naturlig del av familien.

Fosterforeldrenes egne barn reagerer også negativt på at det ofte byttes saksbehandler. Saksbehandlerskifte oppleves som ubehagelig, i den forstand at man ikke blir kjent, og barna mener at en hyppigere kontakt ville ført til en bedre kommunikasjon. En informant beskrev rollen som et tohodet troll; hvor barneverntjenesten skal balansere mellom å la fosterfamilien få være en vanlig familie, og samtidig kunne gi den hjelp som familien trenger (Heggdalsvik (2007)).

Mens noen barn ikke ønsker å ha samtaler med barneverntjenesten, synes særlig de eldre barna å etterspørre en økende kontakt, bedre informasjon, og forberedelser fra barneverntjenesten om hva som kan skje når man blir en fosterfamilie. Egne barn ønsker seg en mer engasjert saksbehandler, som kan gi dem råd og støtte når problemene dukker opp. Videre ønsker de at saksbehandler skal være mer engasjerte også i fosterbarnas liv og utvikling. Særlig blir det nevnt at barneverntjenesten ikke lytter til, forstår eller tar fosterbarnets problemer på alvor i tenårene (Höjer og Nordenfors 2003).

Funnene støttes i Heggdalsviks (2007) studie. Fosterforeldrene egne barn savner tettere oppfølging fra barneverntjenesten, både overfor fosterforeldrene, fosterbarnet og seg selv. Hun oppsummerer de anbefalinger og ønsker som fosterforeldrenes egne barn bringer frem i studien: 1) mer informasjon angående fosterbarns atferd, 2) oppfølging og veiledning, 3) ønske om bedre ivaretagelse og flere rettigheter, 4) mer ressurser, 5) ønske om mer avlastning, 6) bedre tilrettelegging av samværsordninger, og 7) ønske om bedre oppfølging fra barneverntjenesten.

4.8 Avslutning

Presentasjonen av kunnskapsstatus og tidligere forskningsstudier viser tydelig at fosterforeldrenes egne barn er en utsatt og oversett gruppe i fosterhjemsomsorgen. Presentasjonen trekker også opp noen debatter om de utfordringer og problemer som egne barn står overfor. Ingen av studiene tematiserer funnene som etisk relevante, eller drøfter profesjonens moralske ansvar for å ivareta barna. Denne studiens bidrag er å se med *et etisk blikk* på praxis, og undersøke i hvilken grad den profesjonelle ser hva som *står på spill*, og opplever seg som *moralske aktører* overfor fosterforeldrenes egne barn.

KAPITTEL 5 – EMPIRIPRESENTASJON

5.1 Innledning

I dette kapittelet vil jeg presentere intervjupersonenes egne refleksjoner og meningsytringer slik de kommer frem i intervjuene. Selve problemstillingen antyder at det kan finnes profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn. Intervjupersonene inviteres således til en refleksjon omkring hva som kan være *utfordrende* og *vanskelig* i eget praksisfelt. Følgelig er refleksjonene i denne studien preget av problematiske og bekymringsfulle sider ved en fosterhjems plassering. Det er denne dimensjonen det er ønskelig å utforske, og jeg anser det som nyttig og verdifullt å la profesjonelle selv komme til orde med verdimeslige ytringer og profesjonsmorske erfaringer omkring disse temaene. Samtlige sosialarbeidere beskriver ulike utfordringer, belastninger, bekymringer og problemstillinger knyttet til fosterforeldres egne barn. Empirien viser samsvar i meningsytringer omkring flere temaer. Empirien samsvarer også i det alt vesentlige med annen litteratur og forskning som presenteres i kunnskapsstatus (jf kap 4).

En av informantene gav uttrykk for at egne barn i fosterhjemmet ikke var et tema omsorgsgruppa hadde spesielt fokus på. Dette intervjuet var mer preget av at informanten hadde tenkt igjennom generelle arbeidsmetoder ved barneverntjenesten og etiske vurderinger og drøftinger i fosterhjemsarbeid. Vedkommende brakte også på bane andre vanskelige utfordringer og dilemmaer innenfor barnevernets arbeidsområde. Dilemmaene inngår ikke i studiens problemstilling, og vil ikke bli omtalt videre. Sosialarbeideren gav også andre svar, resonerte annerledes og gav til dels motstridende svar på en del problemstillinger, enn de andre. I de ni resterende intervjuene brakte sosialarbeiderne på *eget initiativ* på bane flere temaer og problemstillinger fra intervjuguiden, uten at de var kjent med denne på forhånd. Dette tyder på at problemstillingen er et relevant tema i praksisfeltet. I tillegg brakte de uavhengig av hverandre inn *andre* etiske dilemma, som ikke spesifikt var nevnt i intervjuguiden. Resultatene er relevante for problemstillingen, og vil bli omtalt nedenfor.

Empirien antyder at det finnes ulike syn på fosterforeldrenes egne barn som del av barnevernets ansvarsområde. Jeg vil ikke forsøke å fremstille sosialarbeidernes ulike syn ved å stille de ti intervjuene opp mot hverandre eller vurdere svarene opp mot hver enkelts bakgrunn. En kunne ha begitt seg ut på en slik analyse ved å peke på ulike forklaringsmodeller som erfaringsbakgrunn, fagkunnskap, personlige egenskaper, fartstid innenfor fosterhjemsomsorgen, lederfunksjon, kjønnsperspektiv, geografiske ulikheter i

regionen, ulike kulturer og faglig kompetanse innenfor omsorgsgruppene, for å forstå sosialarbeidernes ulike svar. Siden dette er en kvalitativ studie med et begrenset antall respondenter, ville en slik analyse og presentasjon av datamaterialet stå i fare for å krenke den enkeltes anonymitet og faglige integritet. De forskningsetiske prinsippene om hensyn og ivaretagelse av respondenten, må derfor ha forrang i studien. I stedet vil jeg forsøke å belyse hvordan profesjonsutøvers *etiske blikk, profesjonsmoraliske perspektiver og etiske refleksjoner* har betydning for *hvorfor* det råder ulike syn på moralske og etiske fenomener i praksisfeltet. Jeg har foretatt det jeg vil kalle en svak form for kvantifisering av det kvalitative materialet; ved enkelte steder å vise til hvor mange i utvalget som har gitt bestemte svar. Dette gir ikke grunnlag for å generalisere, da dette er en kvalitativ studie med begrenset antall respondenter. Kvantifisering kan likevel være interessant fordi det antyder og belyser tendenser, grad av samsvar og betraktninger omkring gitte tema.

Jeg har bestrebet meg på å presentere empirien slik at det gir en meningsfull sammenheng for leseren. Kapittelet starter med å beskrive sosialarbeidernes refleksjoner om studiens tema og etikk generelt i fosterhjemsarbeid. Deretter vil jeg beskrive intervjupersonenes syn på hvilken innvirkning en fosterhjems plassering kan få for parets egne barn, og refleksjoner rundt fosterforeldre rollen. Videre presenterer jeg intervjupersonenes betraktninger rundt profesjonsmoraliske og profesjonsetiske problemstillinger. Deretter presenteres refleksjoner knyttet til den private sfæren, og økonomiske forhold som kan påvirke fosterhjemsoppdraget. Til slutt presenteres intervjupersonenes betraktninger rundt rekruttering, opplæring og plassering i fosterhjem, samt forslag til forbedringer i egen praksis.

5.2 Generelle etiske refleksjoner rundt studiens tema

Hver intervjurunde startet med samme innfallsvinkel og spørsmålet: *Når jeg i invitasjonen kopler etiske utfordringer til fosterhjemsarbeidet, og setter fokus på fosterforeldrenes egne barn, gir det mening slik du ser det?* Ni av ti sosialarbeidere svarer entydig og umiddelbart at dette er en relevant problemstilling som gir mening i deres arbeidshverdag. Uppfordret bringer hver enkelt på banen refleksjoner og eksempler over ulike etiske dilemmaer og utfordringer som knyttes til fosterforeldrenes egne barn. Jeg trekker her frem noen sitater som viser intervjupersonenes spontane reaksjoner på studiens tema:

”Ja, altså det er, jeg tenker det er... en får mange tanker rundt det, og det er jo et forsømt felt. Ja. En får nesten sånn dårlig samvittighet når en skal snakke om det, for det har ikke vært så mye fokus på det... men det at du setter fokus på dette, det er kjempeviktig.”

”Ja. Holdt jeg på å si, det er jo så bredt og så vidt, at jeg vet nesten ikke hva jeg skal begynne med... Det er kjempeviktig med denne her undersøkelsen... For det er viktige temaer.”

”Det er et tema som er veldig aktuelt tenker jeg. Og det er også et tema som er vanskelig for oss å jobbe med, altså den problemstillinga det kan gi med andre barn i fosterhjemmet.”

”Ja, det gir mening, altså det er jo mange etiske dilemmaer, hele tiden kommer en borti det.”

Svarene viser at studiens tema er av interesse, og et felt barnevernsarbeidere mener både er forsømt, viktig, aktuelt og som innebærer etiske dilemma. Selv om informantene trekker fram ulike sider ved dette, er de langt på vei samsvarende. Èn intervjuperson hadde en vagere tilnærming til problemstillingen. Vedkommende gav ikke direkte uttrykk for tidligere å ha reflektert over etiske dilemmaer knyttet til fosterforeldrenes egne barn:

”Hmm, Ja, Jeg tenker egentlig mye og lite... Det er jo som jeg sa i stad, når jeg fikk denne henvendelsen, så måtte jeg virkelig sette meg ned og tenke hvordan jobber vi egentlig? Hva er det egentlig vi holder på med? Hva... våre refleksjoner, våre diskusjoner... hvor mye etikk har vi egentlig med? Jeg synes det er interessant det du gjør, i forhold til det etiske fokuset på dette med fosterhjemsarbeidet.”

Med spørsmålene sine antyder barnevernsarbeideren at det er grunn til å se på egen praksis – og vurdere hva man *egentlig holder på med* – når det kommer til fosterforeldrenes egne barn.

5.2.1 Diskuteres etikk generelt i fosterhjemsarbeidet?

Ingen av intervjupersonene gav uttrykk for at arbeidsplassen har et bevisst forhold til egen profesjonsmoral og profesjonsetikk på dette saksområdet, eller at etiske teorier brukes systematisk og aktivt i oppfølging av fosterhjem. Profesjonsetiske teorier og refleksjoner, oppøvelse i å løse etiske dilemma og oppveie etiske hensyn, har ikke vært et konkret tema hverken på fagdager, interne møter, workshops eller kurs. Likevel uttrykker de at etikk er innbakt i utdanningen og i alt sosialt arbeid. Moral, etikk og menneskeverd ligger som et bakteppe hos enhver barnevernsarbeider.

”I gruppa som jeg er en del av her da, finner jeg jo at det er en høy faglig standard. Og da sitter egentlig etikken litt i ryggmargen.”

Profesjonsutøverne gir til kjenne at de verdsetter faglige diskusjoner av moralsk og etisk karakter i enkeltsaker. Samtlige beskriver en takhøyde for uenighet, og trygghet for å drøfte vanskelige utfordringer og problemstillinger på arbeidsplassen.

”Vi er gode syns jeg til å holde oppe de ulike dilemmaene, og drøfte sammen i gruppa hva vi skal gjøre.”

”Vi har gode drøftinger og et veldig sånn rom for å synse og mene, og så prøver vi jo på et vis å lande på noe i forhold til hvordan vi vil fremstå utad. Hva tenker vi er viktig å jobbe mot, og hvilke prinsipper tenker vi at vi står for?”

”Jeg tenker det er viktig at vi har mulighet til å kurse oss og bli gode på de tingene vi i omsorgsgruppa mener er viktige for å gjøre et godt fosterhjemsarbeid. Og det synes jeg vi har et kjempegodt fokus på og en leder som er veldig opptatt av at vi må tenke kanskje litt nytt på enkelte felt, og at vi kan gjøre hverandre bedre på mange områder.”

Svarene viser at sosialarbeidere generelt er opptatt av moralske og etiske problemstillinger i arbeidshverdagen. Det synes som de profesjonsetiske refleksjonene ligger innbakt i de faglige diskusjonene på arbeidsplassen. Dette tyder på at intervjupersonene foretar avveininger som er av etisk relevans, uten at de er i stand til å beskrive eller begrunne dette *profesjonsetisk*. Samtlige påpeker at det *ikke* finnes konkrete etiske retningslinjer knyttet til hvordan profesjonelle skal følge opp fosterforeldrenes egne barn (jf 1.6.5). Flere intervjupersoner tar til orde for å utarbeide slike retningslinjer og felles tenkning på tematikken. Forslag til forbedringer og endringer av eget praksisfelt omtales senere under punkt 5.8. Sosialarbeiderne uttrykker en positiv velvilje og interesse for å utvikle og implementere profesjonsetiske teorier og profesjonsmoralske retningslinjer til hjelp i møte med fosterforeldrenes egne barn. Med dette plasserer de studiens tema inn i en faglig og profesjonsetisk kontekst. Empirien samsvarer med den positive responsen på å delta i studien.

5.2.2 Fosterforeldrenes egne barn som tema på arbeidsplassen

Ni av ti fortalte at fosterforeldres egne barn er et tema som blir diskutert på arbeidsplassen. Åtte av saksbehandlerne, som representerer tre av fem barneverntjenester i utvalget, uttalte spesifikt at dette var et tema det ble satt fokus på i kollegafellesskapet. De samme intervjupersonene oppfatter seg selv som bevisste på problemer og utfordringer som kan oppstå, knyttet til temaet. Intervjupersonene oppgav at temaet var en relativt ny problemstilling som har vokst frem over tid.

”Det er egentlig veldig nytt. Vi har det oppe jevnlig, snakker om hvordan vi kan gripe det an, hvordan vi kan støtte dem i større grad... Så en prøver å ha det litt fremme i panna når man er inne i familien. Så absolutt, det er et tema som blir snakket om. Men sånn som jeg har forstått det, så er det et tema som det blir snakket mer om nå, enn det har gjort før.”

”Altså en har jo fokus mer på det nå, enn kanskje bare for en god del år tilbake. Nå har jeg jobbet i ti år, og jeg ser jo at.. hva en har fokus på, eller hvor mye en skal ha fokus på ting, det endrer seg.”

Likevel uttrykker saksbehandlerne at stor saksmengde, en travel og presset hverdag, og mangel på ressurser, medfører at man ikke i tilstrekkelig grad får fulgt opp disse barna. Sosialarbeiderne uttrykker et *ønske* om å ha et større fokus på egne barn, at man *burde* snakke mer med dem, at man *kan bli flinkere*, men at man *ikke tar seg tilstrekkelig tid* til oppfølgingen.

”Klart at det er kanskje ikke de man får mest tid til å grundig drøfte, fordi i en travel hverdag så er det jo ofte hovedfokus på de barna som skal plasseres... men hvorvidt vi får tid til å ha gode samtaler med dem (biologiske barn) og høre virkelig hva de tenker og føler omkring det temaet, det er nok muligens noe som ikke blir gjort godt nok, tenker jeg. At en burde hatt mer kapasitet til å gjøre det.”

”Vi skal jo ha mer fokus på det nå, men det er lett for at det forsvinner i alt det arbeidet vi har. For det er jo mye arbeid i fosterhjemmene, mange barn også som er skadet, så det krever så mye oppfølging på andre plan i fosterhjemsarbeidet, enn de biologiske barna.”

Situasjonen til egne barn i fosterhjem berører, bekymrer og engasjerer saksbehandlere. Alle kunne fortelle om vanskelige saker der livssituasjonen til fosterforeldrenes egne barn hadde vært et tema i veiledning og oppfølging av fosterhjem. Sju av informantene oppgav erfaringer i møte med fosterforeldrenes egne barn, som bakgrunn for at de selv hadde spesielt fokus på tema. Flere fortalte om episoder der egne barn selv hadde tatt kontakt med barneverntjenesten for å sette fokus på sin situasjon. De beskrev hvordan enkeltsaker og episoder tidlig i yrkeskarrieren hadde preget deres syn på denne problematikken.

”Jeg synes jeg har hatt fokus på det helt i fra jeg begynte å jobbe med barn under omsorg, for det møtte jeg veldig da. Jeg husker første saken jeg hadde, da var de så fortvilte de ungene (om fosterforeldrenes egne barn).”

”Og så husker jeg en gang.. vi fikk plutselig et brev i fra ei som hadde hatt fosterbarn hjemme. Hun var voksen nå.. biologisk. Og hun.. ja, det var et veldig, veldig trist brev. Hvor hennes savn kom veldig tydelig opp. Og hun mente vel at barnevernet egentlig hadde overkjørt henne, og heller ikke sett at foreldrene også hadde gjort det. Så det var i alle fall de opplevelsene hun satt igjen med, med å være fostersøster.”

”Og egentlig så er det biologiske barn som har lært meg opp, for når jeg jobbet i X så var det ei biologisk datter som krevde å få snakke med meg, og jeg hadde ansvaret for å ha plassert dette barnet i hjemmet deres. Så det er den første tingen jeg husker hvor vi kom inn på det emnet i det hele tatt, at det var biologiske barn i hjemmet.”

I tillegg til egen erfaring som profesjonsutøver, oppgis fosterforeldrenes bekymring for sine egne barn som en viktig kilde til oppmerksomhet rundt problemstillingen. Utilsiktede flyttinger på grunn av konflikter og belastninger for fosterforeldrenes egne barn, ble i flere tilfeller nevnt som en kilde til økt fokus på dette tema. Refleksjoner omkring brudd i plasseringer omtales nærmere i punkt 5.3.2.

Sosialarbeiderne beskriver praksiserfaring som viktigste årsak til at man er oppmerksom på tematikken. Ingen hadde kjennskap til litteraturen og forskningsbidragene som presenteres i kapittel 4, men noen hadde lagt merke til at temaet ble tatt opp i kursmaterieell hos Bufetat, Norsk Fosterhjems forening og gjennom artikler i ”Fosterhjemskontakt”.

”Jeg har vært på mange kurs, og jeg har jobbet i mange år. Og jeg har videreutdanning. Og jeg kan aldri huske at vi har hatt noe eget der dette var fokus.”

5.3 Hvilken innvirkning kan en fosterhjems plassering medføre for fosterforeldrenes egne barn?

Samtlige sosialarbeidere uttrykker at det å få et fosterbarn medfører forandringer i hjemmet, og en innvirkning på omsorgssituasjonen til fosterforeldrenes egne barn. De beskriver det som en stor *omveltning* for egne barn, og at de *utsettes for mye*. Intervjupersonene beskriver hvordan familielivet *rykkes* og *påvirkes*. Flere tar til orde for at fosterforeldrene er uforberedte, og at de på forhånd ikke evner å forestille seg at *forandringene kan bli så store*.

”Ja, for det første så blir i alle fall hjemmet forandret. Når det kommer et nytt barn inn, så påvirker det hele familien. Det påvirker ikke bare fosterforeldrene, det er i alle fall helt klart. Jeg synes jo nesten det hadde vært utenkelig hvis ikke det påvirket barna også.”

”Det er jo en familie som får et nytt medlem. Og det er jo utrolig mange utfordringer i forhold til det. Det er jo ikke bare et nytt familiemedlem, men som regel så er det jo et nytt familiemedlem som krever veldig masse. Både av omsorg og oppmerksomhet og oppfølging. For det er jo kjent at et barn blir jo ikke overtatt omsorgen for og satt i et fosterhjem for ingenting. Altså, det har som regel skjedd noe som gjør at det barnet har med seg en ryggsekk og er skadet i større og mindre grad og har særskilte behov. Det er masse, masse utfordringer med å få et nytt familiemedlem som dette, så det er klart at det kan bringe en familie ut i krise.”

Resultatene samsvarer med annen forskning som peker på at fosterhjemmets indre liv forandres ved en fosterhjems plassering (jf 4.2). Funnene indikerer at en fosterhjems plassering medfører en forandring og en inngripen i barnets *livsverden*.

”Jo flere barn du skal fordele deg på som voksen, så er det sånn at du klarer ikke å være like mye som du var før, for du har ikke fått ekstra krefter, du deler bare de kreftene du har på flere barn, og sånn sett så får det jo en konsekvens for det barnet som bor der fra før.”

Alle de ti profesjonsutøverne i denne studien beskriver at egne barn kan føle seg *tilsidesatt* og få *mindre tid* og *oppmerksomhet* fra sine foreldre. Empirien er sammenfallende med det mest gjentagende og fremtredende temaet i den forskningslitteratur som allerede foreligger (jf 4.3). Sosialarbeiderne bruker uttrykk som at barna blir *glemt*, føler seg *avvist*, og *lite ivaretatt* av foreldrene. Egne barn kan føle at foreldrene er *utilgjengelige* for deres behov. De *mister tid* sammen med foreldrene, og *mister sin posisjon* i familien. Barna kan føle at de *ikke blir sett* og *hørt* og at de er *mindre verd* enn fosterbarnet.

”Ja dette med oppmerksomhet, at de kan føle at fosterbarna får mer oppmerksomhet enn dem selv. Og det er selvfølgelig en veldig vond følelse, at de kan føle seg mindre verd enn fosterbarn, at foreldrene er mer glad i fosterbarna. At de føler at ikke de, ja er like mye verd. For her jobber dere liksom bare mot å få fosterbarnet i normal gjenge..”

De bruker begrepet *sjalusi* om manglende oppmerksomhet både fra foreldre og hjelpeapparat.

”Biologiske barn kan bli sjalu på fosterbarnet for at foreldrene bruker mye tid på dem..og de biologiske barna kan føle seg tilsidesatt. De får ikke den oppmerksomheten som de skal ha fra sine foreldre. Og det er... jeg kan kjenne det er sårt av og til... Fosterbarn som er relasjonsskadet og som har mye traumer med seg, og som har en veldig krevende atferd som setter mye krav til fosterforeldrene om tilstedeværelse og å følge opp. Og de tenker jeg tar vekk mor og far fra de biologiske barna. Mor og far blir ikke så tilstede som de skulle ha vært. Og mor og far får også dårlig samvittighet for sine barn. Og kanskje de ikke ser sine barn på samme måten som hvis fosterbarnet ikke hadde vært der. For de har fokus på å hjelpe dette fosterbarnet som de ser sliter så enormt.”

Saksbehandlere beskriver at konflikter og konkurranse mellom barna i fosterhjemmet kan være et opprivende og følsomt tema. Dette forårsaker såre følelser og skaper et spesielt vanskelig klima i hjemmet. Det at fosterbarnet mottar materielle goder, utstyr og gaver oppgis som en kilde til konflikter og sjalusi. Egne barn kan oppleve en sterk følelse av urettferdighet, ulik behandling og ulike forventninger knyttet til barna i hjemmet. Forskjeller i barneoppdragelsen synes vanskelig å takle for både barna og fosterforeldrene selv. Intervjupersonene beskriver familier der egne barn har måttet tilpasse seg nye regler, levesett og familiestruktur og hvor barna opplever en rigiditet og forventning om å ta hensyn til fosterbarns behov og atferd.

”Det var så mye som var blitt annerledes etterpå, og det var så mye som var blitt vanskelig syntes hun, fra sånn som hun var vant til å ha det”.

At fosterbarn og egne barn i familien må behandles ulikt, ut i fra ulike behov, oppgis å være en kjempeutfordring for fosterhjemmene.

”At biologiske barn gjerne opplever at fosterbarn kommer inn og får spesielle regler. Altså de får lov til mer enn det de selv gjør. Og så tenker jeg, ja vel? Det ber vi jo egentlig om for et barn med spesielle behov.”

Vedkommende beskriver det som problematisk, fordi fosterbarnet gjerne har spesielle behov, og dermed krav på tilpasset omsorg ut i fra sine evner og forutsetninger. Derfor brukes det tid i fosterhjemmet, på å forklare de andre barna at sånn må det være. Andre saksbehandlere forteller at barn kan påta seg bekymringer, en voksenrolle og et større ansvar for seg selv og familien, enn det som er bra for barn. Barn kan også bekymre seg for egne foreldre.

”Jeg tror også det kanskje kan ha hemmet dem i å utvikle seg akkurat sånn som de kanskje hadde gjort hvis ikke det hadde bodd noen med en sånn problematikk i hjemmet deres. At de på et vis blir litt flink pike eller altså litt det der vi ser at de blir små voksne og at de tar et større ansvar enn de egentlig burde i forhold til sin alder, og i forhold til sin rolle som barn i en familie.”

”Hun syntes så synd på mamma og pappa, for fosterbarnet var så frekk mot foreldrene og satte krav. Og hun syntes mamma og pappa var så slitne og hun hadde det perspektivet at hun syntes synd på foreldrene sine. At de måtte på en måte stå på så mye... og så var det ingen taknemlighet tilbake. Og for et barn i den alderen, å gå og føle på det, det skal de ikke gjøre.”

Halvparten beskriver eksempler der fosterbarnet blir rollemodell for negativ atferd. Egne barn *eksponeres for bekymringsfull atferd*, som igjen medfører at *de selv utvikler uønsket atferd*. Dette relateres til fosterbarnets omsorgsskader og traumatiserte atferd. Saksbehandlerne beskriver på hvilken måte dette påvirker fosterfamiliens egne barn, og hvordan fosterbarnets problematikk føres inn i hjemmet og påvirker hverdagen til egne barn. Barn som har vært utsatt for omsorgssvikt, rus og vold, kan opprettholde sin negative atferd, og rette den mot egne barn.

”...og små barn som lærer ting som foreldre ser at de overhodet ikke har behov for at barnet sitt lærer av atferd og språk... De møter jo da en veldig ustabil person som på en måte reagerer annerledes i forhold til at en situasjon ikke er lik neste gang... kanskje dette barnet har vokst opp i et rusmiljø, og får litt innøvd rustaktikker på forskjellige ting og tang, og så kommer det da inn i en familie, hvor du da har en helt normal unge, har ikke noe som helst erfaringer med sånn type atferd, som da plutselig oppdager et barn som er fryktelig ustabil, aggressiv og så er kjempesnill og grei å ha med å gjøre, og i neste øyeblikk så smeller det igjen. Kanskje trusler mot egne foreldre sånn at man kan bli redd for foreldrene sine. Sånn at de får jo litt de der problemstillingene tenker jeg, som vi er bekymret for i noen hjem, om vi skal ta over omsorgen eller ikke. Og så plasserer vi dem inn i fosterhjem og skaper sånne situasjoner.”

”Du kan ikke knipse med fingrene og få et barn som har vært utsatt for vold til ikke å utøve vold mot andre, det er en læring som går i relasjon over tid, en lang prosess. Kanskje du aldri kan garantere at det menneske aldri bruker vold en gang.. Så jeg tenker på all den voldsforskningen som har vært nå i det siste. Vi vet vi har fokus på det der med traumeoppvekster og alt det som skjer med hjernen at den er ikke bygd likt med andre. På grunn av at kortisolnivået har vært høyt, og disse barna her sånn de får jo ikke plutselig alle nervebanene på plass og kortisolnivået helt ned bare fordi at nå bor jeg ikke hjemme hos mamma og pappa mer.”

Flere forteller om familier der fosterforeldrenes egne barn eller hele familien samlet går til profesjonell behandling. Det kan dreie seg om terapeutiske samtaler for barna, oppfølging av helsesøster og henvisninger til ABUP. Det ble nevnt kompliserte saker med skolevegning og bekymringsmeldinger fra skolen på fosterforeldrenes egne barn. Sosialarbeiderne beskriver at egne barn kan utvikle destruktive følelser som hat og selvmordstanker, lavt selvbilde, samt negativt utviklede atferdsvansker og sosial tilbaketrekning i familien. Det gis eksempler på egne tenåringer som flytter hjemmefra tidligere enn intendert, på bakgrunn av høyt konfliktnivå i fosterhjemmet. Flere nevnte belastninger knyttet til fosterhjemsoppdraget som en direkte eller indirekte årsak til skilsmisser mellom foreldrene.

”Nei, de blir...biologiske barn tenker jeg, du og du! DE blir utsatt for mye de.”

Intervjupersonenes fremstilling av de belastninger og utfordringer som fosterforeldrenes egne barn står overfor, samsvarer i stor grad med den samlede forskning som presenteres i kunnskapsstatus (jf kap 4). Empirien i denne studien bringer i tillegg nye og alvorlige

elementer inn i tematikken. De beskriver ikke bare hvordan egen barn utsettes for belastninger og bekymringer ved en fosterhjems plassering, men i tillegg hvordan egne barn *selv* kan utvikle negative atferdsmønstre og psykososiale problemer. Funnene viser at en fosterhjems plassering i ytterste konsekvens kan skape nye sosiale problemer, og påføre egne barn belastninger i en slik grad at de må motta profesjonell behandling. Saksbehandlerne uttrykker bekymring for en slik utvikling og for barnas situasjon.

5.3.1 Utfordringer knyttet til alderssammensetning mellom fosterbarn og egne barn

"Hvis målet skulle være at biologiske barn knytter seg til fosterbarnet som om det var et søsken, så jobber vi nok ikke godt nok med det."

Alderssammensetningen mellom fosterbarn og egne barn ble trukket frem som et viktig tema i samtlige intervjuer. Selv om dette ikke var formulert som et direkte spørsmål i intervjuguiden, hadde alle intervjupersonene erfaringer og meningsytringer om problemer, utfordringer og dilemmaer knyttet til alderssammensetning i fosterhjemmet. En kategorisering av datamaterialet, kan sammenfattes i to hovedfunn:

- Intervjupersonene identifiserer utfordringer, problemstillinger og etiske dilemma i saker der fosterbarn og egne barn er *relativt like i alder*. Saksbehandlere anbefaler å *unngå* slike plasseringer.
- Intervjupersonene identifiserer utfordringer, problemstillinger og etiske dilemma knyttet til at *fosterbarn er eldre enn egne barn*. Saksbehandlerne anbefaler å *unngå* slike plasseringer.

Sosialarbeiderne beskriver en rekke utfordringer knyttet til at fosterbarn og egne barn er relativt like i alder. Etter hvert som barna vokser opp vil gapet bli større og større mellom normal utvikling hos egne barn og skjevutvikling hos fosterbarnet. Fosterbarn kan ha et mentalt, psykisk og sosialt underskudd og føle at de *"aldri når opp"* i sammenligningen med egne biologiske barn. Denne sammenligningen vurderes å være uheldig og vanskelig å takle for alle parter. Dette oppgis også å være en stor kilde til frustrasjon for fosterforeldre og et gjentagende tema i veiledning av fosterhjem.

"Ja, for det er greit når de er små, for da forventer en ikke så mye av noen men, altså det blir større og større gap jo eldre de blir, mellom det som er normal utvikling, ja."

Egne barn kan synes det er flaut og belastende at fostersøsken ikke har en aldersadekvat atferd, og at de derfor *krever stor plass* både i fosterhjemmet og i lokalmiljøet generelt. Det ulike fungeringsnivået kan skape destruktiv sjalusi, misunnelse og konkurranse mellom barna

innad i familien, i skolehverdagen, i lokalmiljøet, på fritidsaktiviteter, og i vennekretsen. Flere intervjupersoner nevnte også at mangel på aldersadekvat utvikling og atferd, gjør det vanskelig for fosterforeldrene å grensesette og oppdra barneflokket.

”Noen ganger hvis de er tette i alder, så må det kanskje strammes inn litt på grenser og konsekvenser av atferd som muligens ikke har vært noe tema tidligere, og som kan føles urettferdig for biologiske barn. Fordi dette har gjerne ikke vært noe problem, og plutselig så skal det være likt, for det skal ikke oppleves urettferdig for fosterbarnet, og sånne ting kan en jo føle på at kan være vanskelig. For det hemmer jo litt kanskje i enkelte tilfeller det biologiske barnets utvikling også, fordi at de har kanskje gått forbi det stadiet, og må plutselig litt tilbake i forhold til at familien skal fungere.”

Sosialarbeiderne beskriver hvordan egne barn kan ta et stort ansvar og synes synd på sine fostersøsken. Denne følelsesmessige belastningen medfører at barna inntar en voksenrolle eller nærmest fungerer som en ”støttekontakt” for fostersøsken i hverdagen. Egne barn kan påta seg et større ansvar for seg selv og fostersøsken, enn det barn vanligvis gjør.

Intervjupersonene vurderer dette som svært uheldig. Problemene forsterkes også av at andre voksne i nærmiljøet ikke forstår egne barns vanskelige situasjon. Funnene understøttes av annen forskning som omtaler dette fenomenet som ”Children who foster” (jf 4.4.2).

”At de tar litt rollen til fostermor, at de skjønner at her må en passe litt ekstra på. At de alltid er på forskudd hvis det er noe som kan bli vanskelig for fosterbarnet, og jeg tenker at det er på et vis ikke deres ansvar, men samtidig så er det jo... det ligger ofte i dem. Sånn at det skjer uten at kanskje læreren legger merke til det eller at fostermor og fosterfar skjønner på et vis at de har fått en oppgave som egentlig ikke er et barns oppgave. Men at de tenker at det er flott at de tar ansvar og at de lærer masse av det, men at det kan bli for stort og voldsomt.”

De beskriver hvordan fosterbarnet kan dra nytte av en plassering der de vokser opp med andre barn. Likevel anbefaler samtlige respondenter å unngå plasseringer der egne barn og fosterbarn er i lik alder, basert på egen praksiserfaring med denne problematikken.

”Vi prøver å unngå det altså. Det må være veldig spesielt hvis vi tror at det skal gå godt... mer og mer tenker jeg det altså. Før tenkte jeg mer teoretisk, men når jeg ser hvor mye utfordringer det blir for mange, så tenker jeg vi må, altså det er veldig kjekt for fosterbarnet, fosterbarn har veldig godt av å bo med biologiske barn.”

”Biologiske barn skal ikke være et verktøy for å fikse et fosterbarn. Ja, det tenker jeg.”

Omkostningene for egne barn vurderes å være enda større ved plasseringer der fosterbarnet er eldre enn egne barn. Flere av sosialarbeiderne var skeptiske til at det overhodet forekommer slike plasseringer. Å plassere eldre fosterbarn inn i familier med små barn ble omtalt som en ”risikosport”, og at en måtte forsikre seg hundre og ti prosent på at det ikke vil gå ut over fosterforeldrenes egne barn. Dette begrunnes i at det kan være skadelig for små barn å vokse

opp med traumatiserte barn. En utrygg og traumatisert tilknytning hos fosterbarnet kan medføre utagering og atferd som kan skade og forstyrre små barns utvikling.

”Jeg vet at det er flere som er skeptiske i forhold til å plassere fosterbarn med yngre barn... og det er jo helt klart et dilemma med så små barn og en så stor ungdom... for uansett så vil et fosterbarn bli en form for rollemodell for mindre barn i familien.”

”Men jeg vil jo si at de minste barna (biologiske), det er jo de som på en måte jeg er mest bekymret for. De har kanskje ikke så masse erfaring at de kan sette det i perspektiv at dette her er unormalt. Fordi større barn som har levd hele livet med mamma og pappa, og blitt tenåringer og har etablert seg, de kan på en måte se på et fosterbarn som er litt ustabil på en annen måte enn et lite barn, som heller kanskje tar læring av det. For de har ikke den forståelsen av unormalt, normalt. De tingene er ikke etablert enda.”

Som hovedregel anbefaler samtlige intervjupersoner å unngå plasseringer der fosterbarn er eldre enn egne barn. Det begrunnes med at egne barn bør være såpass store at det er mulig å snakke med dem om disse tingene, og at de har et modenhetsnivå til å forstå og håndtere fosterbarnets traumer. Noen tok til orde for at det burde være ”noen absolutter”, eller klare retningslinjer om *aldersgrense* for fosterforeldrenes egne barn, dersom man skal plassere fosterbarn med omsorgstraumer inn i en familie med andre barn.

”...og så tenker jeg det at, det at du har den der risikofaktoren liggende, tenker jeg, burde veie så tungt at man velger det bort.”

Sosialarbeiderne vurderer at en fosterhjemsplassing *ikke bør gå ut over* den kapasiteten fosterforeldrene behøver for å oppdra og vise omsorg for egne barn. De begrunner dette med at så lenge egne barn er små, *krever de mye omsorg* fra foreldrene, og en vet ikke hvilke omsorgsbehov og utfordringer som kan dukke opp i oppveksten. Derfor anbefaler de at fosterforeldre bør sikre en god oppvekst til egne barn, *før* man vurderer å ta inn et nytt fosterbarn. I tillegg anbefales at fosterforeldrene bør ha livserfaring og kompetanse på aldersgruppen, slik at egne barn er de eldste i familien som naturlig ”brøyter vei”.

”Jeg hadde et sånt hjem, og der ble jo fosterbarnet den som på en måte brøyta vei som tenåring. All den problematikken som biologiske barn ville ha hatt når en kom i den alderen, den kom jo på fosterbarnet. I tillegg til alt annet. Og det var to barn som var en god del år yngre som på en måte tok etter alt dette her. Altså, fosterbarnet ble jo rollebildet for dem, og der ble det så galt at der ble det brudd.. Der ble det utagerende tenåring og det ble rusing, det ble jo mange ting.. etter hvert som årene gikk, så ble det problemer med fosterbarnet som ble på en måte litt sånn sorte fåret i den familien. Så der syns ikke jeg det var riktig med den plasseringen.. og jeg tror en skal være kjempeforsiktig med å plassere sammen på den måten der.”

Empirien er her sammenfallende med annen forskning som viser at alderssammensetning mellom barna har betydning for relasjonen, hvor det ideelle er at egne barn er eldst (jf 4.4.1). Funnene i denne studien er også interessante, i den forstand at erfaringer fra praksisfeltet ikke

samsvarer med Bufetats vervekampanje, hvor man søker etter unge familier med pågangsmot og krefter til å ta inn en ungdom i familien (jf 1.6.1). Intervjupersonenes faglige vurderinger og erfaringer er videre direkte motstridende til hva som signaliseres på www.fosterhjem.no sine nettsider³³. Her argumenteres det for at parene godt kan ha små barn og motta et betydelig eldre fosterbarn, forutsatt at man ikke utsetter egne barn for erfaringer som blir for vanskelige for dem.

Flere sosialarbeidere i denne studien argumenterer for at en foretrekker fosterhjem hvor egne barn er voksne, eller har flyttet ut av hjemmet. Dette begrunnes med at fosterbarn kan være såpass traumatisert og omsorgsskadet, at det ikke er forenlig med å vokse opp sammen med andre barn. Saksbehandlerne vurderer i tillegg at mange fosterbarn har behov for *full kapasitet* hos fosterforeldrene, noe som vanskelig kan forenes med å ha omsorgsansvar for andre barn samtidig. Funnene viser her et språk mellom empiri i praksisfeltet og profesjonsmorske prinsipper. Profesjonsutøverens erfaringer i direkte kontakt med fosterhjemmene, samsvarer ikke med de signaler som gis fra ansvarlige myndigheter med ansvar for rekruttering og opplæring av fosterhjem. Dette peker på manglende felles faglig tenkning, og et behov for å utvikle profesjonsetiske teorier omkring alderssammensetning i fosterhjem.

5.3.2 Belastninger for egne barn som medvirkende årsak til utilsiktede flyttinger

”For jeg tenker hvis vi godkjenner et fosterhjem der det skjærer seg fullstendig med biologiske barn, så tenker jeg vi har gjort en litt for dårlig jobb i godkjenningsprosessen.”

Alle de ti sosialarbeiderne gir eksempler på belastninger for parets egne barn, som en direkte eller medvirkende årsak til utilsiktede flyttinger. Samtlige barnevernstjenester som er representert i studien, hadde mottatt oppsigelser med en slik begrunnelse. Problemstillingen var ikke formulert i intervjuguiden, og funnet viser at en åpen tilnærming er viktig for å gi profesjonsutøver rom til å formulere egne erfaringer profesjonsetiske utfordringer. De fortalte om nylige ”brudd” og pågående saker som var så *betente* at de fryktet at ”*det snart ville sprekke.*”

”Vi har jo brudd på grunn av at barna har fått nok. Og det er familier der det holder på å bli brudd, de har fått nok. Eller voksne barn som sier at nå er mamma og pappa så slitne at jeg vet ikke om vi klarer å se på dette.”

”Så klarer de rett og slett ikke oppgaven, og det blir for tøft, og de må kanskje noen ganger si at i forhold til egne barn så ble det helt annerledes enn de hadde sett for seg. At de er på et vis nødt til å ta hensyn til dem først.”

Empiri og erfaring fra praksis samsvarer her med flere forskningsbidrag som viser at relasjonen mellom barna i familien kan være årsak til brudd i plasseringer (jf 4.5).

³³ http://www.fosterhjem.no/Sporsmal_og_Svar/smaa-egne-barn/

Utilsiktede flyttinger beskrives som vanskelige dilemma, hvor du på den ene siden påfører fosterbarnet nye brudd og belastninger, og på den andre siden berøres av problemene som fosterfamilien står overfor. Sosialarbeiderne beskrev forhold i fosterhjemmene hvor både fosterbarn, egne barn og fosterforeldre lever under voldsomt press og store belastninger i hverdagen. Mange fosterforeldre uttrykker at de har dårlig samvittighet overfor sine egne barn, og ønsker hjelp og veiledning til å ivareta dem bedre. Noen fosterforeldre sier at de *ikke lenger orker å være vitne til at barna deres lider* under plasseringen. Sakene vil ikke bli eksemplifisert av forskningsetiske hensyn, grunnet faren for gjenkjenning og identifisering av fosterbarn og deres fosterfamilier. Profesjonelle opplever det som belastende og vanskelig å veilede familien i forhold til disse problemstillingene. Å foreta vanskelige avveininger, oppveie ulike behov og hensyn, og treffe beslutninger i slike tøffe saker, oppgis som et svært vanskelig veiledningsarbeid og saksbehandleransvar.

”Kanskje du også sitter med skyldfølelse, fordi det gikk jo galt med den fosterfamilien, ikke sant?”

”Vi kan ikke forvente at biologiske barn skal klare å skjønne alt dette. Og de har krav på en mamma og pappa som er tilstede for dem. Og vi må ikke, dette må vi være obs på. For vi må ikke la biologiske barn bli ødelagt. Og her er det... det er ikke nok fokus på dette.”

”Det er forferdelig vondt og stå der utenifra og tenke at det å få et brudd for dette fosterbarnet, det vil vi ikke. Kjempevondt. Vi vet at det er så skadelidende i forhold til problematikken... og det er vanskelig å få tak i fosterforeldre, og så sitter du på den andre sida og hører at biologiske barn lider sånn under det og har det vondt og det er kjempestore konflikter, ikke sant. Så det er en veldig, veldig vanskelig avveining hva en skal gjøre.”

Barneverntjenesten kan selv kan være den som setter stopper for en plassering, eller familien kommer gjennom veiledning frem til beslutningen om at fosterbarnet skal flytte. Flere saksbehandlere var tydelige på at barnevernstjenesten bør avbryte en plassering, der man ser at konfliktene eller belastningene går ut over parets egne barn.

”Så det er jo veldig vanskelig, og det prøver vi å si noe om når en ser at konfliktene kanskje blir så store at de vokser litt utover hva familien kan klare. Altså det vi går ut i fra er jo at det er deres egne barn som er første prioritet. Det skal ikke gå ut over dem... Men hvis det blir så voldsomme konflikter og du ser at dette er såpass skadelidende for biologiske barn at dette går på liv og helse løs holdt jeg på å si, så er vi tydelige på at da kan det være at denne oppgaven blir for stor, og at dere må si opp eller at vi ser at dette må sies opp.”

De tar videre til ordet for at en bedre rekruttering, opplæring og matching ved plassering i fosterhjemmet, vil kunne forebygge brudd. Refleksjoner rundt dette tema utdypes nærmere under punkt 5.7 i oppgaven.

5.4 Profesjonelles refleksjoner rundt fosterforeldrerollen

I intervjuene ble det ikke spurt direkte om sosialarbeidere selv kunne relatere seg til fosterforeldrerollen. Likevel gir fire informanter uoppfordret følgende refleksjoner om det å være fosterforeldre:

”Jeg synes det er helt utrolig at de orker å være fosterforeldre, det må jeg innrømme altså, for de vet jo ikke hvilket barn de får... og det berører så mange.”

”Og jeg tenker at det kan en jo nesten undre seg over mange ganger, for jeg ser jo det er mange flotte fosterhjem som gjør en kjempejobb, og som en kan tenke liksom... hvordan holder de ut?”

”Nei, jeg vil ikke være fosterhjem. Og jeg synes det er utrolig beundringsverdig hvis folk virkelig vet hva de begir seg ut på, og velger å være fosterhjem.”

”Jeg tenker at dette er ting som fosterforeldre, eller disse som går inn og tar et fosterhjemsoppdrag har vurdert, og vet at de har et overskudd og en mulighet til, å selvfølgelig ha fokus på egne barn også. Det er en grunn til at husstanden jeg kommer i fra, at vi ikke har fosterbarn. For jeg ser at vi hadde ikke hatt overskudd til begge deler.”

Dette viser at den profesjonelle vurderer fosterhjemsoppdraget som såpass krevende at de selv ikke ville ha utført oppgaven. En sier rett ut at familien ikke ville hatt overskudd til *både* å ivareta egne barn, og samtidig være fosterforeldre.

5.4.1 Refleksjoner rundt fosterforeldrenes omsorg for egne barn

I samtalene reflekterer intervjupersonene over i hvilken grad de synes fosterforeldre har fokus på sine egne barn. De beskriver hvordan fokuset holdes på *fosterbarnet*, og familiens nye utfordringer med å ivareta fosterbarnet. Flere beskriver hvordan fosterforeldrene ser på fosterbarnet som et spennende ”prosjekt” som man ønsker å lykkes med, og et oppdrag som tar svært mye tid, energi og oppmerksomhet. Noen beskriver at særlig fostermor nærmest blir ”revet med” eller ”tar av” på sitt nye prosjekt, og på den måten blir utilgjengelig for resten av familien. Sosialarbeiderne forteller om familier der fosterforeldre strekker seg svært langt. I følge profesjonsutøverne vurderes omsorgsarbeidet noen ganger å gå på bekostning av oppfølgingen for parets egne barn.

”Noen ganger tror jeg vi som saksbehandlere har mer fokus på det enn fosterforeldrene, som blir så revet med av dette prosjektet de har fått. Ja, jeg synes det er rett som det er at de gjør det... men ellers så synes jeg gjerne at det blir et stort prosjekt hvor de glemmer i praksis å ta seg av sine (egne) altså.”

Videre reflekterer de over at *fosterforeldreskapet* går ut over det vanlige foreldreskapet. Fosterhjems plasseringen kan endre omsorgsklimaet i hjemmet, noe som slår uheldig ut for parets egne barn. Her gir saksbehandler et eksempel der fostermor tok seg selv i å være

tilbakeholden og behandle barnet sitt annerledes for å kompensere for fosterbarnet, som hun ikke ønsket skulle føle seg utenfor.

”Når du har et eget barn, og du begynner å behandler det annerledes fordi du har et fosterbarn inne, da har du bikka over en kant mener jeg. Da begynner det unormale å skje i familien. Fordi du skal tenke på ditt barn og behandle det likt som ditt barn hele tiden.”

Fosterforeldre bruker langt mer tid og energi på fosterbarnet enn på egne barn. Noen fosterbarn har så store atferdsvansker at fosterforeldrene lever i konstant bekymring og frykt for at noe skal gå galt.

”De er så redde for å gjøre noe galt, og så er det sånne ting de ikke tenker på... et fosterbarn prøvde vel ut fostermor for å se om hun brydde seg, og lagde historier om henne. Og hun brydde seg jo og elsket dette barnet, og det var jo helt forferdelig å se på. Og det tror jeg gikk på bekostning av hennes egne barn, ja. Hun var så redd, og de bruker så mye energi altså, mye mer enn på sine egne barn, mange av dem, enn jeg gjør på mine barn, ja. Jeg tror det. Enormt. For det er så mye bekymringer, og med arv og ja. Og dette vet de jo ikke, altså sånn som vi snakket om med PRIDE, de vet jo ikke om alt dette her altså.”

Profesjonelle beskriver hvordan fosterforeldre kan havne i en felle der de tar sine egne barn for gitt. Fosterforeldre kan ha forventninger til at egne barn skal takle plasseringen, at egne barn er mer selvgående og selvstendige, og at de i større grad skal klare å ivareta seg selv.

”Noen ganger lurar jeg på om, noen fosterforeldre er kanskje, det er veldig vanskelig dette her egentlig men, fokus går ofte på fosterbarnet. Ja, samtidig som mange nok føler nesten mer ansvar for fosterbarnet enn egne barn, i forhold til å vise seg gode på en måte. De kan føle at de blir målt da i forhold til å lykkes, og det vil jo kunne føre til at fokuset blir forsterket i forhold til i alle fall å støtte og stimulere det barnet... og lettere kanskje tenke at de egne barna, de klarer seg, de er bedre utstyrt og har bedre forutsetninger sånn fra starten. Og så er det jo begrenset hvor mye to foreldre da kan dele ut av sin omsorg og støtte og oppfølging, sånn er det jo, det er jo en begrensning i det.”

Saksbehandler uttrykker her følelser ved at dette er et *vanskelig* tema. Vedkommende forsøker å forstå fenomenet, ved å finne forklaringsmodeller. Videre beskriver flere en lojalitetsklemme for alle parter, hvor egne barn kan underrapportere og *skjule sine problemer* for å skåne foreldrene, som de ser er slitne. Den profesjonelles erfaringer omkring slike fenomener samsvarer med andre studier som viser at egne barn i fosterhjem unngår å ta opp problemer med foreldrene (jf 4.3). Sosialarbeiderne nevner også i denne sammenheng at rekruttering og opplæring ikke rustet fosterforeldre godt nok til å *se* og ivareta sine egne barn. Flere tar til orde for at foreldrene bør *utfordres* mer i forkant, på å vurdere om det er forsvarlig å ta inn et fosterbarn i familien.

”Det har forundret meg. Jeg har sittet og hørt foreldre og tenker at dette er deres prosjekt, og dere burde kjenne barna deres bedre. Altså dere burde gå noen runder.”

Profesjonelle kan også være pådriver og minne fosterforeldre på ikke å glemme egne barn. Flere oppfatter at de selv, som profesjonelle aktører, har et høyere fokus på fosterforeldres

egne barn i veiledningen, enn det foreldre selv har. Empirien samsvarer også her med annen forskning som peker på at fosterforeldrene kan *forsømme* omsorg for egne barn, og *miste sine barn av syne* (jf 4.7).

”Altså noen fosterforeldre føler jeg går så opp i den rollen som fosterforeldre, at det er nesten sånn at de, vi må på en måte peke på at, ja, men dere har jo to andre barn. De krever jo. De må følges opp. Dere må ikke glemme dem oppi det hele når det er kaos og mye problemer og mange ting.”

En av profesjonsutøverne har et *annet* syn på fosterforeldrenes evne til å ivareta sine egne barn. Vedkommende har tiltro til at opplæring, rekruttering og forberedelser sikrer at fosterforeldre har vurdert disse tingene på forhånd, og at foreldrene *selv* tar ansvaret for sine egne barn. Her legges vekt på at egne barn må tas med i rekrutteringsprosessen, slik at familien er forberedt på de store omsorgsoppgavene som fosterbarnet krever. Som en logisk konsekvens av å ha påtatt seg et fosterhjemsoppdrag, må fosterforeldrenes hovedfokus ligge på *fosterbarnets* behov.

”De tar jo et oppdrag som selvfølgelig både påvirker og får konsekvenser for familielivet og for egne barn, og de vet vel at før de går inn i det at det vil, og det er jo det jeg tenker at barna også må vite, at det blir mindre oppmerksomhet og mindre tid til de biologiske barna”.

5.4.2 Refleksjoner rundt profesjonelle samtaler med fosterforeldres egne barn

Sosialarbeideres syn på *dette* tema ser ut til å henge sammen med refleksjoner om temaer som er belyst *ovenfor*. Profesjonsutøvere som reflekterer over at en fosterhjems plassering kan gå ut over fosterforeldres kapasitet og fokus på egne barn, er også opptatt av at de *selv*, som *profesjonelle*, må holde fokus på barna og føre samtaler med fosterforeldrenes egne barn. Meningsytringene relateres til at de samme intervjupersonene finner problemstillingen relevant og har dette som et tema på arbeidsplassen. De har et bevisst forhold til nye retningslinjer (jf 1.6.5), og legger til rette for at det kan føres samtaler også med fosterforeldrenes egne barn.

”...og det syns jeg saksbehandler skal være litt obs på, at de er på en måte saksbehandler for hele hjemmet, og at de tar seg tid til å snakke med biologiske barn også.”

Samtaler med fosterforeldrenes egne barn vurderes å være konfliktdempende og forebygge brudd. Profesjonsutøver mener at egne barn må bli sett og hørt, og at saksbehandler har et *særlig* ansvar for å sette fokus på dette. Flere vurderte å ha et større fokus på slike samtaler enn fosterforeldrene selv, og er pådrivere ved stadig å spørre om hvordan egne barn har det. Refleksjonene blant disse informantene dreide seg mer om i hvilken grad de fikk gjennomført

samtalene, og hvilke utfordringer de støtte på. Mangel på ressurser, tid, retningslinjer og felles føringer for slike samtaler nevnes som forklaring på at oppfølgingen blir vilkårlig.

”Men i forhold til biologiske barn i fosterhjemmet, har jeg følelsen av at det kan være litt tilfeldig. Det går sikkert litt på både tid og kapasitet altså, ressurser og alt dette her. Og hvor god kontakt saksbehandler får med biologiske barn i fosterhjemmet er også ymse.”

Sosialarbeidere vurderer det som viktig å gi barna en samtalepartner, for å hjelpe dem å sortere vanskelige tanker, håndtere traumer og negativ atferd, og frata dem ansvar for fosterbarnet.

”Det å snakke med sine biologiske barn, noen ganger tror jeg det er, at det må komme noen utenifra. For foreldrene er så følelsesmessig, naturligvis, så at det kommer noen utenifra og setter seg ned og prater med dem. Sånn tenker jeg, at det er viktig at saksbehandler kommer og snakker med de biologiske barna.”

Tre informanter beskrev vanskelige fosterhjems plasseringer, der barneverntjenesten var direkte bekymret for fosterforeldrenes egne barn. I disse sakene hadde samarbeidet med fosterhjemmet låst seg, slik at barneverntjenesten ble nektet å føre samtaler med fosterforeldrenes egne barn. Saksbehandlerne omtalte sakene som etiske dilemma, og uttrykte en profesjonsmoralisk usikkerhet om hvordan man skulle ”gripe det an” og komme i posisjon til fosterforeldrene og deres egne barn. Fordi utfordringene kan bli så store, er det flere som tar til orde for å vurdere om egne barn kan tåle å få et fostersøsken. I tillegg reflekterte de over at samtaler med egne kan ta form av en veiledning hvor målet er at barna skal få opplæring til å forstå og tolerere fosterbarnets atferd. Dette beskrives som krevende, fordi fosterforeldres egne barn ikke har et modenhetsnivå til å håndtere tilknytningsproblematikk og traumeatferd.

”At de skal få en forståelse. Du kan ikke gi dem en bok om tilknytningsforstyrrelse liksom.”

”Altså samtaler tilpasset deres nivå, hvilken modenhet og hvilken alder de er i. På å forstå problematikken til fosterbarn. Så tror jeg også at jo mer de forstår, jo mer aksepterer de.”

”Jo mer vi forstår, hvis du oppfører deg som en drittsekk og jeg forstår hvorfor du gjør det, så har jeg mye, mye større toleransegrense enn jeg har hvis jeg ikke forstår, eller hvis jeg tror du gjør det for faenskap. Og det er veldig, veldig mange av disse barna som gjør mye faenskap hm, veldig mye.”

”For jeg ser at det må en forklare, gjentfortelle, forklare og repetere i det uendelige, ja, men når X går inn på rommet ditt og stjeler disse tingene dine, så er det ikke fordi at hun skal være slem med deg, ikke sant.”

”Når noen slår, eller noen stjeler, eller noen lyver, eller noen snakker slemt eller gjør mye sånne ting som en har lært ikke er greit. For det er jo det de lærer hele veien hjemmefra. At det er ikke sånn en skal oppføre seg, og så kommer det noen og gjør alt det som du har lært at ikke du skal, i ditt eget hjem, og så slipper de kanskje billig unna.”

En sosialarbeider har en *annen* tilnærming til spørsmålet om samtaler og oppfølging av fosterforeldres egne barn. Vedkommende har tidligere reflektert over at fosterforeldre først og fremst må ha fokus på det *oppdraget* de har påtatt seg, og resonnerer på følgende måte:

”Det må jeg bare si, vi bruker ikke mye tid på biologiske barn i fosterfamiliene i vår oppfølging. De er sentrale selvfølgelig, veldig sentrale i forbindelse med godkjenning av fosterhjemmene. Da bruker vi en del tid på faktisk å prate med biologiske barn, for å høre hva de egentlig mener om å få et søsken til.”

Vedkommende forklarer hvordan man i rekrutteringsfasen kartlegger fosterforeldrenes egne barn og lytter til deres tanker og syn på fosterhjems plasseringen. Man vektlegger hva barna kan *bidra* med, og om de er *forberedt* og forstår hva fosterhjems plasseringen innebærer.

”En er ute etter at de (biologiske barn) forstår hva det egentlig er som er i ferd med å skje. At de ikke ser at dette er noe som, hvis ikke dette blir så lett så kan vi stoppe det... også at de vet og forstår at det kan bli utfordringer og at det kan bli vanskelig, at det kan bli krangling og det kan bli ganske tøft. At de egentlig forstår og har tenkt over det... og en forventer jo at de skal kunne stå i det, og forstå at sånn må det være.”

Sosialarbeideren forutsetter at fosterforeldrene har vurdert spørsmålet i forkant, og tatt et valg om å være fosterforeldre. På bakgrunn av dette er det akseptabelt at egne barn settes noe tilside for å ivareta fosterhjemsoppdraget. I tillegg forventes det at egne barn vet hva de går til, at de *forstår* at de vil få mindre oppfølging av foreldrene i tiden framover, og at fosterbarnet dermed får den nødvendige plass som kreves i hjemmet. Med mindre fosterforeldrene selv *ber* om hjelp og veiledning, anser ikke sosialarbeideren det som barneverntjenestens ansvar å samtale med eller følge opp deres egne barn. På direkte spørsmål om fosterforeldrenes egne barn trekkes aktivt inn i den faglige debatten og jobbes systematisk med, svarer vedkommende: ”*nei*”.

5.5 Profesjonsmoraliske og profesjonsetiske perspektiver

Den profesjonelles ”*etiske blikk*” har betydning for hvordan vedkommende utøver sin profesjon. I denne studien kan en ikke ta for gitt at forskeren og sosialarbeideren har en felles referanseramme og begrepsforståelse av ”*det etiske blikket*”. Refleksjonene og samtalene har dermed dreid seg om: hvem har vi vårt *fokus* på? Hvem er det vi *ser*? Hvor ligger vår *lojalitet*? Hvem er det *fosterforeldrene* skal ha fokus på? Hvor skal *fosterforeldrenes* lojalitet ligge? Jeg vil nedenfor presentere intervjupersonenes refleksjoner rundt disse spørsmålene, samt deres betraktninger omkring begrepene berørte parter, moralsk ansvar og etiske utfordringer. Ved å utfordre og igangsette slike refleksjoner, har min intensjon vært å forsøke å komme på sporet av det *profesjonsetiske blikket* i fosterhjemsomsorgen.

5.5.1 Det etiske blikket

”Og en har kanskje hovedfokus på de barna som på et vis skal plasseres.”

”Fordi en ikke ønsker at det skal bli brudd for sine fosterbarn. Så det er jo... ja, hvem en har blikket for, og det er jo selvfølgelig fosterbarnet, det vil det være. Men så er det jo om å gjøre å hjelpe hele familien til å få det bedre.”

Samtlige sosialarbeidere uttaler at profesjonelle aktører har sitt profesjonelle blikk rettet mot fosterbarnet. Selv om hovedfokus for det profesjonelle arbeidet rettes mot fosterbarnet og fosterforeldrene, setter flere ord på betydningen av å jobbe med hele familien, for at plasseringen skal være vellykket. På spørsmål om hvem *fosterforeldrene* skal ha sitt etiske blikk på, eller hvor fosterforeldrenes lojalitet skal ligge, spriker svarene. Flertallet svarer tydelig at foreldrene først og fremst har ansvar for sine egne barn, og at plasseringen ikke skal gå ut over omsorgen for egne barn.

”Vi er tydelige på at deres hovedoppgave er deres egne barn.”

Noen svarer tvetydig og skisserer problemstillingen som et etisk dilemma, ved at fosterforeldre kommer i en lojalitetskonflikt mellom egne barn og fosterbarn. En fremstiller temaet som interessant, ved at det nærmest setter fingeren på et tabu:

”Det er jo en litt sånn ullen vond ting, for det er noe mange fosterforeldre strever litt med. Er det akseptabelt å elske sine egne barn mest?”

En av intervjudeltakerne reflekterer annerledes rundt disse spørsmålene, og vektlegger at fosterforeldrenes hovedfokus må være på fosterbarnet.

”Jeg tenker de har jo ved å ta et fosterhjemsoppdrag egentlig sagt litt om at de ønsker å ha et fosterbarn, og da tenker jo jeg at en del av deres, skal jeg si lojalitet og sitt fokus, egentlig, skulle jeg til å si... Så jeg tenker jo at lojaliteten i hvert fall ikke i større grad må ligge hos biologiske barn, det må nok i større grad ligge hos fosterbarnet.”

Her ser vi et eksempel på et syn der selve fosterhjemsoppdraget, står i fokus for den profesjonelles blikk. Profesjonsutøver setter ord på den forventning som knyttes til hva fosterhjemmet skal levere av omsorgstjenester. Profesjonsutøver reflekterer over at fosterforeldrene er kompetente til å vurdere familiens situasjon, og at de selv har ansvar for egne barn. På bakgrunn av dette, vurderes at fosterforeldres lojalitet må ligge til oppdraget man har påtatt seg, og at dette har forrang framfor lojaliteten til egne barn. Sitatene viser at det råder en uklar profesjonsmoral knyttet til disse problemstillingene.

5.5.2 Moralsk berørte parter

Ut i fra en juridisk forståelse er hverken fosterforeldrene eller deres egne barn parter i saken ved en fosterhjemsplassing (jf 1.6.4). Refleksjonene dreide seg i noen grad om

fosterforeldrene *burde* være juridiske parter i saken, men denne studien vil ikke gå nærmere inn på dette spørsmålet. Spørsmålene omhandlet i hvilken grad egne barn er berørte parter, i forståelsen av å være *moralsk berørt* i en sak.

”De er jo mer berørte enn noen ... og de voksne kan alltid håndtere det, men ungene altså.”

Ni av ti sosialarbeidere betrakter fosterforeldrenes egne barn som moralsk berørte parter, og bruker begreper som *absolutt, i aller høyeste grad, og ja, de er veldig berørte*.

En sosialarbeider svarer mindre tydelig på dette spørsmålet. Vedkommende reflekterer over at fosterforeldrenes egne barn *ikke umiddelbart omfattes av partsbegrepet*. Informanten svarer også tvetydig på den moralske betraktningen rundt partsbegrepet, og reflekterer over at det moralske partshensynet i større grad må legges hos fosterforeldrene. På direkte spørsmål om egne barn blir berørt av en fosterhjems plassering, svarer intervjupersonen: *”absolutt, så absolutt. Ehm, de blir jo definitivt berørt.”* Selv om fosterforeldrenes egne barn blir berørt av en fosterhjems plassering, anser ikke sosialarbeideren det som profesjonens ansvar å ivareta disse barna i den daglige praksis.

I materialet er det konsensus rundt spørsmålet om egne barn blir berørt av en fosterhjems plassering. Dette gir en sterk indikator på at fosterforeldres egne barn er *moralsk berørte parter* i fosterhjemsomsorgen.

5.5.3 Profesjonsmoralsk ansvar

Det er et skille i profesjonsmoralske betraktninger rundt spørsmålet om moralsk ansvar. Ni av ti reflekterer over at man *har* et profesjonsmoralsk ansvar for barna i de hjemmene man plasserer fosterbarn. Syv av intervjupersonene uttrykker seg tydelig og bruker selv begrepet *moralsk ansvar* om sin profesjonelle rolle overfor fosterhjemmet. De vektlegger at saksbehandler har et moralsk ansvar for å følge opp og veilede *hele* fosterhjemmet. I denne sammenheng vurderes egne barn som et tema man bør holde fokus på, for å forebygge konflikter. Sosialarbeiderne beskriver at man har et særlig ansvar for, på eget initiativ, å ta opp dette temaet ved å sette fosterforeldres egne barn på dagsorden,

”Altså når vi plasserer barn, så er det jo hele familien vi må se, vi må ikke bare se det fosterbarnet og de foreldrene og så på en måte for det bare seile sin sjø resten, det får de fosterforeldrene ta seg av selv. Vi har et ansvar, et moralsk ansvar i forhold til hva vi gjør med de familiene hvor vi plasserer.”

”Det brenner jeg litt for på en måte, jeg tenker at vi som saksbehandlere må kunne si noe om det, og at det er lov å snakke om det. Og at hvis fosterforeldrene ikke våger å løfte det fram, så er det vår plikt å si noe om det. Det må snakkes om, det behøver ikke å være noe tabu i det

hele tatt. Det må saksbehandler sjekke ut, nevne eller i alle fall generalisere og ta det opp. Ja, det tenker jeg, hvem andre skal gjøre det hvis ikke saksbehandler skal gjøre det?"

"Fordi at en ser jo at alle konfliktene som er mellom fosterbarnet og foreldre, de går selvfølgelig ut over de biologiske barna. Så da er det noe med å få dempet konfliktnivået og tenke at det vil gjøre det bedre for alle parter."

En sosialarbeider reflekterer *annerledes* rundt det profesjonsmorske ansvaret.

Vedkommende mener at egne barn blir en del av veiledningen i den grad fosterforeldrene selv bringer temaet på banen. Det vil være ulike grenseoppganger for når den profesjonelle berører temaet, men at det som hovedregel er et privat anliggende hvor fosterforeldrene setter dagsorden.

"Det er nok et område, jeg kan ikke svare på om vi burde gå inn der, men det er jo en sånn ting som blir i det private tenker jeg. At vårt ansvar egentlig begrenser seg til å gjøre disse vurderingene før et fosterhjem etableres og fosterhjemsavtalen skrives."

På spørsmål om den profesjonelle aktøren har et særlig ansvar for å følge opp fosterforeldrenes egne barn, svarer intervjupersonen:

"Nei, det tenker jeg ikke. Og jeg tenker det er noen grenseoppganger for hvor mye vi skal involvere oss i, altså det er jo noe, det er jo sånn at vi har jo fosterbarn i familier der biologiske barn også har særskilte behov, altså at de kan ha behov for oppfølging i fra førstelinje psykiatri for den saks skyld, i forhold til helse. Altså, det er jo ting som ikke vi egentlig har noe, eh, tenker jeg i hvert fall noen moralsk forpliktelse til å involvere oss i, i noen veldig grad."

Der de øvrige profesjonsutøverne mener at man har et særlig ansvar for å løfte tematikken frem, og ta tak i utfordringer knyttet til fosterforeldrenes egne barn, vurderer denne intervjupersonen at temaet hører til den private sfæren og er fosterforeldrenes primære ansvar.

Funnene viser ulike profesjonsmorske syn på spørsmålet om profesjonelle har et moralsk ansvar for denne gruppen barn. Hvorvidt man opplever å ha et *profesjonsmorsk ansvar*, korresponderer med hvorvidt man erkjenner seg selv som *moralsk aktør* overfor fosterforeldres egne barn. Erkjennelsen av et profesjonsmorsk ansvar, sammenfaller igjen med synet på om barna gis en moralsk status, i kraft av å være *moralsk berørte parter* i praksisfeltet. Empirien fordrer således et profesjonsetisk svar, på hvordan den profesjonelle skal forholde seg til et slik moralsk ansvar. Funnene peker her på en *uklar* profesjonsmoral og *mangler* i utvikling av profesjonsetiske teorier for hvordan fosterforeldres egne barn, som en moralsk berørt tredje part, skal tas hensyn til og innlemmes i profesjonens fosterhjemsarbeid.

5.5.4 Refleksjoner knyttet til fosterhjemmet som et privat eller offentlig hjem

Refleksjoner omkring temaene nevnt ovenfor relateres til ulike syn på fosterhjemmet som et privat eller offentlig hjem. Sosialarbeiderne svarer at fosterhjemmet betraktes som et offentlig hjem, og beskriver på ulikt vis hvordan hjemmet går fra å være et privat hjem, over til å bli en offentlig arena.

”Fosterforeldrene må være forberedt på at hjemmet blir en arbeidsplass. Og så kan det bli glidende overganger etter hvert som barnet blir integrert og slår seg til ro. Altså, det er jo det vi ønsker. Men når ting hopper og spretter og ting er vanskelig, og kanskje med en utagerende tenåring og mange folk er inne og sånn, så blir det jo veldig sårbart det hjemmet. Det blir på en måte åpne dører for alt, og alt skal settes ord på.”

Graden av innsyn, kontroll, pålegg, vurdering, veiledning, og offentlig representasjon i hjemmet, medfører at de naturlige og intime rammene rundt et privat hjem viskes ut.

Empirien samsvarer med tidligere forskning (jf 4.7) som viser at familiens grenser åpnes når fosterhjemmet blir en offentlig arena.

”Du kommer inn i et privat hjem, men det blir en offentlig arena. Det snakker vi med dem om, at her kommer vi, og de skal ha ansvarsgruppemøter og tilsynsfører kommer, og de må åpne dørene for folk som de ikke ellers ville ha invitert inn. Jeg tror det gjør noe med et hjem, at de må ta hensyn til det og ta i mot.”

Videre beskriver de hvordan fosterforeldre blir *fulltids engasjerte* i å delta på møter og forholde seg til ulike instanser som er involvert i en fosterhjems plassering.

”...hvis det er unger med store utfordringer og de får frikjøpt, så er det jo det. De jobber. Noen sier at det er en jobb fra barnet kommer i fra skolen og til det legger seg.”

At hjemmet tar form av en arbeidsplass oppfattes som et vanskelig dilemma. Barnevernet ønsker fullt innsyn og samarbeid på alle plan med fosterfamilien. Dette medfører at hjemmet forandres i retning av en offentlig arena, hvor ulike deler av hjelpeapparatet og kontrollfunksjoner har fri tilgang til hjemmet.

”Mens andre igjen tror jeg alltid har det litt i bakhodet at jeg er en offentlig, nesten som en, ja kontrollør.”

Sosialarbeiderne ønsker samtidig at fosterhjemmet skal ha et privat preg, slik at fosterbarnet vokser opp i en naturlig familiær setting.

”Ja, det er jo faktisk et sånt dilemma... Det er en viss form for institusjon i hjemmet når man har valgt å bli fosterhjem. Fordi det betyr at det er instanser som skal på en måte inn og møte barnet. Fosterhjemsarbeidet, det gjør vi i hjemmene, og de har på en måte da åpnet opp for oss.”

Profesjonelle reflekterer over utfordringer knyttet til veiledningsrollen. Flere satte ord på det krevende og ubehagelige ved ”å trø inn i det private”.

”Det er også en utfordring for oss som saksbehandler, for du trør inn i et privat hjem, de har et oppdrag for oss. Så kjenner jeg noen ganger at det styrer meg litt, for noen ønsker ikke at det skal være et offentlig hjem. De ønsker minst mulig besøk av barneverntjenesten. Så kjenner jeg at du nesten ubevisst tror jeg, får en litt sånn distanse. For du er redd for å trø over noen terskler. Og den kan være vanskelig. For det er noen terskler vi må over. Og de kan være ganske tøffe og de kan være utfordrende. Og det er kjempe utfordrende for fosterforeldre og for biologiske barn. Så det er klart at det er et offentlig hjem.”

Utfordringene oppleves særlig vanskelige der samarbeidet går i stå. Videre kan det offentlige preget på familielivet være med å forrykke de naturlige relasjonene mellom foreldre og barn. Møtevirksomheten setter fosterbarnet i en særstilling, noe som kan medføre at fosterforeldrenes autoritet svekkes i deres eget hjem.

”Ja, jeg synes det er kjempeutfordrende. For de skal jo være i et hjem, selv om det er et offentlig hjem, så skal det være et hjem.. og vi skal intervju ungdommene om de har vært med på ditt og sånn, og om de har vært med på planer og alt det der. Det er ett eller annet der, ja det er ingen andre barn som sitter og lager plan over livet sitt. Du ser noen av disse fosterbarna blir veldig sånn voksne i praten, for de har vært på så mange møter. Og så kan det ta vekk litt av den autoriteten i forhold til fosterforeldrene, at det er de som er foreldrene.”

En svarer at fosterhjemmet først og fremst er *et privat hjem*, og at fosterfamilien skal betraktes som en *hvilken som helst vanlig familie*. Barneverntjenesten og det offentlige hjelpeapparatet representeres i hjemmet i den grad fosterhjemmet *selv* ytrer ønske om det, og har behov for veiledning og hjelp til å løse oppdraget.

”Det er store variasjoner for hvordan fosterhjemmene selv håndterer fosterhjemsoppdraget. Det er jo noen fosterhjem som er, ja, som er så selvgående at vi omtrent må trenge oss på for å få gjennomført våre oppfølgingsbesøk. De har egentlig ikke bruk for oss. Og så har du andre som er mer, jeg skulle til å si, ikke bare åpne, men de inviterer mer og ønsker mer hjelp og veiledning. Eh og må ha, jeg kan ikke si at de praktiserer kanskje en annen grad av selvstendighet i forhold til det oppdraget de har.”

5.5.5 Profesjonsetiske utfordringer

”Jeg tenker det er jo litt sånn risikoprojekt å plassere et barn inn med andre barn.”

Studien har til hensikt å utforske om det forekommer profesjonsetiske utfordringer i praksisfeltet, med særlig henblikk på fosterforeldrene og deres egne barn. Intervjudeltakerne fikk derfor følgende spørsmålsformulering: *Har du vært borti saker eller tilfeller der du kjenner at noe ikke er etisk forsvarlig, at noe moralsk står på spill, at noe skurrer, at du går på akkord med egen overbevisning eller at magefølelsen din tilsier at dette ikke er riktig?*

Samtlige intervjupersoner svarte bekreftende på dette spørsmålet. Funnet er interessant i den forstand at det bekrefter at den enkelte profesjonsutøver opplever å stå overfor vanskelige moralske og etiske problemstillinger i fosterhjemsomsorgen, og i en slik grad at de går på akkord med eget verdisystem. Eksemplene knyttes opp til aktuelle saker og episoder, der

belastninger og utfordringer for fosterfamilien og egne barn, blir så store at profesjonsutøver vurderer situasjonen som *etisk* uholdbar. Svarene viser at profesjonsutøver står overfor vanskelige etiske avveininger, som de strever med å finne gode løsninger på.

”Ja, og det har jeg sagt også, at vi har fosterhjem som med min kompetanse, så har jeg ikke hatt nok til at jeg kunne bistå det fosterhjemmet, til at det kunne vær forsvarlig etisk riktig å fortsette overfor det hjemmet. Og jeg har sagt både her på kontoret og jeg har sagt til fosterforeldrene at jeg vet ikke om det er etisk, akkurat det ordet har jeg brukt, på en måte å overtale dem til å fortsette.”

”Ja. Og det har jeg tenkt, og det sa jeg til fostermor nå, jeg syns dette er kjempevanskelig, for jeg ser dere er veldig slitne og jeg ser at dere er veldig glad i det barnet. Og så vet jeg at deres store barn reagerer veldig. Og så vil jeg jo gjerne at dere skal klare det, men så føler jeg at kanskje vi strekker det lenger, at vi prøver mer enn det vi burde ha gjort.. Og når skal barnevernet si stopp? Sier vi stopp?”

”Og jeg har tenkt noen ganger, hadde det vært meg, så hadde jeg sagt: nå må dere jammen se å høre på meg, hør hva vi sier, hør hvordan vi har det, hjelp oss! Men du føler deg så hjelpesløs som saksbehandler”

5.6 Refleksjoner knyttet til lønn og økonomiske forsterkningstiltak

Over halvparten av intervjupersonene nevner økonomiske motiver som en del av drivkraften hos fosterforeldre. Dette fremstilles som et komplekst problem. Ingen gir eksempler på fosterhjems plasseringer der lønn *utelukkende* har vært motivasjonen. Økonomi fremstilles som å være en stor kilde til konflikt, og et betent tema, i de sakene der samarbeidet mellom barneverntjenesten og fosterhjemmet låser seg.

”Jeg tenker jo av og til at det ligger økonomiske årsaker bak. Jeg tror det. Og det tenker jeg om et fosterhjem en gang, som det var et barn hvor utfordringen ble ganske stor. Vi forsøkte å gi veiledning, vi forsøkte veldig mye, og så sa de at nå syns de ikke det var mer verd pengene lenger. Og de hadde snakket med familien, og tenkte at det var ikke verd de pengene, så de kunne heller avstå både fra pengene og fosterbarnet.”

Flere tar til orde for at fosterhjemsgodtgjørelsen er satt for lavt, og at timelønnen i forhold til hva fosterforeldre investerer av tid og energi, ikke står i forhold til den lønnen de mottar. En mener det er positivt at godtgjørelsen er satt såpass lavt, for å unngå at folk spekulerer i økonomisk vinning ved å påta seg et fosterhjemsoppdrag. En annen peker på at samfunnets dreining mot økt press på lønninger og krav om ”penger inn i kassa”, gjør det lite attraktivt å påta seg fosterhjemsoppdrag.

”Det er klart at det er et vanskelig dilemma, fordi vi vet jo at vi får ikke rekruttert folk hvis ikke de hadde fått noe godtgjørelse for å ha disse barna. For det er jo ofte veldig kostbare ting som kreves for å få det til å fungere.”

Sosialarbeidere beskriver en utvikling i praksisfeltet hvor man i flere og flere tilfeller ”kjøper fri fra jobb”, ved å sette inn økonomiske forsterkninger. Dette frigjør kapasitet hos

fosterforeldrene til å utøve omsorg for fosterbarnet. Konfliktene oppstår når barnevernstjenesten etter hvert trekker tilbake de økonomiske forsterkningene. Saksbehandlerne beskriver hvordan fosterforeldrene opplever det vanskelig ”å gi slipp” på den økonomiske støtten. Flere beskriver hvordan fosterforeldre *sykeliggjør* eller *svartmaler* fosterbarnet for å rettferdiggjøre en fortsatt økonomisk forsterkning.

”Noen ganger tenker jeg vi kan sitte her å si at de krever så mye. Og da er det jo økonomiske tilskudd. Men ofte kan det kanskje handle om at de ikke opplever seg anerkjent i den jobben de faktisk har gjort. Eh, og da blir det jo gjerne i den prosessen, selv om de har gjort en god jobb og fosterbarnet har utviklet seg så positivt at det trenger kanskje ikke så mange ekstra tiltak lenger. Så blir det litt sånn der svartmaling kanskje, på fortsatt negativ atferd eller noe... At de kan begynne å kreve mer fordi de kanskje ikke har det helt godt, og fordi de opplever seg lite anerkjent. Men at de gjør det bare for lønna, det tror jeg ikke.”

Vedkommende reflekterer her over en mulig forklaringsmodell på hvorfor økonomi kan bli en kilde til konflikt, der fosterforeldre ikke opplever seg anerkjent.

5.7 Rekruttering, opplæring og plassering i fosterhjem

”Vet du, jeg synes det er noe av det vanskeligste jeg vet å plassere barn i fosterhjem, og det blir ikke noe lettere.”

Spørsmål knyttet til rekrutteringsprosessen, opplæring av fosterforeldre, plassering og matching mellom fosterbarn og fosterhjem, var ikke spesifikt formulert i intervjuguiden. Meningskategorier knyttet til dette ble likevel brakt på banen av samtlige sosialarbeidere, og temaet produserte den aller største mengden datamateriale i studien. Synspunktene og problemstillingene som reises er for omfattende til at jeg vil belyse og drøfte dem i denne oppgaven. Dette er av hensyn til at jeg avgrenser empiripresentasjon til refleksjoner som omhandler studiens tema, nemlig fosterforeldres egne barn. Jeg har likevel valgt å presentere noen punkter som reiser etiske problemstillinger i praksis.

Intervjudeltakerne viste eksempler på etiske utfordringer knyttet til rekrutteringsprosessene hos Bufetat, og opplæringsprogrammet i PRIDE-kursene. Flere hevdet at opplæringen og rekrutteringsprosessen ikke sikrer at fosterforeldre er godt nok utrustet og forberedt på de store omsorgsoppgavene. Dette ble forklart med at man tilslører problembelastningene for å klare å rekruttere nok fosterhjem.

”Altså Bufetat skal jo selge dem, de skal selge ett produkt, så det er jo utrolig mange dilemmaer, er det ikke det? Og holdt jeg på å si, Bufetat skal selge fosterhjemsarbeidet som et produkt. Når vi kommer i kontakt med de hjemmene, så skal jo vi gjøre det så interessant med det barnet, at de velger å ta utfordringen.”

Et flertall av informantene fortalte at de hadde plassert fosterbarn inn i familier som de selv mente ikke holdt faglig mål, og hvor de var usikre på om familien ville klare oppgaven.

”Hvor mye har vi å velge i? ...Altså det var det hjemmet vi hadde på det tidspunktet, ferien stod for døra, ok take it or leave it.”

Mangel på fosterhjem og mangelfull matching mellom fosterbarn og fosterfamilie, fører til større problembelastninger i fosterhjemmet. Dette øker faren for utilsiktede flyttinger. For å bøte på problemene benyttes økonomiske forsterkningstiltak. Intervjudeltakerne mener at dette fordyrer fosterhjemsplasseringer, uten å løse de faglige utfordringene eller problemene i fosterhjemmet. Ulikt syn mellom kommunalt barnevern og Bufetat i faglige vurderinger og kriterier rundt plassering av fosterbarn, fører til at profesjonelle går på akkord med egne vurderinger og prinsipper.

”Og jeg tenker det at det er en stor investering i å risikere å ødelegge et hjem. Og da er det jo med Bufetats velsignelse, de er med og støtter og betaler, så kommer de på noen evalueringer de første månedene. Og når på en måte hverdagen virkelig begynner å slå til, og utfordringene kommer, så står kommunen alene om å følge opp dette her.”

Svarene er interessante i et profesjonsmorsk perspektiv, og indikerer et behov for videre forskning rundt disse problemstillingene. Empirien fordrer en større profesjonsetisk debatt og utvikling av felles profesjonsmorske retningslinjer omkring rekrutteringsprosessen og matching av fosterfamilie, samt forberedelser og opplæring av fosterforeldre før plassering.

5.7.1 Fosterforeldres egne barn i rekrutterings- og plasseringsprosessen

”Og jeg har tenkt mye, at de barna blir ikke sett, de blir ikke hørt og de blir ikke tatt med fra barnevernets side når de vurder fosterhjemsplassering.”

I det videre trekker jeg frem sitater som omhandler kriterier og vurderinger knyttet til fosterforeldres egne barn i rekrutterings- og plasseringsprosessen. Det antydes at det er ulik vurdering og holdning til dette tema, mellom statlig barnevern (Bufetat) som rekrutterer og tildeler fosterhjem, og kommunalt barnevern som har ansvaret for plassering og oppfølging. Profesjonsutøverne uttrykker en forventning om at forhold knyttet til traumatiserte og omsorgsskadede fosterbarn er tatt hensyn til i rekruttering av fosterhjem med egne barn.

”Vi må vite at noen av de plasseringsbarna vi har, de er veldig, veldig skada og veldig utfordrende... og jeg er litt skremt over hvor skada barn som skal inn i hjem... Og når en skal rekruttere fosterhjem, så gjelder det da å få voksne foreldre med så pass store barn, at når de får utfordrende fosterbarn, så er det ikke så veldig mye tungt å ta hensyn til i hjemmet... Jeg tenker prinsippene burde vært i tildelingen, at man hadde en del prinsipper hvor man faktisk tenkte på disse tingene.”

Sosialarbeiderne har en forventning om at Bufetat foretar en grundig kartlegging av fosterforeldres egne barn, og at en avklaring er gjort med foreldrene på forhånd gjennom rekrutterings og godkjenningsfasen. En totalvurdering av barnas perspektiv må gjennomføres i forkant, fordi man i plasseringsøyeblikket ofte ikke har tilstrekkelig kapasitet og tid til å foreta slike vurderinger.

”Så jeg tenker nok at det hadde vært spennende å kunne bruke mer tid på å faktisk være sikre på, eller være grundigere i forhold til hvilke utfordringer det kan være for de barna som er en del av familien fra før. Når en går ut og godkjenner så er det nok til tider veldig travelt, og det haster litt fordi det er alvorlige tilstander i hjemmet og saken har vært i nemnda og, hvis en ikke da har hatt tid på forhånd til å gjøre et grundig arbeid, som man dessverre mange ganger ikke har mulighet til. Så jeg ser jo at en burde hatt mer, kanskje litt mer sånne retningslinjer og systematisk på et vis, ting vi ønsker å kartlegge for å se om det faktisk var barn som var klare for å ha noen andre boende hos seg, så tett innpå, og være en del av familien.”

Det argumenteres her for at Bufetat bør ha et særlig fokus på utfordringer for fosterforeldres egne barn, for på den måten å forebygge konflikter i fosterhjemmet og feilplassering av fosterbarn. Dette begrunnes med at fosterforeldre gjennom PRIDE-opplæring blir såpass engasjerte og innstilt på fosterhjemsoppdraget, at de ikke i tilstrekkelig grad tar gode avgjørelser på veggen av sine egne barn. I samtalen fremkom det en erkjennelse av at man ikke ligger i forkant av disse problemstillingene, og flere tar til orde for at en må forsøke å få belyst dette så tidlig som mulig i prosessen, og før en har plassert fosterbarnet.

”Og så kjenner jeg veldig på det der, altså når du får tildelt et fosterhjem, så skal du vurdere matching både på den ene og den andre. Og så er det sånn at du ser jo at disse foreldrene sikkert er veldig godt kapable til å håndtere det barnet jeg trenger å få plassert. Men er de i plasseringsøyeblikket selv så engasjerte i forhold til å ville ha inn et annet barn, at de ikke tar alle de riktige vurderingene i forhold til eget barn? Og der tenker jeg det at Bufetat har et særlig ansvar. Så jeg vet jo ikke om Bufetat jobber og evaluerer og vurderer i forhold til sine egne prinsipper.”

”Derfor syns jeg jo tema som blir tatt opp på PRIDE-kurs, altså om biologiske barn og fokuset på det, og jeg tenker jo også at foreldre bør presses noe mer på, i PRIDE-opplæringen, det å faktisk kjenne sine egne barn godt nok. Og her blir, det undrer meg litt, for her blir foreldre muligens noe egosentriske, og det er de som har behov for å få inn et barn, og hjelpe og bidra og yte. Men jeg syns altså de må gå mange runder i forhold til hva vil vårt barn få av belastninger, eller hvordan vil barnet håndtere det, og så at de blir utfordret mer på det. Det tror jeg nok de med fordel kunne.”

Samtalene og refleksjonene dreide seg videre om hvorvidt hensynet til fosterbarnas behov skal veies opp mot hensyn til fosterforeldrenes egne barn, ved rekruttering og plassering. Flere beskrev hvordan barneverntjenesten bevisst vurderer hensyn til barnas behov, og etterspør fosterhjem som ikke har egne barn boende hjemme.

”Men det kan godt være at en skulle enda mer problematisere det, men vi er jo opptatt av når vi plasserer fosterbarn at det er ikke alltid vi ønsker mindre barn eller barn på samme alder.

Vi har jo noen vurderinger i forhold til hva vi tror dette barnet har behov for. Vi er akkurat nå på vei med en plassering, der vi tror at dette barnet faktisk har behov for å være alene i fosterhjemmet, uten andre barn som krever. Altså, det kan være voksne barn da, men ikke barn som krever oppmerksomhet på samme vis. Så vi har jo noen vurderinger på det også underveis.”

Barneverntjenesten opplever at deres faglige vurderinger ikke tas hensyn til, og at man tildeles fosterhjem som ikke innehar de kriteriene barneverntjenesten har bestilt. Det kom frem flere konkrete eksempler på hvordan barnevernstjenestens faglige vurdering av barneperspektivet, ikke imøtekommes av andre faginstanser som Bufetat, ABUP og Fylkesnemnd.

”Det barnet trengte veldig sosial stimulering, det trenger jo veldig mange fosterbarn. Men Fylkesnemnda var veldig spørrende til at det ikke skulle være andre barn, for fosterbarnet trenger jo sosial stimulering. Men da har de jo ingen blick på at det faktisk er så skadet barn, at det er helt bevisst i fra barnevernets side at vi vil ha det barnet... nesten skal være alene med de voksne, og det skulle få all oppmerksomheten. ABUP var inne og vitnet, og var klare på at de aldri ville plassere med bare en voksen og ingen andre barn, for fosterbarnet som skal plasseres trengte andre barn å forholde seg til.”

Sosialarbeiderne gir også eksempler der man foretrekker fosterhjems plasseringer uten andre barn i hjemmet, av hensyn til at fosterforeldres egne barn skal skånes for fosterbarnets atferd.

”I den saken mente vi at der skulle det ikke være barn som bodde i familien, for de var så krevende. Av hensyn til dem (egne barn), og i forhold til barna. Så vi er veldig bevisste på akkurat det. Ja, det er vi. Det mener jeg vi er ... og det tenker jeg at man skal være bevisst hvem man plasserer i forhold til seksuelle overgrep og sånn. Med beskyldninger de biologiske barna kan få også, så det må man være kjempebevisste på. Jeg synes det er et tema ganske ofte, akkurat det. Før så hadde vi noen uheldige plasseringer, det har vi hatt evaluering på, og det har skjedd noe i forhold til den gang. Vi er ganske bevisste det der.”

Profesjonsutøverne viser hvordan erfaringer fra fosterhjemmene preger deres faglige vurdering av sammensetninger av barna i familien. Noen hevder at barneverntjenesten har et mer nyansert syn og et tydeligere barneperspektiv enn Bufetat, som ifølge informantene synes å ha størst fokus på å få plassert fosterbarna.

5.8 Forslag til forbedringsområder i egen praksis

Sosialarbeidere tar til orde for *en felles tenkning* rundt flere problemstillinger, noe som tyder på at det er behov for å utvikle en tydeligere profesjonsmoral, og profesjonsetiske teorier om hvordan profesjonelle skal *forholde seg til* fosterforeldres egne barn. Forslagene blir ikke drøftet videre i et etisk perspektiv, men de viser profesjonsutøvers innspill til forbedring av samfunnsoppdraget og eget praksisfelt.

En gjennomgående tone er økt bevissthet om å jobbe for *hele* familien, og øve seg i å tenke fosterfamilien som en enhet, der egne barn er inkludert. Sosialarbeiderne argumenterer for å

utvikle retningslinjer, rammeverktøy og forskrifter som omhandler fosterforeldres egne barn. De kommer med forslag til rutiner og sjekklister over ting man bør pålegges å gjennomgå og vurdere i forhold til oppfølgingen av egne barn. Fravær av retningslinjer oppgis som en grunn for at slik oppfølging ikke blir prioritert. Videre uttrykker de ønske om økte ressurser og kapasitet til barnevernet. Flere ansatte og færre saker for den enkelte, vil føre til at man kan jobbe mer helhetlig med fosterhjemsomsorgen, inkludert fosterforeldres egne barn, og dermed forebygge brudd i plasseringer. Det optimale oppgis å være ti omsorgsplasseringer pr. ansatt. Dette gir rom for bedre faglig opplæring, oppfølging, gruppeveiledning og styrking av fosterhjemmene. Både fosterforeldres egne barn og fosterbarnets biologiske foreldre, oppgis som to grupper som blir lidende under manglende kapasitet i barnevernet. Intervjudeltakerne har positive erfaringer fra sammenslåinger av barneverntjenester, noe som gir et større og sterkere fagmiljø. En slik organisering legger til rette for egne omsorgsgrupper, som kan spesialisere seg på arbeid med fosterhjemsomsorg. Bedre tilrettelegging for å jobbe i team, og dra nytte av hverandres kunnskap og erfaring, vil øke kvalitetssikring på oppfølgingen og muligheter for å ha samtaler med alle barna i fosterhjemmet. Noen uttrykker behov for flere kurs, likemannsgrupper og opplæring av fosterforeldrenes egne barn, både før plassering og underveis i fosterhjemsoppdraget. Dette begrunnes med at barna trenger kunnskap tilpasset modenhetsnivå.

Flere tar til orde for en grundigere faglig utredning av fosterbarn før plassering. Økte ressurser og bedre tid til å kartlegge fosterbarnas omsorgsskader og vurdering av omsorgsbehovene, vil kunne bidra til bedre matching med fosterhjemmet. De beskriver hvordan fosterbarnet ofte forandrer seg underveis i plasseringsprosessen. At en ikke kan forutse hvilke utfordringer som kan dukke opp, vanskeliggjør arbeidet med å forberede familien på omsorgsoppgavene, noe som igjen øker problembelastningene i hjemmet. Dette oppgis å være en av de største utfordringene ved å finne *gode nok* og *riktige* fosterhjem til fosterbarnet.

”Jeg pleier å si at vi kan si det vi vet, men det er som en forundringspakke dette barnet, vi vet ikke hvem dere pakker ut. Så det nytter på en måte ikke å komme med, dere får ikke en sånn garanti med barnet som dere kan komme og klage på. Nei, vi vet hvem barnet er i den settingen, men hvem barnet er når det kommer i den settingen, det aner vi ikke.”

”Noen ganger tror jeg at vi ikke kan gi dem et riktig bilde av hvordan hverdagen vil bli. Veldig ofte fordi vi selv ikke ser alt det disse barna strever med. Vi har rett og slett ikke noen mulighet for å vite helt hvordan de vil fungere fordi det i forkant har vært for liten tid. Barna viser seg å komme opp med et kjempe strev og masse, masse problematikk når de da lander i et fosterhjem og kanskje føler seg trygge og føler seg sett og hørt. Så det er nesten ikke mulig å forberede nok å vite i hvilken grad en skal si noe om hva de kan vente seg.”

5.9 Avslutning

Empirien samsvarer i stor grad med annen forskning, med hensyn til hvilke belastninger fosterforeldres egne barn møter, som følge av at hjemmet deres blir et fosterhjem. Studien bringer nye elementer inn i problematikken, ved å vise til at egne barn kan utvikle negative atferdsmønstre og psykososiale problemer, og i en slik grad at de mottar profesjonell behandling. Sosialarbeiderne er enige om at relasjonen mellom fosterbarn og egne barn har betydning for plasseringen, og at bestemte alderssammensetninger mellom barna gir ulike utfordringer. Samtlige informanter viser til at problembelastninger for egne barn, kan være årsak til brudd i fosterhjems plasseringer. Videre viser empiripresentasjonen kritiske refleksjoner omkring rekruttering, opplæring og plassering i fosterhjemmene. Det gis uttrykk for at fosterforeldres egne barn bør ha en større plass i denne prosessen, for å forebygge problembelastninger og utilsiktede flyttinger. Dette gir en indikasjon på hvilke områder det kan være interessant å forske videre på.

Studien tilfører et etisk perspektiv og viser hvilke profesjonsmoralske refleksjoner sosialarbeidere gjør i møte med fosterforeldres egne barn. Flertallet mener at egne barn i fosterhjem er moralsk berørt av en plassering, og erkjenner derfor å ha et profesjonsmoralsk ansvar. Yrkesutøvere står i praksisfeltet overfor mange profesjonsetiske utfordringer som de strever med å finne gode løsninger på. Knappe ressurser, mangel på fosterhjem og profesjonsmoralske retningslinjer kan føre til at profesjonelle går på akkord med egne faglige og etiske vurderinger.

KAPITTEL 6 – DRØFTINGER I ET ETISK PERSPEKTIV

6.1 Innledning

I dette kapitlet vil jeg drøfte funnene i lys av etiske perspektiver. Drøftingens hovedpunkter er utledet av sosialarbeidernes refleksjoner, og vil være ulike sider ved egne barns utsatthet. Gjennom en fenomenologisk og erfaringsbasert tilnærming vil jeg hente opp sosialarbeidernes utsagn, og se på hvordan fenomenene *egentlig er* i et etisk lys (jf 2.3.1). Empiriens kompleksitet reiser mange problemstillinger som i seg selv er gjenstand for viktige profesjonsetiske debatter. Det tematiske hovedpunktet (omdreiningspunktet) vil være at barn risikerer å utsettes for belastninger, og i en slik grad at de lider, som følge av barnevernets innsats for å hjelpe andre barn. Profesjonens inngripen i barnets *livsverden* og hverdagsliv, reiser således noen profesjonsetiske problemstillinger som er hovedtema for disse drøftingene.

Barnets lidelse brukes her som et samlebegrep på problemområder, belastninger, utfordringer, bekymringer, vanskeligheter, ubehag og krenkelser som egne barn i fosterhjem kan erfare.

For profesjonen vil det være interessant å forsøke å kartlegge normative og rådende oppfatninger omkring disse spørsmålene i praksisfeltet. Kapittelet starter derfor med profesjonsutøvers etiske blikk. Jeg drøfter manglende fokus på fosterforeldres egne barn opp mot samfunnsmandatet, moralsk status og profesjonsmorsk ansvar, og peker på betydningen av et nærhetsetisk perspektiv som profesjonsetisk grunnlag. Deretter går jeg over til å drøfte ulike dimensjoner ved barnets lidelse med utgangspunkt i Løgstrups perspektiver om sonekrenking. Jeg drøfter problematikken som et etisk dilemma eller et moralsk problem, og ser på ulike etiske tilnærminger for å veie hensynet til fosterbarnet opp mot hensynet til egne barn. Videre drøfter jeg hvordan ”fosterhjem” blir noe annet enn vanlige hjem, og at fosterhjemsarbeid dermed får noen utilsiktede bivirkninger. Avslutningsvis gir jeg et fenomenologisk bidrag til profesjonsetikk i fosterhjemsomsorgen, og oppsummerer i henhold til problemstillingen.

6.2 Profesjonsutøvers etiske blikk

Studien viser at den profesjonelle aktøren er berørt av fosterforeldres egne barns livserfaringer. Flere barnevernsarbeidere uttrykker engasjement, bekymring og uro over det de har sett og erfart i praksis. Flertallet oppgir at praksiserfaring og direkte kontakt med fosterforeldres egne barn er bakgrunn for deres oppmerksomhet rundt problematikken (jf s 87). Lest i lys av et *empatibasert og nærhetsetisk* perspektiv, ser vi at møtet med barna, ansikt – til – ansikt, er en forutsetning for at profesjonsutøver åpner opp og *ser* fosterforeldres egne barn. Empati og evne til å ta den andres perspektiv, er betingelser for at den profesjonelle skal evne å *se hva som etisk står på spill*. Det er bare gjennom en lyttende og *deltagende innstilling*, at man virkelig kan ”se” og ”høre” egne barns erfaringer (jf 3.8). Hvordan den profesjonelle handler og forstår situasjonen, avhenger av persepsjon, involvering og nærhet til fosterforeldres egne barn (jf 3.17).

Profesjonsutøvers erfaringer samsvarer i stor grad med annen forskning der fosterforeldre, og deres egne barn, selv kommer til orde. Sosialarbeiderne omtaler studiens tema som relevant og viktig for profesjonen (jf 5.2). Dette er i seg selv et interessant funn, i og med at ingen av intervjupersonene har lest de konkrete forskningsbidragene som presenteres i kapittel 4. Studien er således et eksempel på en fenomenologisk kunnskapsinnhenting, og viser hvordan egne erfaringer og refleksjoner setter den profesjonelle på sporet av hva som er etisk relevant.

Dette viser betydningen av et erfaringsbasert perspektiv som innfallsvinkel til utforming av profesjonsetikken.

6.3 Samfunnsmandatet – og manglende fokus på egne barn i fosterhjem

”Jeg har vært på mange kurs, og jeg har jobbet i mange år. Og jeg har videreutdanning. Og jeg kan aldri huske at vi har hatt noe eget der dette var fokus” (jf s 87). Empiripresentasjonen punkt 5.2.2 viser at fosterforeldres egne barn er et tema som vies liten oppmerksomhet i faglitteratur, forskning, kursmateriell og utdanning. Problemstillingene har i praksisfeltet vokst fram over tid gjennom direkte erfaringer med fosterhjemmene. Det er ikke profesjonens samfunnsmandat, profesjonsmoralske føringer, retningslinjer, prinsipper eller litteratur som ansporer den profesjonelle til å sette fokus på egne barn i fosterhjemmet.

Selv om fosterforeldres egne barn i stor grad *berøres* av en fosterhjems plassering, utelates de likevel fra offentlig forvaltning. Fosterforeldres egne barn er ikke uttalt som en prioritert arbeidsoppgave eller som del av profesjonens samfunnsmandat. Det er ikke utarbeidet retningslinjer, profesjonsmoralske styringsverktøy eller profesjonsetiske teorier, som sikrer og ivaretar nettopp *disse* barnas rettigheter, krav på omsorg eller beskyttelse mot krenkelser (jf 1.6.5). Nye Retningslinjer for fosterhjemmet legger føringer for at barneverntjenesten bør *vurdere* behovet for oppfølging av fosterforeldrenes egne barn, og *eventuelt* ha egne samtaler med disse ved besøk i fosterhjemmet. Videre står det i Fosterhjemsavtalen at barnevernstjenesten skal snakke med barna, *dersom* fosterforeldrene vil det (jf s 19).

Formuleringene gjør oppfølging av egne barn til et vurderings spørsmål, som overlates til den enkelte profesjonsutøver. Etter mitt syn er det grunn til å stille spørsmål ved om dette er et *for svakt* mandat til å sikre at barnas perspektiv ivaretas. Her reises et profesjonsmoralsk spørsmål om fosterforeldres egne barn bør få uttale seg om forhold som gjelder deres eget liv. Bør ikke barnets sterke rettsstilling i vårt samfunn også gjelde for fosterforeldres egne barn? Barnevernstjenesten skal i kraft av sin helt spesielle kompetanse, ivareta hensynet til barna og det overordnede prinsipp om *barnets beste*, som et verdigrunnlag i vårt moderne samfunn (jf 1.6.6). Etter mitt syn bør FN's barnekonvensjon og barnevernslovens prinsipp om *barnets beste* gjelde for *alle* barn innenfor barnevernets virke, og således også fosterforeldres egne barn. Dersom profesjonen ikke evner å ivareta dette prinsippet, mister man sin etiske legitimitet som en menneskebehandler profesjon. Det er nettopp den *etiske fordring* om å ivareta den andre, og anerkjennelsen av menneskers *likeverd*, som ligger til grunn for

samfunnets organisering av menneskebehandling profesjoners virksomhet (Christoffersen 2005/2009:104).

Profesjonelles egne synspunkter og erfaringer i denne studien viser konsensus med tidligere forskningsarbeider. Det er derfor interessant å stille spørsmålet: hva kan det komme av at dette tema ikke får en større plass i profesjonen? En forklaringsmodell kan være at det barnevernsfaglige systemet dreier fokuset over mot fosterbarnet. Fosterhjemsarbeidet er regulert gjennom sosialpolitiske føringer, retningslinjer, forskrifter og lovverk (jf kap 1). Oppmerksomheten rettes mot omsorgsbehovene, plasseringen, og oppfølgingen av fosterbarnet. Det kan blinde profesjonsutøveren fra å se de relasjonelle og etiske sidene innad i fosterfamilien.

”Hvem en har blikket for, det er jo selvfølgelig fosterbarnet, det vil det være. Men så er det jo om å gjøre å hjelpe hele familien til å få det bedre” (s 101). Hvem den profesjonelle velger å ha fokus på, vil påvirke *det etiske blikket*, og ha betydning for det profesjonelle arbeidet. Skjervheim (2002) sier at den profesjonsetiske utfordringen er å unngå det *instrumentalistiske mistaket*, det vil si at man gir for mye plass til en objektiverende instrumentell tenkning på bekostning av de interpersonlige og sosiale forholdene ved praksisfeltet (jf s 53). Konkret i denne sammenhengen betyr det at dersom profesjonelle *bare* ser fosterbarnet og utelukkende fokuserer på den profesjonelle omsorgen, hjelp og behandling som *dette* barnet krever, men ikke ser fosterforeldrenes *egne barn* eller har fokus på den *helheten* som fosterbarnet inngår i, så begår man det instrumentalistiske mistaket. Faren er at det får store moralske konsekvenser i den forstand at man taper individene som er berørt av handlingen av syne. Det instrumentalistiske mistaket er vanskelig å oppdage i egen praksis, fordi man preges av rådende holdninger som ikke diskuteres, og arbeider etter instrumentelle mål som profesjonen har satt seg. De instrumentelle mål vil i denne sammenheng være de lovpålagte oppgavene og samfunnsoppdraget som er å ivareta fosterbarnet, sikre fosterbarnet god omsorg og lindre fosterbarnets lidelser. Dersom den profesjonelle har sitt etiske blikk festet ensidig på samfunnsoppdraget, vil det påvirke *hva man ser*, hvilket igjen vil kunne medføre at egne barn får en sekundær plass eller utelukkes fullstendig fra praksis. De moralske konsekvensene kan være at egne barn i hjemmet krenkes.

6.4 Egne barn i fosterhjem – og moralsk status

”Vi har et ansvar, et moralsk ansvar, i forhold til hva vi gjør med de familiene hvor vi plasserer” (s 102). Sosialarbeidere i denne studien gir uttrykk for at de har et moralsk ansvar

overfor fosterforeldres egne barn. ”De er jo mer berørte enn noen, de voksne kan alltid håndtere det, men ungene altså” (s 102). Hvorvidt man oppfatter å ha et profesjonsmoralisk ansvar, henger sammen med hvorvidt man gir egne barn *moralisk status* i kraft av å være *moralisk berørt* av plasseringen. Videre har synspunkter på hvor krevende fosterhjemsoppraget er, og oppfatning av hjemmet som en offentlig arena, betydning for hvilken plass og posisjon barna innrømmes å ha i det profesjonelle arbeidet (jf 5.5). Profesjonsutøvere som erkjenner å ha et profesjonsmoralisk ansvar overfor egne barn i fosterhjemmet, er videre opptatt av å sette barna på dagsorden, føre egne samtaler med dem, og holde fokus på deres situasjon i oppfølging av fosterhjemmet.

”Vi skal jo ha mer fokus på det nå, men det er lett for at det forsvinner i alt det arbeidet vi har” (s 87). Ønsket om å følge opp fosterforeldres egne barn, viser seg vanskelig å få gjennomført i arbeidshverdagen. Profesjonsutøvere oppgir stor saksmengde, en presset hverdag og mangel på tid og ressurser, som en årsak til at ikke egne barn prioriteres i praksis (jf 5.2.2). Derfor er det også relevant å se på strukturelle forhold i fosterhjemsomsorgens praksis, som en forklaring på hvorfor noen profesjonelle ikke oppfatter seg som en moralsk aktør overfor fosterforeldres egne barn. Punkt 5.7 viser eksempler der profesjonelle går på akkord med egne faglige vurderinger og plasserer fosterbarn inn i hjem de selv mener ikke er tilstrekkelig utrustet for oppgaven. Dette skaper igjen problembelastninger for fosterforeldres egne barn, og øker faren for utilsiktede flyttinger. Empirien kan forstås opp mot begrepet ”frontlinjebyråkratiet”, som henspiller til de motstridende forventninger og konflikter sosialarbeideren opplever mellom klienters behov på den ene siden, og manglende ressurser og store oppgaver på den andre siden (Skorstad 2010). Dette kan føre til at man utvikler normer og verdier som passer til realitetene i praksisfeltet, istedenfor profesjonens formelle og overordnede mål.

McIntyre (1981) legger vekt på at profesjonelle i møte med andre mennesker må fokusere på moralsk dømmekraft og dydene, som utvikles gjennom profesjonens utdanning og sosial praksis. Profesjonelt arbeid som moralsk praksis står i følge MacIntyre i et spesielt forhold til den institusjonen og de rammene som praksisen gjøres innenfor. Den institusjonelle rammen utgjør altså en tung og utfordrende struktur, og gjør praksisen sårbar overfor institusjonens fokus på målbar produksjon. Mesel (2009) argumenterer for at det kan være vanskelig for den enkelte profesjonsutøver å utøve god moralsk dømmekraft og avveie etiske hensyn, når man utsettes for utilbørlig press. Dersom det er slik at det er et underskudd på refleksjoner om profesjonens mål, og manglende bevissthet om profesjonens dyder, så står utfordringene i kø.

Er profesjonsetikken utydelig, gir det lite støtte og ressurser til hjelp, og det kan vanskeliggjøre evalueringer og oppgjør med dårlige elementer i praksis. Etter mitt syn er det mangel på en slik bevissthet i profesjonsetikken, som åpner opp for en umoral i relasjonen, der fosterforeldres egne barn risikerer å utsettes for ubehag og krenkelser.

”Er det akseptabelt å elske sine egne barn mest?” spør den profesjonelle aktøren (s 101).

Empiripresentasjonens punkt 5.5.1 viser at det råder en profesjonsmoralisk usikkerhet knyttet til spørsmålene om fosterforeldrene skal ha sitt etiske blikk og hovedfokus på sine egne barn. Et flertall av intervjupersonene er tydelige på at omsorgen og hensynet til egne barn har forrang. Andre er usikre og har ikke tenkt over det før, en nevner det som et tabu, mens en uttrykker tydelig det motsatte syn, at lojaliteten først og fremst må ligge hos fosterbarnet og *oppdraget* man har påtatt seg. Omsorgsetikken (jf 3.15) vektlegger foreldres tvingende moralske ansvar for å ivareta omsorgen for sine egne barn. Omsorgsetikken vektlegger dyaden – den nære relasjonen til betydningsfulle andre – som en etisk puls, og arnestedet hvor mennesker lærer å utvikle sine empatiske evner og moralske kompetanse (Held 2006). En praksis der barneverntjenesten bidrar til å svekke eller forrykke den nære bindingen mellom foreldre og barn, vil ikke kunne forsvares ut fra et omsorgsetisk perspektiv. Denne etiske retningen gir derfor ikke legitimitet for en profesjonsmoral der omsorg, tid og oppmerksomhet til *egne* barn, settes tilside for å ivareta omsorgen for *andre* barn. Dersom fosterhjemstjenesten legger et omsorgsetisk perspektiv til grunn, vil den nære omsorgsrelasjonen til egne barn har forrang foran alle andre relasjoner, og uansett om det kommer i konflikt med andre moralske teorier eller prinsipper. *Foreldreskapet* blir primært, mens *fosterforeldreskapet* blir sekundært. Å reise en problemstilling om hvorvidt foreldre først og fremst skal ta seg av *egne* barn, er uttrykk for en grunnleggende moralsk svikt (s 64).

Å gi fosterforeldres egne barn moralsk status innebærer en respekt for deres liv og integritet. En erkjennelse av at barna er moralsk berørt av en fosterhjems plassering, fordrer et moralsk ansvar for deres livssituasjon. Intervjudeltakernes profesjonsetiske refleksjoner, viser hvordan profesjonelles ulike tilnærminger og etiske blikk, kan være en forklaring på ulik oppfatning av det profesjonsmoraliske ansvaret overfor fosterforeldrenes egne barn. Fremstillingen viser at det råder en uklar profesjonsmoral knyttet til disse spørsmålene, og på hvilken måte profesjonen skal forholde seg til fosterforeldres egne barn, som en moralsk berørt tredje part.

6.5 Samfunnsmandatet versus nærhetsperspektivet

I kapittel fem har jeg vist at et intervju skiller seg fra de andre på noen områder. Intervjuet viser et syn der fosterhjemmet vurderes å være et privat hjem hvor fosterforeldres egne barn tilhører den private sfæren. Informanten involverer seg ikke i forholdet mellom fosterforeldre og deres egne barn, og har ikke tidligere reflektert over etiske utfordringer, fordi tema defineres utenfor etikk og moral i praksisfeltet. Sosialarbeideren inntar en mer saksorientert holdning, hvor egne barn ikke anses som en del av saksområdet, og er således ikke et tema på arbeidsplassen. Informanten foretar en moralsk nøytralisering av profesjonens ansvar, og plasserer det moralske ansvaret hos foreldrene. Dette tyder på at det finnes ulike tilnærminger knyttet til fosterforeldres egne barn som profesjonsmorsalsk ansvar.

Fremstillingen kan leses som et eksempel der det uttalte samfunnsmandatet gir grunnlag for profesjonsetikken (jf 3.3.1). Profesjonsmoralen angir hvem som er moralske objekter, og dermed har moralsk status, noe som er avgjørende for om den profesjonelle oppfatter seg som en moralsk aktør. Den profesjonelle opptrer således moralsk korrekt, når vedkommende handler i tråd med profesjonsmoralen, overfor de individer som oppfattes som moralske objekter. Vetlesen og Nortvedt (2000:203) skriver at moralsk persepsjon og dømmekraft ikke finner sted i et sosialt vakuum. Ethvert samfunn skiller mellom ”moralske objekter” på den ene siden og ”ikke-moralske” objekter på den andre siden. Samfunnet har forutbestemt hvem man skal ha sitt etiske blikk på, og således kan den profesjonelle ha en tillært moralsk persepsjon, som gjør at man forhåndsblokkeres. De argumenterer for at en slik blokkering av empatievnene er selektiv, og utsatt for samfunnsmessig manipulasjon.

”Jeg tenker det er noen grenseoppganger for hvor mye vi skal involvere oss i...det er jo sånn at vi har jo fosterbarn i familier der biologiske barn også har særskilte behov, altså at de kan ha behov for oppfølging i fra førstelinje psykiatri for den saks skyld, i forhold til helse. Altså, det er jo ting som ikke vi egentlig har noe.. tenker jeg i hvert fall, noen moralsk forpliktelse til å involvere oss i, i noen veldig grad” (s 103). Sosialarbeideren oppfatter ikke å ha en moralsk forpliktelse overfor disse barnas ufordringer. Når samfunnsmandatet ikke definerer fosterforeldres egne barn som et prioritert og avklart ansvarsområde, kan dette være en forklaringsmodell for hvorfor profesjonsutøver ikke gir barna moralsk status eller oppfatter dem som moralske objekter for sitt profesjonelle arbeid.

Slik jeg ser det kan teorier om en deltagende innstilling versus en objektiverende innstilling (jf 3.9.3), og ramme for interaksjon (appendix III), kaste lys over dette. En deltagende

innstilling fordrer en fysisk og emosjonell nærhet som påkaller sosialarbeiderens bevissthet. Materialet viser nettopp hvordan personlig erfaring og direkte kontakt med fosterforeldres egne barn setter saksbehandler i stand til å identifisere problemområder. *Reseptiviteten* og evne til berørthet sier noe om sosialarbeiderens grunnleggende *væren* i møtet med fosterforeldres egne barn (jf 3.16). En objektiviserende innstilling innebærer at sosialarbeideren inntar en profesjonell avstand til barna, hvor problemene generaliseres og nøytraliseres utenfor profesjonsutøvers moralske domene. Den profesjonelles fortolkning av fosterforeldres egne barn, er allerede en del av måten vedkommende møter barnet på. *Måten* sosialarbeideren ser på, bestemmer *hva* vedkommende ser og hvorvidt fosterforeldres egne barn fremtrer som moralske objekter. Hva sosialarbeideren ser og erfarer forplikter til en *moralsk opptreden* og preger hvordan vedkommende responderer på barnas lidelse.

Graden av nærhet, empati, emosjonell tilknytning og involvering i barnas liv, blir avgjørende for om profesjonelle fatter moralsk interesse for barnas utfordringer. Studien viser et nærhetsetisk og fenomenologisk perspektiv, hvor det moralske grunnlaget hentes i fenomener og eksempler i praksisfeltet. Praksisnære og erfaringsbaserte perspektiver gjør den profesjonelle i stand til å se hva som etisk står på spill i fosterhjemmet, og vekker det moralske ansvaret (jf 6.6). Denne oppgaven er således et innspill i debatten om profesjonsetikkens grunnlag. Diskusjonen mellom det sosialpolitiske samfunnsmandatet, versus den profesjonelles nærhetsetiske og moralske forpliktelse (jf 3.3.1), er etter mitt syn en relevant måte å tilnærme seg studiens tema. Empirien gir eksempler på hvordan manglende normativt fokus på fosterforeldres egne barn i samfunnsmandatet, kan føre til at barna utsettes for belastninger og krenkelser.

Nortvedts (2005) hovedanliggende er at den moralske grunnleggende forpliktelsen har forrang fremfor den politisk vedtatte. Profesjonsetikkens kjerne er den etiske fordring. Hver enkelt må bruke sin erfaring, innsikt, fantasi, relasjoner og dømmekraft for å avgjøre hvilke ord og handlinger den andre er best tjent med (Løgstrup 1956/2010). Skirbekk (2005) argumenterer for at profesjonens egne refleksjoner over krav til faglighet, som forutsetninger for egen virksomhet, er en viktig kilde til profesjonsetikken. Ved å henvise til det Skjervheim (2002) kaller ”det instrumentalistiske mistaket”, advarer han mot at manglende selvrefleksjon medfører begrepsfattigdom og forenkling. Han hevder at den som mottar det profesjonelle samfunnsmandatet, bør si i fra der man ser mangler, og at det er en etisk plikt for profesjonsdiskursen å utvikle nyansering som ivaretar etikken. Dette støttes igjen av Freidson (2001), som peker på at profesjonen har et politisk ansvar i kraft av å forvalte spesialisert

kunnskap. Denne studien bidrar til etisk selvrefleksjon der profesjonelle peker på mangler og utfordringer i egen praksis. Både kunnskapsstatus og praksisbaserte erfaringer er viktige kilder til utvikling av det profesjonsmoraliske samfunnsmandatet i fosterhjemsomsorgen. Jeg vil støtte meg til Mesel (2009) som argumenterer for at flere normative kilder bidrar til sterkere etiske skanser, og at samfunnsdiskursen bør preges av mange ulike røster. Etikdens tenkning må ikke være preget av reduksjonisme som bygger på *ett* prinsipp eller *èn* grunntanke. Til det er menneskets tilværelse for sammensatt.

6.6 Profesjonelles møte med egne barns lidelse – en etisk fordring

”Og jeg har tenkt noen ganger, hadde det vært meg, så hadde jeg sagt: nå må dere jammen se å høre på meg, hør hva vi sier, hør hvordan vi har det, hjelp oss! Men du føler deg så hjelpeløs som saksbehandler” (s 106). Sosialarbeiderne gir mange skildringer av hvordan de lever seg inn i fosterhjemmets utfordringer og egne barns belastninger. Når profesjonelle beskriver at *de var så fortvilte de ungene* (s 87), kan dette leses som et uttrykk for barnets lidelse. Fortvilelse er en måte å forholde seg til seg selv på, ved å *ikke* akseptere de faktiske forhold eller godta den virkeligheten man befinner seg i. Fortvilelse knyttes ofte til en fastlåst situasjon og krenkelsers, hvor objektivisering alltid er en krenkelse (Grelland 2011). Ulike etiske definisjoner (jf 3.4.1) viser at det etiske knyttes til fenomener lidelse og fornedring, og at vi vekkes til handling når den andres ve og vel står på spill, når livsmot ødes og når valgmuligheter begrenses. Vetlesen (2007) vektlegger at våre mest grunnleggende og sterkeste erfaringer handler om krenkelsers. ”Krenkelse” er en felles betegnelse for en persons opplevelse av å være gjenstand for urett: av å utsettes for noe som en ikke burde utsettes for. Det handler om ydmykelse, om at ens verd misaktes i stedet for å anerkjennes, slik at selvfølelsen trues.

”Og jeg har tenkt mye, at de barna blir ikke sett, de blir ikke hørt og de blir ikke tatt med fra barnevernets side ” (s 108). Det er gjennom den profesjonsetiske grunnsituasjonen (jf 3.16.2) at den profesjonelle *møter* fosterforeldres egne barn *ansikt- til-ansikt*. Den profesjonelle er representert i hjemmet, gjennom å inneha en faglig *kompetanse*, hvor det forventes at man skal foreta *handlinger* gjennom veiledning og kontroll av fosterhjemsoppdraget. I oppfølgingen av fosterhjemmet treffer den profesjonelle avgjørelser og valg med små og store konsekvenser for fosterforeldres egne barns liv og hverdag. Dersom barnevernsarbeideren ikke evner å *se* og respondere på barnets utfordringer, belastninger, problemer, krenkelsers og lidelse slik barnet ytrer seg, er det å anse som en etisk avvisning.

I følge Løgstrup er *lidelse* en moralsk realitet. Lidelse hører til blant de fenomener som har en appellativ kraft. Den utsteder dermed en fordring av etisk art og appellerer til lindring og barmhjertighet. Lidelsen er ikke et nøytralt fenomen. Den profesjonelle ufordres derfor gjennom en etisk appell til å *se* og *respondere* på barnets lidelse. Løgstrup (1956) sier at å svare på den etiske fordring er å vise omsorg for den andre, og her foreligger det muligheter for imøtekommelse eller avvisning. Levinas påminner oss om at det etiske ansvaret er absolutt, betingelsesløst og ofte ugjengjeldt i møte med den andres ansikt. Sosialarbeideren kan ikke innta en etisk nøytral posisjon. Enten svarer vi på den etiske fordring, eller så avviser vi den andre (Eide 2010d).

”Ja, det var et veldig, veldig trist brev, hvor hennes savn kom veldig tydelig opp. Og hun mente vel at barneverntjenesten egentlig hadde overkjørt henne, og heller ikke sett at foreldrene også hadde gjort det” (s 87). Det foreligger et asymmetrisk maktforhold i møtet mellom profesjonelle og egne barn i fosterhjemmet. Noen ganger kan det faktisk stå om barnets muligheter for livsutfoldelse. Den etiske fordring innebærer et krav om at den profesjonelle handler til den andres beste, i denne sammenhengen også til fosterforeldres egne barns beste. Fordringen er *radikal*, og krever at vi bruker makten og våre evner til å tjene den andre, og ikke trumfe igjennom egne hensyn på bekostning av andre. (jf s 51). Et slikt etisk perspektiv fordrer at sosialarbeideren verken kan la hensynet til fosterbarn, profesjonen, samfunnet, fosterforeldre eller profesjonelle aktører, gå på bekostning av et barns ve og vel. Etiske perspektiver på hvorvidt en kan veie hensynet til fosterbarn opp mot hensynet til egne barn drøftes mer utførlig under punkt 6.12.

Mennesket kan krenkes både fysisk og psykisk, og lidelse er en side ved livet som inneholder komponenter av både kroppslig, emosjonell og kognitiv art (Vetlesen og Nortvedt 2000). Jeg har valgt å ta utgangspunkt i disse dimensjonene, når jeg i det videre drøfter hvordan fosterforeldres egne barn kan krenkes og invaderes både gjennom kropp, følelser og tanker. Dette har slik jeg ser det, et slektskap til Løgstrups begrep om urørlighetssone. Løgstrup gir ikke selv en klar definisjon på urørlighetssonen, men bruker beskrivelser av fenomener, situasjoner og hendelser for å vise hva som står på spill i vår interaksjon med hverandre. Han setter heller ikke begrepet inn i en profesjonsetisk sammenheng, men Christoffersen (2011:90) argumenterer for at begrepet er godt egnet til å få frem problemstillinger knyttet til grenser i en profesjonsetisk sammenheng. På samme måte vil jeg forsøke å peke på situasjoner og fenomener i fosterhjemmet, som kan forstås og belyses ut fra Løgstrups filosofi om *sonekrenking*, og ulike dimensjoner av lidelse.

6.7 Barnevernsarbeid i andres hjem - når hjemmet blir en offentlig arena

”Ja, det er jo faktisk et sånt dilemma. Det er en viss form for institusjon i hjemmet når man har valgt å bli fosterhjem” (s 104). Denne studien viser hvordan fosterforeldres egne barn får sin livssituasjon endret på en særegen måte ved en fosterhjemsplassering. Gjennom fosterhjemsoppdraget gis foreldrene noen offentlige oppgaver og forpliktelser gjennom et lønnet engasjement. Fosterhjemsavtalen blir den rettslige kontrakten, mellom det private hjemmet og det offentlige; noe som omfattes av offentlig forvaltning. Ved å inngå en slik kontrakt med foreldrene, foretar det offentlige på denne måten en *direkte intervensjon* i barnets liv. *Oppdraget* kan være så omfattende at hjemmet preges av å være en arbeidsplass. Empiri (jf 5.5.4) og tidligere forskningsfunn (jf 4.7) viser hvordan det private hjemmet forandrer karakter ved å dreie over til å bli en offentlig arena. Anne Marie Støkken (2004) bruker begrepet *velferdshybrid* om det komplekse mønsteret og gråsonene som eksisterer mellom ulike private og offentlige barnevernstiltak. Dette kan være et treffende begrep å anvende på ”fosterhjemmet”, hvor det private og offentlige veves inn i hverandre på en særegen måte. I dette nye ”omsorgsarrangementet”, brukes barnets hjem og private sone i barneverntjenestens arbeid. Nettopp dette forholdet setter barna i en særstilling.

Sosialarbeiderne beskriver hvordan *det gjør noe* med et hjem at grensen åpnes, og at hjemmene blir *sårbare* ved at det blir *åpne dører for alt*, og at *alt skal settes ord på* (s 104). Fosterforeldres egne barn kan påvirkes av at ”privatlivets fred” forstyrres. Kunnskapsstatus viser hvordan hjemmet og barnets hverdag preges av fosterhjemsplasseringen (jf 4.2) og offentlig ansattes tilstedeværelse i hjemmet (jf 4.7). Når barn opplever at hjemmet ikke lenger er en privat arena hvor de bare kan være seg selv, trekke seg tilbake for restitusjon og hvile, og regulere avstand og grenser til andre mennesker, kan dette forstås som en sonekrenking i forhold til tap av privatliv og invadering av grenser. Det private hjemmet er barnets *sone* hvor man gjennom de nære relasjoner skal lære det fine samspillet med andre mennesker. Gjennom omsorg, ivaretagelse, respekt og muligheter for selvtutfoldelse og personlig utvikling, lærer barnet om sine egne grenser. Løgstrup (jf s 55) hevder at barn har særlig behov for ivaretagelse, fordi de ikke har øvet seg opp i å beskytte sine grenser. Han vektlegger at våre soner er vårt vern mot hvor langt vi er villige til å slippe andre mennesker inn på oss, og peker på barnets rett til privatliv.

”Det var så mye som var blitt annerledes etterpå, og det var så mye som var blitt vanskelig syntes hun, fra sånn som hun var vant til å ha det” (s 89). Informantene beskriver at *hjemmet blir forandret*, at fostersøsken *krever stor plass*, at barna *mister sin posisjon* i familien, og at

mor og far ikke er *så tilstede* (jf 5.3). Barna opplever *forskjellsbehandling* i forhold til materielle goder, utstyr og gaver. Det kan *rettes negativ atferd* mot egne barn i form av *fysiske angrep, trusler og aggressivt språk*. Videre beskrives det ulike fungeringsnivået mellom egne barn og fosterbarn som en kilde til sjalusi, misunnelse og konkurranse innad i familien, i skolehverdagen, i lokalmiljøet, på fritidsaktiviteter og i vennekretsen. Empirien samsvarer med andre forskningsstudier som viser at fostersøsken kan gå løs på egne barn kan ved å bite, lugge, klore og slå, og at barn får privatlivet forstyrret ved at fostersøsken ødelegger og stjeler personlige eiendeler (jf 4.4).

Empirien viser her hvordan en fosterhjems plassering på ulike måter kan virke inn på fosterforeldres egne barn rent fysisk, kroppslig eller ”romlig”. Kroppen er følsom, og kroppsspråket er en måte å snakke til andre på. Kroppen inkluderer og mottar alt som hender med oss. Vi sanser, hører, ser, forstår og erfarer gjennom kroppen i tid, rom, språk og situasjoner (Merleau-Ponty 1962, 1989). Barnevernsarbeiderne har ulike syn på hvorvidt fosterforeldres egne barn bør være i fokus i oppfølgingsarbeidet (jf 5.2.2), og hvorvidt profesjonelle bør føre egne samtaler med dem (jf 5.4.1). Vi ser her ulike profesjonsmorske tilnærminger til hvordan den profesjonelle rent kroppslig, i sted, tid og rom, skal forholder seg til og *møte* egne barn i fosterhjem, som en moralsk berørt tredje part.

”*Det må jeg bare si, vi bruker ikke mye tid på biologiske barn i fosterfamiliene i vår oppfølging*” (s 100). Kropper påvirkes av andre tilstedeværende kropper, og den profesjonelles fysiske tilstedeværelse i fosterhjemmet får således en innvirkning også på fosterforeldres egne barn. Ut i fra en fenomenologisk og nærhetsetisk tilnærming, kan ikke saksbehandler velge å stille seg nøytral ved å *ikke-svare* på egne barns behov, uten å begå en profesjonsmorsk svikt. Profesjonelle kan ikke la være å ha en interaksjon med andre gjennom å *ikke – kommunisere*. Når saksbehandler velger å *ikke – snakke* med fosterforeldres egne barn, ved fysisk ikke å henvende seg til dem, innlede en interaksjon, eller inkludere dem i sitt oppfølgingsarbeid, er dette også et etisk svar eller en respons. Svaret innebærer at barnet ikke blir sett, noe som kan oppleves som en kroppslig, åndelig og etisk avvisning. Å respektere egne barns krav på privatliv og vern av grenser, innebærer at sosialarbeideren er sensitiv og lydhør overfor deres kroppslige/fysiske erfaringer og sensitive soner.

”*For du er redd for å trø over noen terskler. Og den kan være vanskelig. For det er noen terskler vi må over, og de kan være ganske tøffe og de kan være utfordrende*” (s 105).

Sosialarbeideren reflekterer her over eget ubehag ved å *trø inn* i den private sonen og *trø over*

andres terskler. Løgstrup hevder at det er nettopp dette med at vi kommer ubedt inn i andres urørlighetssone som vekker ubehaget. Christoffersen (2009:100-101) sier at *urørlighetssonen* står på livets side, som et vern mot menneskers sårbarhet. Den profesjonelle avkreves derfor en særlig evne til respekt, sensitivitet og utøvelse av skjønn for når man bør og ikke bør tre inn i disse sonene. Å få adgang til andre menneskers urørlighetssone, er et privilegium som bygger på tillit. Å respektere *fosterhjemmets urørlighetssone* innebærer spesiell oppmerksomhet og sensitivitet mot rommet, tiden, språket, emosjonell og kroppslig intersubjektivitet.

6.8 Når egne barn får mindre tid og oppmerksomhet

Sosialarbeiderne beskriver hvordan fosterforeldres egne barn kan føle seg *glemt, avvist, tilsidesatt* og *lite ivaretatt* (jf 5.3). Barna kan føle at de *ikke blir sett og hørt* og at de er *mindre verd*. Barna kan oppleve *sjalusi* ved at de får *mindre tid og oppmerksomhet* av foreldrene, og føle at foreldrene er mer glad i fosterbarnet. Informantene bruker uttrykk som *det er selvfølgelig en veldig vond følelse*, og beskriver destruktive følelser som hat, selvmordstanker og lavt selvbilde.

”Og for et barn i den alderen, å gå å føle på det, det skal de ikke gjøre” (s 89). Beskrivelser av slike såre følelser gjenspeiler nettopp at følelsene er såret. Fenomenologiske og nærhetsetiske perspektiver vektlegger følelsenes betydning som uttrykk for etiske verdier (jf 3.16.1). Når mennesker føler sjalusi, sier ikke dette bare noe om den andre personenes opptreden, men det sier også noe om hva den andre betyr for vedkommende (Vetlesen og Nortvedt 2000). Følelser får dermed en dobbeltkarakter, som er viktig for å forstå deres moralske betydning. Sjalousien uttrykker barnets vurdering av foreldrenes handlemåte i forhold til hva foreldrene betyr for barnet. Følelsen sier noe om den situasjonen fosterforeldres egne barn befinner seg i, og refererer til en realitet i situasjonen. Når egne barn i fosterhjem *føler seg* mindre verd, og at deres naturlige posisjon i familien trues, så uttrykker dette en moralsk realitet for barnet. Når fosterforeldres egne barn føler seg tilsidesatt – ja, så er de nettopp tilsidesatt. Når de føler seg glemt – ja, så er de glemt.

Når barn føler seg tilsidesatt og mindre verdsatt av sine egne foreldre, kan dette forstås som et uttrykk for tillitsbrudd. Mennesket gjør sine grunnleggende erfaringer i omsorgsrelasjonen, og nærhetsrelasjonen mellom foreldre og barn står i en særstilling (jf 3.15). Løgstrups etiske fordring har sitt utspring i de spontane livsytringene som tillit, åpenhet og barmhjertighet. Han beskriver tillit i relasjoner som et grunnleggende livsvilkår. Barnet utleverer seg i hengivenhet

og tillit, og er prisgitt sine omsorgspersoner. Dersom barnet ikke beskyttes og ivaretas, ved å erfare at voksne ser, forstår og lindrer deres lidelser, kan barnet utvikle mistillit. I følge Løgstrup (1956/1991) oppstår mistillit bare av mangel på tillit, og tillitsbruddet kan få vidtrekkende konsekvenser for barn (jf s 50).

Kunnskapsstatus (jf 4.3) og denne studiens empiri (s 88), viser at mangel på foreldrenes tid og oppmerksomhet er den mest gjentakende utfordringen for fosterforeldrenes egne barn.

Funnene er alvorlige fordi de peker på at barn ikke blir *sett* og *møtt* av sine omsorgspersoner slik de har behov for. Det å bli anerkjent, sett og møtt av andre er en nødvendighet for at vi skal leve og utvikle oss som mennesker (Grelland 2011). Et trygt og godt oppvekstmiljø hvor vi føler tilhørighet, avhengighet, beskyttelse og hvor vi har vår naturlige plass som et elsket, ønsket og prioritert barn, er viktige komponenter i utviklingen av mental og sosial utvikling. Å *miste* tid og oppmerksomhet fra sine foreldre, uttrykker nettopp et tap, og er et følelsesuttrykk for at foreldrene bruker tid og oppmerksomhet på noe *annet* – her forstått som det nye fosterbarnet. Twigg (1994/1995) omtaler tap av plass og posisjon i familien som et ”narcissistic loss”, og konkluderer med at barneverntjeneste og foreldre benekter og overser betydningen av slike tapsopplevelser (jf s 73). Slike tap kan betegnes som sorg, en sorg over brutte forhåpninger, et tapt gode, noe som mangler og som skulle ha vært der (Grelland 2011). Sorgen over et tapt gode, i denne sammenhengen samværet med den betydningsfulle andre, berører barnets eksistens og identitet, fordi det knyttes til verdien av det som gikk tapt. Derfor reises noen profesjonsetiske problemstillinger der en fosterhjemsplassering fører til at barn taper posisjon, tid og oppmerksomhet fra sine egne foreldre.

”Kanskje du også sitter med skyldfølelse, fordi det gikk jo galt med den fosterfamilien, ikke sant” (s 95). Sosialarbeiderne gir flere skildringer av egne følelsesmessige belastninger og bekymringer i møte med fosterhjemmene og egne barns utfordringer: *”Jeg kan kjenne det er sårt av og til”* (s 89). *”Det var jo helt forferdelig å se på. Og det tror jeg gikk på bekostning av hennes egne barn, ja. hun var så redd”* (s 97). *”Og jeg tenker det er en stor investering i å risikere å ødelegge et hjem”* (s 108). *”Jeg er litt skremt over hvor skada barn som skal inn i hjem”* (s 108). Når profesjonelle gir uttrykk for at oppfølging av fosterforeldres egne barn er et *forsømt* felt og at en får *dårlig samvittighet* (s 84), at tema er *vanskelig å jobbe med* (s 85), og at en *burde* hatt mer kapasitet til å følge dem opp (s 86), kan uttalelsene leses som et følelsesuttrykk for den profesjonelles verdisystem. På samme måte som egne barns følelser refererer til deres moralske realitet i fosterhjemmet, refererer den profesjonelles egne følelser til en moralsk realitet i praksisfeltet. Etske vurderinger går tilbake til følelser, som igjen har

tråder tilbake til de prereflekterte verdiene (Grelland 2011). Følelsene angir ikke hva som er rett og galt, men de kan gi et første varsel om hva som er etisk relevant. Dersom sosialarbeidere ikke lytter til egne følelser, kan det skape indre konflikter ved at man overkjører eget verdisystem (jf 3.16.1). Funnene indikerer et behov for å utvikle profesjonsmoralen rundt dette temaet.

6.9 Når egne barn utsettes for en kognitiv overbelastning

”Vi kan ikke forvente at biologiske barn skal klare å skjønne alt dette” (s 95). Sitatet viser sosialarbeiderens refleksjon over og bekymring for hvordan egne barn påtar seg en type kognitiv belastning, som ikke er heldig ut i fra deres rolle som barn i familien. Profesjonelle aktører anser det som viktig og betydningsfullt å føre samtaler med fosterforeldres egne barn, for å hjelpe dem å sortere og bearbeide vanskelige tanker og følelser (s 99). Informantene gir ulike eksempler på hvordan egne barn tenker og reflekterer omkring fosterhjemsoppdraget. Eksempelvis kan de oppleve det som *flaut* og *belastende* at fostersøsken ikke har en aldersadekvat atferd, de kan ta et større *ansvar* enn de egentlig burde i forhold til sin alder og sin rolle som barn i familien, og barna kan ha det perspektivet at de *bekymrer seg* og *synes synd på* foreldrene sine. Følelsene uttrykker barnets spontane oppfatning av virkeligheten, og er en respons på hvordan barnet orienterer seg og tolker verden (Grelland 2011). Derfor har barnets tanker, refleksjoner og fortolkninger av sin egen situasjon avgjørende betydning.

Når egne barn i fosterhjemmet opplever en sterk følelse av *urettferdighet*, *ulik behandling* og *ulike forventninger* knyttet til barna i familien (s 89), representerer dette barnets fortolkning av virkeligheten. Vetlesen (2007:75) skriver i boka: ”Hva er etikk”, at mennesket har et behov for rettferdiggjørelse. Vi har et dypt behov for at det som skjer skal kunne fremstå som rettferdig, og som riktig. Selve opplevelsen av at rettferdigheten uteblir, og at uretten triumferer, er nesten uutholdelig. Han hevder at dette behovet er allmennmenneskelig og at det kan påtreffes i alle samfunn. Behovet for rettferdighet er også gyldig for barn, og empirien peker her på viktige etiske utfordringer når fosterforeldres egne barn erfarer forhold som for dem oppleves som urimelige, urettferdige og uutholdelige.

”Og det er jo det jeg tenker at barna også må vite, at det blir mindre oppmerksomhet og mindre tid til de biologiske barna” (s 98). Sosialarbeideren vektlegger at egne barn i fosterhjemmet skal være forberedt på hvilke utfordringer de går til, og forstå hva fosterhjemsoppdraget innebærer, slik at de skal kunne ”stå i det” (s 100). Her vektlegges barns evne til å forstå, reflektere, og innta fosterbarnets perspektiv. Studien viser eksempel på

et profesjonsmoralsk syn, der man i forkant av en plassering gjør vurderinger på hva barn kan bidra med, og hvorvidt fosterforeldres egne barn kan tåle eller håndtere fostersøsknen.

”Jo mer vi forstår, hvis du oppfører deg som en drittsekk og jeg forstår hvorfor du gjør det, så har jeg mye, mye større toleransegrense enn jeg har hvis jeg ikke forstår, eller hvis jeg tror du gjør det for faenskap”. Sitatene på side 99 viser flere eksempler på hvordan fosterforeldres egne barn åpenbart blir krenket. Profesjonelle anerkjenner barnets erfaringer og beskriver hvordan barnet lider under fostersøskens atferd. Istedenfor å beskytte og skjerme barnet mot lidelsene, forsøker heller sosialarbeideren å føre samtaler, med det formålet å gjøre barnet i stand til å forstå problematikken til fosterbarn, og dermed å tåle krenkelsene. ”Så tror jeg også at jo mer de forstår, jo mer aksepterer de” (s 99). Også barn opplever det krenkende og sårende at ikke følelser og subjektive erfaringer imøtekommes eller respekteres. Funnene samsvarer med andre forskningsstudier (Twigg 1994/95) som peker på belastninger hos barn som opplever at offentlige myndigheter og foreldre stiller krav om at de skal forstå og håndtere fosterbarnets spesielle behov (s 73).

Dersom vi anvender Løgstrups perspektiver, kan dette tolkes som en form for paternalisme, hvor sosialarbeideren gjør seg til *herre over barnets liv*, ved å forsøke å *forme barnets forståelsesmåter* og påvirke hvordan barnet skal tenke og reagere på krenkelsene. Den profesjonelle aktøren kan på en slik måte fremstå som *den sterkere part*, og dermed stå i fare for å invadere barnets åndelige bluferdighet. En slik invadering kan forstås som sonekrenking og angrep på barnets integritet. Ved å ta herredømmet over barns reaksjoner på inngripen i deres liv, er profesjonsutøver autoritær, og fosterhjemsplasseringen har blitt en invasjon. Med utgangspunkt i Løgstrups tenkning, vil profesjonelles forsøk på å styre barnets tanker, reaksjoner og følelser, kunne betegnes som *påføring av ideologi* (jf s 56). Dette peker på et etisk problem i praksis, hvor profesjonelle gjennom samtaler, likemannsgrupper og kursvirksomhet (s 111), ønsker å drive *opplæring* slik at fosterforeldres egne barn *forstår* fosterbarnets atferd, og *tilpasser seg* fosterbarnets behov. Ved å henvise til Løgstrup skriver Eide (2010a:89) at det å påføre andre sin ideologi kan virke fjernt når en snakker om faglig veiledning. Hun advarer likevel mot en forhastet avvisning av problematikken, fordi det avhenger av hvilke spørsmål som er av en sånn karakter at vi kan svare på andres vegne. Hun henviser til sektorer som er preget av rådende politikk og rådende standpunkt om folks liv. Min påstand er at det råder normative holdninger i praksisfeltet, hvor en stiller høye krav til hva fosterforeldre og deres egne barn skal håndtere av utfordringer og belastninger. Etter mitt

syn stilles det ikke i tilstrekkelig grad spørsmål ved, hvor de etiske og moralske grensene går for hva det er tilregnelig å utsette barn for, i profesjonens tjeneste.

”For jeg ser at det må en forklare, gjenfortelle, forklare og repetere i det uendelige – ja, men når X går inn på rommet ditt og stjeler disse tingene dine, så er det ikke fordi at hun skal være slem med deg, ikke sant” (s 99). Sitatet tar utgangspunkt i samtaler mellom profesjonelle og fosterforeldres egne barn, der barnet gir uttrykk for krenkelse og invadering av sine private eiendeler. Igjen ser vi hvordan profesjonelle forsøker å ”gå bakenfor” hendelsen og påvirke barnets forståelse. Når sosialarbeideren sier at problematikken må ”repeteres i det uendelige”, kan dette leses som et uttrykk for at barnet holder fast ved sin egen forklaring om at ”å stjele er å være slem”. Med henvisning til Skjervehim (1996) kan vi her si at det oppstår en *strid om herredømmet* (jf 3.9.2). Sosialarbeideren respekterer barnet ved å holde seg til saken og lytte til barnets erfaringer og argumenter. Når barnet opplever at betroelsene ikke tas på alvor, kan det medføre at barnet føler seg angrepet og fremmedgjort, og inntar en forsvarsholdning. Løgstrup påminner oss om at også barnet har krav på å møtes med respekt, og at det ikke er alt som skal sies. Å gå løs på barns motiver, ved å ordfeste hva vi antar ligger bak deres ytringer, er problematisk og risikabelt. Han hevder at så pedagogiske som vi er mot voksne, så upedagogiske er vi mot barn. Løgstrup (1997) hevder at vi nærmest tar det for gitt, når vi snakker til barn, at ordene vi velger å bruke får de tilsiktede virkningene. Når ordene våre får den motsatte virkningen av det vi tilsikter, kommer det ofte av at vi har krenket barnet og brutt urørlighetssonen. Løgstrups tenkning kan være interessant for å peke på at sosialarbeiderens intensjoner om å snakke med, gi opplæring, eller veiledning til fosterforeldrenes egne barn, ikke nødvendigvis får de tilsiktede virkningene.

6.10 Når egne barn mister sin uskyld

”Nei, de biologiske barna tenker jeg, du og du! DE blir utsatt for mye de” (s 90).

Sosialarbeiderne gir eksempler på at belastningene kan bli så store, at den profesjonelle aktøren og andre offentlige instanser bekymrer seg for fosterforeldres egne barns ve og vel. Studien viser at egne barn opplever voldsomme ting, som de ellers ville vært forskånet for, og i en slik grad at de selv kan utvikle bekymringsfull atferd (jf 5.3). Ulike forskningsstudier (jf 4.4.2) viser at fosterforeldres egne barn utsettes for stressfaktorer, og at de erfarer belastninger og bekymringer som knyttes direkte til det faktum at familien er et fosterhjem. Barna får innsyn i skremmende og traumatiske forhold som andre foreldre skåner sine barn for. Pugh (1996) beskriver fenomenet som at barna mister sin uskyld (*loss of innocence*), og det å

ignorere denne problematikken vil være å overse et nøkkelement for vellykkede plasseringer.

Løgstrups tenkning om å ivareta barnets håp og livsmot, kan være en innfallsvinkel til en profesjonsetisk refleksjon rundt disse utfordringene i fosterhjemsomsorgen (jf 3.9.4).

Løgstrup (1969) hevder at det er voksnes moralske ansvar å skåne og beskytte barnet mot livets realiteter, slik at vi ikke skader barnets uskyld og forventninger til livet. Han knytter disse refleksjonene til barnets håp og livsmot, hvor håpet er en livsytring mennesket ikke kan leve foruten. Han eksemplifiserer dette med barnebøker, der det foreligger etiske vilkår, pedagogiske hensyn og grenser for hva man kan skrive om for barn og unge. Han begrunner dette med at barnet ikke har den voksnes ”erfaringshorisont” og evne til å innta et distansert og nyansert perspektiv. Derfor identifiserer barn seg i større grad med hva de erfarer.

”De har kanskje ikke så masse erfaring at de kan sette det i perspektiv at dette her er unormalt” (s 93). Sosialarbeidernes refleksjoner korresponderer med Løgstrups tenkning, når de hevder at små barn tar skade av å vokse opp med traumatiserte fostersøsken. De argumenterer for at små barn ikke har etablert en forståelse for hva som er normalt/unormalt, og at de ikke har et modenhetsnivå til å forstå og håndtere fosterbarnets traumer.

Profesjonsutøverne tar til orde for at det bør utarbeides retningslinjer og *aldersgrenser* for fosterforeldres egne barn. Argumentet sammenfaller med Løgstrups syn på at slike grenser har en intensjon om å beskytte barnet, inntil det er modent til å forholde seg til livets realiteter.

”At de alltid er på forskudd hvis det er noe som kan bli vanskelig for fosterbarnet, og jeg tenker at det er på et vis ikke deres ansvar” (s 92). Forskning (jf 4.4) viser at fosterforeldres egne barn knytter seg til sine fostersøsken, at de tenker på fosterbarnet som et ekte søsken, og dermed inntar andre perspektiver enn voksne. Dette korresponderer med Løgstrups tenkning om at barn ikke har samme evner som voksne til å innta et distansert perspektiv. Dersom vi overfører Løgstrups eksempel om barnelitteratur til fosterhjemmet, kan vi si at egne barn i stor grad lever seg inn fostersøskens lidelser, og at de identifiserer seg med fosterbarnet. Dette kan være en forklaringsmodell for de fenomener som beskrives som *”children who foster”* (Twiggs 1995), der egne barn bekymrer seg, tar ansvar, viser omsorg, tilpasser seg og påtar seg store omsorgsoppgaver i forhold til sine fostersøsken (jf 4.4.2).

Følgende sitat ansporer til en profesjonsetisk refleksjon omkring søskenrelasjonen i fosterhjemmene: *”Hvis målet skulle være at biologiske barn knytter seg til fosterbarnet som*

om det var et søsken, så jobber vi nok ikke godt nok med det” (s 91). Barn lever sine liv så godt de kan, og kjenner ikke til noen annen hverdag enn den de har. Barnet er utlevert til, og prisgitt de handlinger og valg som voksne foretar, på barnets vegne. Det nærhetsetiske perspektivet vektlegger barnets totale avhengighet og sårbarhet i relasjonen. Løgstrup hevder at barnet møter andre i hengivenhet og tillit, og at barnet ikke er i stand til å vise forbeholden tillit, fordi det ennå ikke har lært å reservere seg (jf s 50). Derfor er det voksnes ansvar å legge til rette for og skape gode oppvekstmiljø, slik at barn kan blomstre og utvikle seg.

Fosterforeldrenes egne barn kan følgelig ikke *velge* hvilke relasjoner de vil inngå i. Når barn får et nytt fostersøsken, utvikles en ny relasjon, barna knytter seg til hverandre som søsken, og må lære seg å leve sammen. At fosterforeldres egne barn oppfatter fostersøsken som ekte søsken, at de er glad i dem og viser omsorg for dem, må ikke tas til inntekt for at forholdet er problemfritt. Den sterke tilknytningen mellom egne barn og fosterbarn, forteller at egne barn involveres i stor grad i fostersøskens liv. Voksne undervurderer ofte engasjementet og den følelsesmessige biten som barn investerer i søskenrelasjonen. Sosialarbeiderens beslutninger og avgjørelser for fosterbarnets liv, får således innvirkning for egne barn i familien.

Studien peker på en profesjonsmoralisk utfordring, der fosterforeldres egne barn mister sin uskyld, ved at de eksponeres for fostersøskens traumer og omsorgssvikt. Løgstrup hevder at dersom vi ikke evner å gi barnet beskyttelse, krenker vi barnets urørlighetssoner ved å frata dem håp og livsmot. Dersom verken foreldrene eller barnevernstjenesten, som er den samfunnsinstitusjonen som fremfor noen skal ivareta barn, ser barnas lidelser, har de ikke noe sted å henvende seg. Følelsen av et samfunn og et hjelpeapparat som vil oss vel, som ser våre behov og vår plass i familien, er nødvendig for vår tillit til systemet og troen på at man blir ivaretatt. Dersom barnevernstjenesten svikter i å anerkjenne egne barns erfaringer, kan det med henvisning til Løgstrup føre til mistillit.

”Så klarer de rett og slett ikke oppgaven, og det blir for tøft, og de må kanskje noen ganger si at i forhold til egne barn så ble det helt annerledes enn de hadde sett for seg” (s 94). *”Så det er jo veldig vanskelig, og det prøver vi å si noe om når en ser at konfliktene kanskje blir så store at de vokser litt utover hva familien kan klare”* (s 95). Går vi tilbake til Løgstrups eksempel om litteratur, hevder han at voksne går til teksten på eget ansvar og risiko. I et profesjonsetisk perspektiv er det relevant å spørre seg om voksne går til fosterhjemsoppdraget på eget ansvar og risiko, og forstår hva oppdraget innebærer. Intervjudeltagerne hevder at opplæring ikke sikrer at fosterforeldre er godt nok utrustet og forberedt på omsorgsoppgavene

(jf 5.7). Bugge (2005) stiller spørsmål ved om Løgstrup overvurderer den motstanskraft og avstandsperspektiv som voksne har overfor ”håpløshetens infeksjon”. Han hevder at heller ikke voksne er i stand til å føre en konstruktiv kamp mot tilværelsens fornedrelse, nederlag og skuffelse som realismen åpner våre øyne for. Profesjonsutøver har, slik jeg ser det, også et etisk ansvar for at *fosterhjemsoppdraget*, og de realiteter og livsbetingelser som følger med, ikke blir så krevende at det tar håpet og livsmotet fra fosterfamilien.

6.11 Egne barns lidelse som etisk dilemma eller moralsk problem?

”Vi har jo brudd på grunn av at barna har fått nok. Og det er familier der det holder på å bli brudd, de har fått nok. Eller voksne barn som sier at nå er mamma og pappa så slitne at jeg vet ikke om vi klarer å se på dette” (s 94). Sosialarbeiderne beskriver det som et etisk dilemma når problemene i fosterhjemmet er så *betente* og *vanskelige* at det går mot et brudd. Flere har erfaring fra å veilede fosterhjem, i forhold til avveininger om fosterbarnet skal flyttes av hensyn til andre barn i familien. Profesjonsutøverne presenterer det som et vanskelig dilemma å velge mellom to onder; enten å la fosterbarnet lide ved å erfare nye relasjonsbrudd, eller la andre barn lide ved å opprettholde plasseringen (jf 5.3.2).

Saksbehandler opplever å ha et *etisk problem* fordi man ikke vet hva som er rett eller galt å gjøre (Eide og Skorstad 2010). Spørsmålet her er om problemet som skisseres er å oppfatte som et etisk dilemma?

Johansen og Vetlesen (2000:135-136) skriver at moralske konflikter oppstår når en norm er i konflikt med en annen gyldig norm, når normene er inkonsistente i den forstand at de fordrer uforenlige handlinger av oss, eller at omstendighetene gjør at en norm ikke kan oppfylles for alle berørte parter. De argumenterer for at det er et hovedpoeng i moralkritikken å oppdage slike konflikter. Dette kan skje ved at man viser at antatt riktige praksiser står i motsetning til dypere normative prinsipper i kulturen. For å handle best mulig overfor alle involverte parter, trenger barnevernsarbeideren normer og regler å handle ut i fra. En normativ etisk teori sier noe om hvilke relevante hensyn som bør veies opp mot hverandre, den fungerer som et korrektiv til allmenmmoralen, men bør heller ikke stå i motsetning til sentrale oppfattelser i allmenmmoralen.

Her reises spørsmålet om hvorvidt de to handlingsalternativene er å anse som en etisk norm. Kan det offentlige velferdsapparatet forvente at fosterforeldres egne barn skal sette sine behov til side, eller gi avkall på foreldrenes omsorg, for å hjelpe et annet barn? Kan det regnes som en gyldig norm at foreldre, ved å påta seg et fosterhjemsoppdrag, setter egne barn til side for å

hjelpe andre barn? Kan en la (eventuelt be) barn løpe en slik risiko i det godes hensikt? Hvorvidt er praksis her i samsvar med allmennmoralske oppfatninger om privatlivets fred, og omsorgsrelasjonen mellom foreldre og barn? Hvor langt er profesjonen villig til å gå, ved å påføre fosterforeldrenes egne barn belastninger, for å innfri fosterhjemsoppdraget? Sosialarbeiderne sporer inn på slike spørsmål når de sier: ”Men så føler jeg at kanskje vi strekker det lenger, at vi prøver mer enn det vi burde ha gjort, og når skal barnevernet si stopp? Sier vi stopp?” (s 106). ”Biologiske barn skal ikke være et verktøy for å fikse et fosterbarn, ja det tenker jeg” (s 92). ”Vi må ikke la biologiske barn bli ødelagt”(s 95).”

Spørsmålet er om profesjonelle kan veie barns lidelser opp mot hverandre som et etisk dilemma, eller om profesjonen i realiteten her står overfor et moralsk problem. Vi har et *moralsk problem* når vi vet hva som er rett, men likevel handler i strid med det rette, og utøver handlinger som om vi ikke visste hva som er riktig å gjøre (Eide og Skorstad 2010). Studien viser eksempler på at profesjonsutøvere lar fosterhjems plasseringen gå på akkord med egne barns ve og vel, og stadig presser fosterhjemmet i forhold til hvor mye barna kan tåle før man avslutter plasseringen. Sosialarbeiderne beskriver ”brudd” i plasseringer, fordi fosterforeldre ikke lenger *oraker å være vitne til at barna deres lider under plasseringen* (s 95). Slik jeg forstår dette, kan en stille spørsmålet om det her snarere er snakk om *umoral*.

Løgstrup (1971/1997) beskriver moralske problemer som plikt-kollisjoner og fristelser (jf 3.12). Løgstrups tenkning kan være et relevant og klargjørende perspektiv, for å forsøke å forstå profesjonelles etiske overveielsesprosesser. Empirien viser eksempler på et etisk syn hvor man opererer med rangordninger over goder og onder. Profesjonen veier barnas lidelser opp mot hverandre, der fosterbarnets lidelser og problembelastning blir det mest tungtveiende argumentet. Et slik etisk resonnement fremstår etter mitt syn som en kamouflert fristelse.

Jeg har tidligere vist hvordan den etiske relasjonen mellom foreldre og deres egne barn har moralsk forrang (jf s117). Egne barns ukrenkelighet er det mest opplagte hensynet, og den profesjonelle står etter mitt syn i realiteten ikke overfor to kolliderende hensyn som etisk sett veier like tungt. Løgstrups ontologisk orienterte etikk gir den etiske fordring, om alltid å handle slik at man ivaretar den andres beste, forrang foran alle andre normer og prinsipper. Han beskriver etiske valg som den bundnes valg ved at tungtveiende etiske hensyn aldri kan settes til side. En slik tilnærming fordrer at profesjonen finner løsninger der man ivaretar og lindrer fosterbarnets lidelser, *uten* samtidig å påføre andre barn lidelser.

Løgstrups perspektiver (jf s 61) kan videre anvendes for å beskrive profesjonelles fristelser, der man ikke velger den moralsk riktige handlingen, fordi den er forbundet med ubehag og omkostninger. ”*Hvor mye har vi å velge i? Altså, det var det hjemmet vi hadde på det tidspunktet, ferien stod for døra, ok take it or leave it*” (s 108). Sosialarbeiderne gir flere beskrivelser av utfordringer i praksisfeltet, som gjør at man går på akkord med egne faglige vurderinger, for å ”få plassert” fosterbarn (jf 5.7). Empirien viser at mangel på ressurser, mangel på egnede fosterhjem, mangel på plasseringsalternativer, tidspress, og store omkostninger for fosterbarnet, kan friste den profesjonelle til å gi etter for tilbøyeligheter som går på bekostning av moralske og etiske hensyn. Fristelsen setter i gang en overveielsesprosess, der den profesjonelle finner mange etiske betenkeligheter, utfordringer og konsekvenser ved et ”brudd”, slik at man finner det etisk forsvarlig å la vær å avbryte en fosterhjemsplassing. Jo flere etisk tvilsomme konsekvenser man kan finne rundt avgjørelsen om å avbryte plasseringen, jo mer vil fristelsen kamoufleres som en plikt kollisjon. Overveielsesprosessen innebærer å frembringe en etisk balanse mellom to kolliderende handlingsmuligheter. På den måten kan sosialarbeiderens valg om å opprettholde plasseringen, selv om andre barn lider overlast, fremstå som etisk forsvarlig.

6.12 Hensynet til fosterbarn versus hensynet til egne barn

”*Når du har et eget barn, og du begynner å behandle det annerledes fordi du har et fosterbarn inne, da har du bikka over en kant mener jeg. Da begynner det unormale å skje i familien. Fordi du skal tenke på ditt barn og behandle det likt som ditt barn hele tiden*” (s 97). Sitatet viser at sosialarbeideren retter et kritisk blikk mot det fenomenet at fosterforeldres egne barn risikerer å få sin omsorgssituasjon forandret ved en plassering.

Et av de viktige profesjonsetiske spørsmål som reises i denne oppgaven er hvorvidt en kan veie hensynet til fosterbarnet opp mot hensynet til egne barn. Fosterbarn har utvilsomt behov for god omsorg i kompetente fosterhjem. Å sikre fosterbarnet beskyttelse, trygghet og god omsorg, gjennom faglig og forsvarlig oppfølging av fosterhjemmet, er den profesjonelles samfunnsoppdrag. Hovedspørsmålet *her* er om det er etisk forsvarlig å utsette fosterforeldres egne barn for belastninger, krenkelse og lidelse for å innfri samfunnsoppdraget. Ved å bedre omsorgen for *ett* barn, løper den profesjonelle samtidig en risiko for å forringe, og redusere omsorgen for et *annet* barn. Når fosterhjemsomsorgens praksis i noen tilfeller utvikler seg slik at foreldre *mister sine egne barn av syne*, medvirker profesjonen til å tilsidesette og forstyrre de mest grunnleggende etiske relasjoner i menneskers liv. Jeg vil nedenfor trekke opp en profesjonsetisk debatt om hvorvidt vi kan forstå eller forsvare en slik praksis ut i fra ulike

etiske perspektiver. Utgangspunktet for disse drøftingene er det omsorgsetiske perspektivet der foreldres moralske ansvar for sine egne barn har forrang for samfunnsansvaret om også å ta vare på andres barn, her forstått som fosterbarn (jf s117).

En god *praxis* (MacIntyre 1981) handler om forholdet mellom profesjonens *mål* og den profesjonelles *handlinger*. Barnevernstjenestens overordnede mål er *å bedre barns livsvilkår og handle ut i fra barnets beste*. Dersom fosterhjemsomsorgens praksis bidrar til at noen barn får *dårligere omsorg*, har vi en profesjonsmoral som ikke samsvarer med profesjonens overordnede mål. Etter mitt syn kan en slik praksis ikke forsvares verken juridisk eller faglig. Dessuten reiser dette noen etiske problemstillinger som gir grunnlag for å utfordre eller utvide de profesjonsetiske preferansene og forståelsesmåtene knyttet til dagens fosterhjemspraksis.

”Og de har krav på en mamma og pappa som er til stede for dem. Og vi må ikke, dette må vi være obs på. For vi må ikke la biologiske barn bli ødelagt. Og her er det... det er ikke nok fokus på dette” (s 95). Løgstrup hevder at ingen gode viljer eller høyere formål kan forsvare å krenke barnets soner, integritet og privatliv. Han sier at: *”Ingen har rett til å gjøre seg til herre over et annet menneskes liv. Verken den gode vilje eller ens egen innsikt i hva den andre er best tjent med, ikke engang størrelsen på de ulykkene vi på denne måten vil kunne unngå, gir oss rett til det”* (Christoffersen 2011:90, Løgstrup 1956.). Dersom vi anvender Løgstrups tenkning kan en si at den gode viljen er å gi fosterbarnet trygg og god omsorg. Størrelsen på de ulykkene vi ønsker å unngå, er å hindre at fosterbarnet utsettes for omsorgssvikt og traumer. Legger vi Løgstrups etikk til grunn, vil samfunnets ansvar for å hindre omsorgssvikt av barn, ikke være et etisk holdbart argument, dersom vi *samtidig* krenker fosterforeldres egne barn på veien mot målet. Nettopp fordi de er *barn*, kreves det en særlig aktsomhet og stor grad av etisk refleksjon, av våre profesjonsmoralske handlinger overfor dem. Ut i fra Løgstrups tenkning, vil heller ikke foreldres ønske om å oppdra egne barn til å bli tolerante, lære seg å dele, og forstå livets realiteter (*a lesson of empathy*), være et etisk forsvarlig argument, så lenge barnets soner og integritet krenkes (jf 4.6).

”Biologiske barn skal ikke være et verktøy for å fikse et fosterbarn, ja det tenker jeg” (s 92). Flere informanter setter ord på at fosterbarnet har glede og nytte av å vokse opp med fosterforeldrenes egne barn, som en viktig sosialiseringssprosess. Samtidig uttrykker de en skepsis mot å plassere traumatiserte fosterbarn sammen med andre barn, basert på de negative erfaringene og følgene dette kan få for egne barn i fosterhjem (jf 5.7.1). Profesjonsutøverne beskriver også hvordan man i rekrutteringsfasen forsøker å kartlegge fosterforeldrenes egne

barn, for å se hvilke ressurser eller begrensninger de tilfører en fosterhjems plassering. Omsorgsetiske og nærhetsetiske perspektiver gir ikke legitimitet til å snakke om hva fosterforeldrenes egne barn *kan bidra med*, hva de kan *tåle* eller om de har *forstått* hva oppdraget innebærer. Barnet har en iboende egenverdi i kraft av å *være*. Dette er kjernen i menneskeverdet, at alle mennesker har *likeverd*. Den fundamentale likheten setter et skille mellom det et menneske *er* og det et menneske *gjør*. Det mennesket *gjør*, selve innsatsen og handlingene, kan verdsettes, veies og måles i forhold til resultater og dets bidrag til fellesskapets beste. Verdier som ligger til grunn for vårt moderne samfunn, måler ikke barns verdi etter den innsatsen det *gjør* for samfunnet. Derfor innebærer det en risiko om krenking av menneskeverdet, dersom profesjonen begir seg inn på et instrumentelt syn der fosterforeldres egne barn kan betraktes som et middel til sosialisering av fosterbarnet. Løgstrup argumenterer for at dersom vi *gjør* et annet menneske bare til et middel for vår egen eller fellesskapets nytte, er vi over i skamløsheten (Christoffersen 2005).

Kants moralfilosofi om det ukrenkelige, autonome, selvstendige og uavhengige individet har også hatt stor innflytelse på sosialt arbeid. Følgelig kan det være interessant å belyse problemstillingen ut fra deontologiske prinsipper (jf 3.5.2). I følge kantiansk tenkning vil det være utenkelig å betrakte fosterforeldres egne barn som et middel, bidrag eller verktøy for å bedre omsorgen for fosterbarnet. Alle barn, er et *formål i seg selv*. Det vil være uforenlig med Kants etikk å utsette *ett* barn for krenkelser eller ubehag, i den *henseelse* å oppnå et høyere mål om å hjelpe et *annet* barn. Dersom vi legger kantiansk tenkning til grunn, skal *alle* barn behandles likt ut i fra universelle prinsipper om rettferdighet, likeverd og likhet for loven. Dette universelle prinsippet medfører at man ikke kan gjøre noe unntak for seg selv, men må handle på en måte som er *allment* akseptert. En kan ikke lage særregler for seg selv og andre regler for alle andre. For å være gyldige i moralsk henseende må en underkaste seg selv samme regler som en vil kreve for andre (Vetlesen 2007). En slik tenkning innebærer at *alle* barn vurderes likt og beskyttes av barnevernslovens prinsipp om *barnets beste*. Maksimen innebærer at de regler, normer og handlingsalternativer den profesjonelle aktøren fastsetter i et fosterhjem, må være gyldige og gjelde for *alle* andre hjem, inkludert sitt eget hjem. De normer den profesjonelle knytter til fosterforeldres egne barn, må være gjeldende for alle andre barn, inkludert ens eget barn.

”Nei, jeg vil ikke være fosterhjem. Og jeg synes det er utrolig beundringsverdig hvis folk virkelig vet hva de begir seg ut på, og velger å være fosterhjem.” På side 96 ser vi at flere profesjonelle ikke *selv* ønsker å påta seg et fosterhjemsoppdrag. De forventninger, normer og

omsorgspraksis som knytter seg til et *fosterhjem*, er en ikke villig til å innlemme i eget liv. Empirien gir heller ikke grunnlag for å si at en arbeider etter prinsipper om at barna i familien behandles likt. Tvert i mot ser vi at barna i fosterhjemmet behandles *ulikt* ut ifra den tanken at fosterbarnet skal imøtekommes ut i fra sine *særskilte* behov. ”At biologiske barn gjerne opplever at fosterbarn kommer inn og får spesielle regler. Altså de får lov til mer enn det de selv gjør. Og så tenker jeg, ja vel? Det ber vi jo egentlig om for et barn med spesielle behov” (s 89). Vedkommende argumenterer for at det må tas særskilte hensyn til barnas ulike fungeringsnivå, og at søsken generelt behandles ulikt ut i fra behov.

Denne studien viser imidlertid at fosterforeldre kan bruke *mer* kapasitet på omsorg til fosterbarnet, og at egne barn ikke nødvendigvis får tilpasset omsorg etter *sine* særskilte behov, utvikling og fungeringsnivå (jf 5.3, 5.4.1 og 4.6). ”For det hemmer jo litt kanskje i enkelte tilfeller det biologiske barnets utvikling også, fordi at de har kanskje gått forbi det stadiet, og må plutselig litt tilbake i forhold til at familien skal fungere” (s 92). Egne barn må tilpasse seg nye regler og levesett, og i en slik grad at det oppfattes hemmende for deres utvikling i forhold til alder og modenhetsnivå. I ytterste konsekvens kan det nye omsorgsklimaet i hjemmet skape så store utfordringer, at egne barn utvikler psykososiale problemer (jf s 90).

Omsorgspraksis i *fosterhjem* skiller seg således ut fra omsorgspraksis i andre hjem, og fra den omsorgspraksisen som var gjeldende i hjemmet forut for plassering. En universell og prinsipiell etikk kan således ikke sies å være gjeldende for dagens praksis i barnevernet. Spørsmålet er om det finnes andre etiske teorier som kan forsvare en slik praksis?

Dydsetikken har hatt en kraftig vekst de siste årene og har fått stor innflytelse på omsorgsyrker. Dydene handler nettopp om å utvikle våre indre disposisjoner, verdier, egenskaper og evner, slik at vi opptrer som moralske aktører overfor vår neste (Annas 2006). Dersom en legger et dydsetisk perspektiv til grunn for fosterhjemsomsorgen bør etikken bidra til å *realisere gode liv* også for fosterforeldre og deres egne barn, basert på empiriske kvaliteter i vår erfarte verden. De relasjonelle sidene ved dygd er knyttet til det menneskelige fellesskap og kulturen (Eide 2011b). En slik tilnærming kobler ofte dydsetikken og nærhetsetiske perspektiver sammen i profesjonsetikken.

Både sinnelagsetikken og dydsetikken vektlegger sider ved den moralske aktøren, men der dydsetikken spør etter karaktertrekk, spør sinnelagsetikken etter motiver. Denne etiske retningen møter kritikk, fordi den ikke vektlegger selve handlingen eller dens konsekvenser. En handling kan krenke et annet menneske, selv om intensjonene og motivene som ligger bak

har de beste hensikter (Eide og Skorstad 2010). Denne studien viser nettopp at den gode hensikt om å gi fosterbarnet en trygg og god oppvekst, i ytterste konsekvens kan medføre at andre barn får sin trygge og gode oppvekst forstyrret. Dersom fosterhjemsomsorgen legger et sinnelagsetisk perspektiv til grunn, uten å vurdere de etiske konsekvensene av profesjonelle aktørers handlinger, innebærer det en risiko om at egne barn krenkes.

Utilitarisme og kost-nytte tenkning, innebærer et samfunnsøkonomisk perspektiv. Den offisielle politikken i barnevernsfeltet er å satse på hjemmebaserte tiltak, og ønske om sterkere kontroll av både kvalitet og kostnader i barnevernstiltak (Støkken og Nylehn 2003). I et samfunnsøkonomisk perspektiv er den enorme kostnadsforskjellen mellom fosterhjem og institusjonsplasser et faktum (jf 1.6.2). Dersom en legger et konsekvensetisk perspektiv til grunn (jf 3.5.1), ordnes handlinger på en verdiskala hvor målet er å maksimere lyst og minimere smerte for størst antall mennesker. Dette er muligens et etisk perspektiv som kan benyttes for å veie fosterbarnets behov opp mot egne barns behov. Tilnærminen innebærer å rangere totalsummen av behag eller smerte som fosterhjems plasseringen forårsaker for alle barna i fosterhjemmet. En kunne tenkes seg å benytte et slik kost-nytteperspektiv for å forsvare at fosterforeldres egne barn får redusert noen goder, for at fosterbarn skal få tilført goder, eller at egne barn utsettes for noe ubehag for at fosterbarn skal få redusert tilsvarende ubehag. Det finnes mange ulike konsekvensetiske retninger, og teoretikerne er uenige om hvordan man formulerer kriterier for rett handling (Brink 2006). Konsekvensialisme mister sitt innhold dersom det ikke kombineres med og forankres i en verdi-teori. For å vurdere om en handling er etisk god, må en beregne både tilsiktede og utilsiktede konsekvenser av handlingen. Etter mitt syn er en slik etikk lite egnet som grunnlag for fosterhjemsarbeid, når den kobles opp mot profesjonenes etiske grunnlagsdokument³⁴.

Funnene indikerer et behov for fagutvikling ved å løfte etiske utfordringer opp på et profesjonsetisk nivå. Ved en profesjonsmoralisk debatt og utvikling av hensiktsmessige og profesjonsetiske teorier omkring tematikken, unngår man at profesjonsetiske dilemmaer overlates til den enkelte profesjonsutøver alene. Profesjonen har et ansvar for å utvikle profesjonsmoraliske verktøy, som avhjelper profesjonelle i etiske avveininger, og bidrar til gode og faglige beslutninger. En mer bevisst profesjonsmoral knyttet til disse spørsmålene, vil bidra til kvalitetssikring og fagutvikling i fosterhjemsomsorgen.

³⁴ <http://www.fo.no/yrkesetikk/yrkesetisk-grunnlagsdokument-article227-150.html>

6.13 Fosterhjem – et rom for annerledeshet

”Ja, for det første så blir i alle fall hjemmet forandret” (s 88). Hjemmet dreier over fra å være et vanlig hjem – til å bli et fosterhjem – hvor profesjonen har bestemte forventninger til konseptet ”fosterhjem”. Foucaults perspektiver om *heterotopia* og maktbegrepet, kan være en anvendelig måte å belyse fenomenet (jf 3.14). Et ”fosterhjem” er et eksempel på et heterotopisk ”rom” for *annerledeshet*, hvor vi konstruerer nye måter å tenke på omsorgspraksis knyttet til fosterbarnets behov. Hjemmet fratras de naturlige og private grensene, og det opprettes en offentlig arena hvor den profesjonelle trer inn i familiens indre liv. Måten vi konstruerer ”fosterhjem” på innvirker på vår måte å tenke om *den andre*. *Fosterhjem* vil derfor skille seg ut ifra *vanlige hjem*. I følge Foucault er det heterotopiske rom en modell for vår profesjonelle omsorg, og den fremstår så selvfølgelig for oss at vi ser på den som objektiv, når den snarere er kulturelt og profesjonelt konstruert.

Foucaults teorier om maktforholdet kan anvendes på profesjonenes makt over den rådende diskursen som preger fosterhjemsomsorgens praksis. Det vil alltid være en relasjon preget av asymmetrisk makt mellom profesjonelle som besitter kunnskap og vedtaksmyndighet, og fosterfamilien som ikke har partsrettigheter. Foucault peker på at profesjonelle opptrer på bestemte måter, etter den kunnskapen som er i funksjon, og de systemene velferdsstaten er bygget på (Wyller og Heimbrock 2010). Således vil måten fosterforeldre, og deres egne barn, blir omtalt i norsk barnevernsfaglig forskning og litteratur, prege profesjonelles handlemåter. Videre gjør det noe med den profesjonelles måte å tenke på, når man ordfester og kategoriserer familien på bestemte måter. Samtlige sosialarbeidere i studien omtaler fosterforeldres egne barn som ”*biologiske barn*”. Dette er et begrep jeg går bort i fra, nettopp for å sette fokus på at det er fosterforeldrenes egne barn. I dagens moderne samfunn består familier ofte av både *mine, dine og våre* barn. Ved en fosterhjems plassering vil familien i tillegg bestå av *andres* barn (jf 1.2.1). Når fosterforeldrenes egne barn be-gripes, ordfestes og kategoriseres som *biologiske barn i fosterhjem*, er dette en objektivisering og fremmedgjøring av barnet. Dette kan forstås ut fra Løgstrups begreper om tilbakehold og å bevare barnets unike annerledeshet (jf 3.8). Med henvisning til Levinas, vil den etiske dimensjonen trues ved at profesjonelle griper, forstår og fanger barn inn i sin profesjonelle forestillingsverden. Vi skal ikke begripe barna, ved å redusere og krympe dem i samsvar med profesjonens begreper og kategorier. I en etisk sammenheng vil en reduksjon av barnets unike fremmedhet være alvorlig, fordi det innebærer at barnet på grunnleggende vis fratras sin subjeksstatus og gjøres til gjenstand for andres menneskearbeid. (Eide 2010a). Løgstrup (1983/1997) sier at vi ikke

kan annektere barnet. Derfor reises noen profesjonsetiske utfordringer, når barnet fratras sin moralske status i hjemmet – der fosterhjemmet blir et heterotopisk rom for annerledeshet – og barnet gjøres til et objekt og et materiale som kan styres og formes. På samme måte er det en reduksjon av foreldrenes status, når man bruker kategorien og begrepet ”*fosterforeldre*”, som er en *rolle* profesjonen knytter en spesiell type forventning til. Man står i fare for å glemme at de også er vanlige foreldre, en mamma og en pappa, som det knyttes helt andre typer forventninger til. En av intervjupersonene reflekterer over at en slik reduksjon også kan slå uheldig ut for fosterbarnet, fordi den profesjonelles møtevirksomhet i hjemmet, fratrar foreldrene den naturlige autoriteten (s 105).

Studiens empiri viser hvordan profesjonelle reagerer på at fosterforeldrene *strekker seg for langt, driver seg selv, gjør en kjempejobb og tar av på prosjektet* med de nye omsorgsoppgavene (jf 5.4.1). Sitatene på side 96 viser at profesjonelle synes det er helt utrolig at de orker å være fosterforeldre, og undrer seg over hvordan fosterforeldrene holder ut. Foucaults begreper om selvteknologi (jf 3.14) kan være en innfallsvinkel til å forstå dette fenomenet. Gjennom rekruttering og opplæring forberedes fosterfamilien til å tenke på spesielle måter, og forberede seg på en vanskelig omsorgsoppgave. Fosterhjemsgodtgjørelsen kan forstås som en anerkjennelse og belønning for å utføre et viktig samfunnsoppdrag. Fosterhjemmet påføres en type selvteknologi, selvpålagt sensur, og perfektjonering av omsorgsoppgaven de er tildelt. Profesjonsutøver sporer inn på en refleksjon rundt dette, når vedkommende lurer på om fosterforeldre føler mer ansvar for fosterbarn, enn egne barn, fordi de vil *vise seg gode*, at de blir *målt i forhold til å lykkes*, og at fokuset derfor forsterkes i forhold til å støtte og stimulere akkurat dette barnet (s 97). Gjennom offentlig representasjon i hjemmet, innføres en form for paternalisme, hvor den profesjonelle veileder og styrer familien inn i en ønsket atferd som korresponderer med de forventninger som knyttes til fosterhjemsoppdraget. I tillegg opprettes en tilsynsfører, slik at familien er innforstått med at man blir vurdert og holdt under oppsikt. En slik ordning vektlegger kontrollaspektet, noe som i seg selv er en effektiv form for selvteknologi. Følgende sitat viser en refleksjon over egen kontrollfunksjon og innvirkning på fosterhjemmet: ”*Mens andre igjen tror jeg alltid har det litt i bakhodet at jeg er en offentlig, nesten som en, ja kontrollør.*” (s 104). En annen sosialarbeider setter fingeren på dette ved å hevde at fosterforeldrene er så redde for å gjøre noe galt, at de bruker langt mer energi på fosterbarnet enn egne barn (s 97). Hvis en anvender Foucaults teorier, kan en si at profesjonen her overvåker og kontrollerer fosterhjemmets omsorgspraksis.

I følge Foucaults perspektiv går profesjonsetikkens mandat *ikke* ut på å ivareta klienters interesser, men *samfunnets* interesser. Dermed åpner han for en skarp og fundamental kritikk av profesjonsetikken, som ikke blir annet enn uttrykk for *makt*, i det moderne samfunnet (Christoffersen 2005). Foucaults perspektiver har blitt anvendt i kritikken av marginalisering og tvangsinnordning av grupper i samfunnet. Særlig alvorlig ser man på sosialt arbeid der dominerende tenkemåter var drevet av *den gode vilje*, men hvor konsekvensene av det som foregikk utvilsomt gir grunn til en betydelig ettertanke. Christoffersen (2011:105) drøfter hvorvidt den gode viljen, og overbevisningen om at man handler til andres beste, kan være en del av problemet, fordi den profesjonelle blir ukritisk til egne valg og virkemidler. Kritikken samsvarer med Skjervheim (2002) som peker på at det instrumentelle mistaket – hvor profesjonelle forsøker å få andre til å handle på bestemte måter – er vanskelig å oppdage i samtid og egen praksis, fordi profesjonen preges av de instrumentelle mål man har satt seg (jf 3.8). Etter mitt skjønn har en slik kritikk og refleksjon rundt *den gode viljen* også relevans for profesjonens inngripen i fosterhjemmene.

6.14 Fosterhjemsarbeid – og de utilsiktede bivirkningene

Forut for plasseringen har foreldrene gått igjennom en utvelgelsesprosess hvor hjemmet er vurdert å gi *særlig god omsorg for barn*. Det er nettopp det gode oppvekstmiljøet som kjennetegner fosterfamilien når de tildeles oppgaven og tilliten som fosterforeldre. Empirien og tidligere forskningsarbeider viser at fosterhjemsomsorgens praksis kan medføre både krenkelser og tap av et godt omsorgsmiljø for fosterforeldres egne barn. En profesjonsetisk utfordring vil derfor være at det å gi hjelp og profesjonell omsorg til *fosterbarn*, har noen utilsiktede konsekvenser for *andre* barn. Egne barns lidelse kan være en utilsiktet konsekvens av den gode vilje om å utføre gode handlinger.

Løgstrups perspektiver om de *utilsiktede bivirkningene* (jf 3.13), er etter mitt syn en relevant tilnærming til de etiske og moralske sidene ved fosterhjemsomsorgens praksis. Løgstrups tenkning utfordrer oss til å stille spørsmål ved om midlene vi bruker for å oppnå målene er etisk forsvarlige. Dersom vi anvender Løgstrups tenkning på fosterhjemsomsorgen, er barneverntjenestens overordnede mål å bringe fosterbarnet ut av lidelse ved å gi barnet omsorg, beskyttelse og trygghet. Løgstrups poeng er at det ikke er de gode målene vi setter oss som skaper utfordringene, men derimot de utilsiktede bivirkningene av de midler vi bruker for å nå målene. Løgstrup beskriver hvordan det vi tilsikter har virkninger på kort sikt innenfor en begrenset sektor i samfunnet, og at vi måler de intenderte resultatene relatert til et bestemt subsystem. Dersom vi overfører denne tenkningen på fosterhjemsomsorgen, er de

intenderte resultatene her forstått som at fosterbarnet blir ivaretatt gjennom forsvarlig og god omsorg, slik barnet har krav på.

Målene relateres til *subsystemet*, her forstått som et *fosterhjem*. Empirien viser hvordan det private hjemmet dreier over til å bli en offentlig arena, altså fra et *vanlig*-hjem til et *fosterhjem*, hvor selve omsorgsarbeidet og målene skal realiseres. Fosterhjem som ”subsystem” kan her forstås som en offentlig arena bestående av fosterbarn, fosterforeldre, fosterbarns biologiske foreldre, barneverntjeneste, det øvrige hjelpeapparatet og kontrollfunksjoner. Empirien i denne studien viser at det råder en usikkerhet hos profesjonelle om hvorvidt fosterforeldres egne barn skal ”regnes med” i dette *subsystemet*. Selv om profesjonelle synes å stille høye krav til fosterforeldres egne barn, vil det fremstå som urimelig å si at profesjonen har et tilsiktet mål om å påføre dem belastninger, som et ”middel” for å ivareta fosterbarnet. I følge Løgstrup er vi da over i skamløsheten, dersom vi utnytter og reduserer fosterforeldres egne barn til et virkemiddel for å oppnå et høyere mål.

Løgstrup beskriver hvordan bivirkningene virker inn på helheten og det økologiske systemet. Empirien i studien viser nettopp at en fosterhjemsplassing kan virke inn på hele *familiesystemet*, og strekker seg utover til besteforeldre, nettverk, egne barns vennekrets og skolehverdag. I ytterste konsekvens kan bivirkningene være at familiens medlemmer utvikler psykososiale problemer og uønsket atferd. I de tilfellene der plasseringen ender med et ”brudd”, eller der familien går i oppløsning ved skilsmisse, har de *helhetlige bivirkningene*, og de negative konsekvensene, heller ikke bidratt til at man har nådd de *intenderte* resultatene, som var å gi fosterbarnet god omsorg.

Bivirkningene er nemlig utilsiktede, og de viser seg først over tid. Derfor er det ifølge Løgstrup viktig å se på helheten i et langsiktig perspektiv. Krisen kommer ofte overraskende på oss, noe den ikke burde gjort ifølge Løgstrup, fordi sammenhengen mellom midlene og bivirkningene ofte er svært påfallende (Christoffersen 1999). Denne studien bidrar til å sette søkelyset på slike sammenhenger, og viser hvordan fosterhjemsplassing kan få uheldig konsekvenser. Sosialarbeiderne peker selv på en rekke forhold, som igjen settes i direkte sammenheng med uheldige konsekvenser som utilsiktede flyttinger (jf 5.3.2). Løsningen kan være å ta hensyn til særegne trekk ved det å ha et fostersøsket, slik at vi foretar etiske avveininger av om de utilsiktede bivirkningene, kan forsvares i forhold til målene vi har satt.

6.15 Et fenomenologisk orientert bidrag til profesjonsetikk i fosterhjemsomsorgen

En fenomenologisk orientering i fosterhjemsarbeidet, vil kunne hjelpe den profesjonelle til å innta et videre perspektiv, og åpne opp for nye forståelsesmåter. Husserls (1970) *fenomenologiske reduksjon* krever at vi tar et skritt tilbake og frigjør oss fra rådende oppfatninger, teorier og det vi allerede vet om fenomenet, slik at vi evner å se selve saken og reflektere over våre erfaringer (jf 2.3.1). Denne studien er et bidrag til slik etisk selvrefleksjon, hvor en stopper opp og dveler ved egne erfaringer fra praksisfeltet. Evnen til selvinnsikt, og en stadig utvikling av profesjonsmoralen, er nødvendig fordi barnevernsarbeiderens handlinger kan få konsekvenser for andre menneskers liv. For at selve *saken* skal være direkte tilgjengelig for sansene våre, kreves et særskilt nærvær. Eide (2011a:22) hevder at jo mer oppmerksomhet et fenomen har fått i form av teorier og systemer, jo mer krevende blir denne øvelsen. Det innebærer at vi evner å sette teorier og oppfatninger inn i en parentes, slik at vi blir i stand til å reflektere over de erfaringene vi har gjort oss om selve fenomenet. Husserl hevder at en fenomenologisk reduksjon er nødvendig når vi har fjernet oss fra selve saken, slik at fenomenene ikke lenger umiddelbart trer frem for oss. Det oppstår når fortolkninger og teoretiseringer tar oppmerksomheten vekk fra selve fenomenet, og trekker det mot sider som kan generaliseres (Eide 2011a).

Dersom vi anvender Husserls tenkning utfordres vi til å ”gå bakenom” det vi har lest og lært om fosterhjemsarbeid, for å la oss berøre av det som fremtrer for oss som uventet. Vi utfordres til å innta en teori- og systemfri beskrivelse for virkelig å *se* hva som etisk står på spill i praksisfeltet. Empirien i denne studien viser nettopp at det er gjennom nærhet, personlige erfaringer og ansikt – til – ansikt møte med egne barn i fosterhjem, at den profesjonelle blir berørt, og i stand til å vise innlevelse og medfølelse. Sosialarbeiderne beskriver ikke bare at de er *berørte*, men gir også uttrykk for å bli *opprørte*, over de erfaringene de har gjort seg i møtet med fosterforeldrenes egne barn. Dette viser et erfaringsbasert og empatibasert perspektiv hos den profesjonelle, der *den andres ansikt*, vekker den profesjonelles bevissthet. Det fenomenologiske ”nedenfra og opp” perspektivet, viser hvordan fosterforeldrenes egne barn personifiseres og ”*trer frem*”, ved å bryte inn i den profesjonelles forestilling, som noe nytt og uventet. Det er denne direkte kontakten, og den deltagende innstillingen som setter saksbehandler i stand til å bli berørt og oppleve seg som en moralsk aktør. Det er nettopp i dette relasjonelle *møtet* at den etiske fordring har sitt opphav.

Fenomenologiens begreper om *interdependens*, *intersubjektivitet* og *interconnectedness*, beskriver de relasjonelle aspektene i menneskers liv. Denne etiske tilnærmingen gjør det utenkelig å betrakte de ulike medlemmene av fosterhjemsomsorgens praksis som selvstendige, avgrensede, isolerte eller uavhengige individer. Både fosterbarnet, fosterforeldrene og deres egne barn er vevd inn i hverandres liv, i en daglig gjensidig påvirkning av hverandre. De er intersubjektivt forbundet med hverandre gjennom en etisk relasjon. Deres livserfaringer i møte med hverandre, gjennom *felles levd liv*, konstituerer deres identitet. Ved å erkjenne slike intersubjektive drivkrefter i menneskers liv, vil den profesjonelle aktøren kunne forstå den indre dynamikken i fosterhjemmet, og jobbe aktivt i forhold til *alle relasjonelle sider* innad i familien. En fenomenologisk tenkning vil gjøre det umulig å veilede og arbeide etter modeller hvor man utelukkende fokuserer på fosterbarnet, eller relasjonen mellom fosterbarnet og fosterforeldrene. Ved å forstå fosterhjemmet som et hushold, der *alle* lever sammen i gjensidig relasjon, vil også *egne* barns livserfaringer anerkjennes og innlemmes i det profesjonelle arbeidet. Ved å utelukke dem fra den profesjonelles praksis, står man i fare for både å overse og underkjenne vitale og grunnleggende trekk ved menneskers liv. En praksis som ikke ivaretar slike perspektiver, strider mot dypere etiske prinsipper om omsorg, avhengighet og foreldre-barn relasjonen.

Etter mitt syn peker denne studien på at egne barn er langt mer *berørt av* og *vevd inn i* fostersøskens liv enn hva profesjonen hittil har viet oppmerksomhet. Som et innspill til å forstå betydningen av dette samspillet, finner jeg det relevant å trekke inn Løgstrups tenkning om forenende motsetninger (jf 3.9.1). Han hevder at tilværelsens motsatser skaper balanse, ved at de betinger og utfyller hverandre. Dette kan være en tilnærming til å forstå på hvilken måte fosterbarn og egne barn kan være to motsatser som forsterker og betinger hverandre innad i fosterhjemmet. Fosterbarn og egne barn kan ha svært ulike omsorgsbehov og forutsetninger. Tankeeksperimentet fordrer at man tilrettelegger for å ivareta *alle* barnas unike særegenheter, utvikling, tilknytning, plass og posisjon i familien, slik at barna hver for seg får den omsorgen de behov for og krav på. Løgstrups poeng er at de forenende motsetningene holder liv i hverandre, ved at de forblir *intakte*. På den måten bringer det *energi* og *liv* inn i det menneskelige samværet. Ved å sikre at både egne barn og fosterbarn får tilstrekkelig omsorg, tid og oppmerksomhet fra fosterforeldrene, vil en kunne unngå slik truende og destruktiv sjalusi eller konkurranse barna imellom som beskrives i studien. For at fosterhjemmet skal fungere som en helhetlig familie, må en unngå å opptre på måter som kan få barna til å fremstå som *atskillende* motsetninger. Dersom egne barns og fosterbarns ulike

omsorgsbehov settes opp mot hverandre, eller går på bekostning av hverandre, skapes en tilværelse hvor motsetningene kan føre til ambivalens og splittelse, og hvor de forverrer og bryter hverandre ned. Profesjonelle i denne studien peker nettopp på at slike forhold bør vurderes og tas hensyn til i forkant av plasseringen, hvor en tilstreber en god match mellom fosterbarn og fosterhjem. Et godt samspill mellom barna, hvor alderssammensetningen viser seg å ha betydning, kan være nøkkelen til en vellykket plassering (jf 4.4.1 og 5.3.1).

En fenomenologisk tenkning påkaller videre den profesjonelle aktørens oppmerksomhet på egen påvirkningskraft, og maktrelasjonen i møte med fosterforeldrenes egne barn. Gjennom intersubjektivitet og *connectedness* er den profesjonelle selv en uløselig del av enhver interaksjon man inngår i. Fenomener, begreper og verdier finnes og realiseres alltid innenfor relasjonen, og profesjonsutøver må forstå seg selv som fortolkende og erfarende i møte med andre. Igjen kan det være relevant å trekke inn Løgstrups (1971/1997) tenkning om hvordan den etiske fordring brytes som gjennom *prismer* av alle de unike relasjonene som mennesker inngår i (jf 3.6). Fordringen brytes igjennom den aktuelle situasjonen, og det kan være interessant å stille seg spørsmålet om vi har en type *sosialarbeiderprisme* eller *fosterhjemsprisme* som former den profesjonelle relasjonen, og preger hvordan den etiske fordring kommer til uttrykk i møte med fosterforeldres egne barn. Den moralske dømmekraften styres av profesjonsutøvers kognitive evne til tolkning av den aktuelle situasjonen, og forståelsen av seg selv som moralsk subjekt er knyttet til konteksten og det spesifikke i situasjonen (jf 3.16). En fenomenologisk tilnærming fordrer en forståelse av at den virkelige virkeligheten er den mennesker oppfatter, slik at fenomener tolkes gjennom den andres livserfaringer. Dette innebærer å ta fosterforeldres egne barns livserfaringer på alvor.

For å utvikle seg som profesjonelle må en lære av egne erfaringer. Løgstrup skriver at: ”Til forståelse af sig selv kan man kun komme gennem en kritisk observation af, hvad man allerede har tænkt, følt og gjort” (1971/1997: 26). Med dette mener han at vi ofte kommer baketter våre impulser, følelser og tanker. Det som driver og beveger oss går ofte forut for oss selv. Dette *åpenbare*, er gitt oss før enhver intersubjektivitet. Vårt moralske miljø og livsverden konstituerer oss og kommer forut for vår bevissthet. Men i det øyeblikket vi møter et annet syn, så skjer det noe med denne selvsagtheten, og vi må se på hvilke grunner vi har for det vi hittil har regnet som rett (Henriksen og Vetlesen 1998). Det er først når vi erfarer et brudd på våre forventninger, at vi utfordres på vår oppfatning av det normale. Foucault vektlegger derfor den fenomenologiske tilnærmingen hvor vi forsøker å komme på innsiden av det som er ”annerledes”, slik at vi unngår å orientere oss på en måte som objektiverer

andre (Wyller og Heimbrock 2010). Det er derfor avgjørende, og et ledd i en fenomenologisk orientering, at sosialarbeideren evner å tenke på nye måter og lar seg *gripe* og *berøre* av det som fremstår som annerledes og ”utenfor boksen” (Eide 2011a). For at profesjonelle skal evne å ta utgangspunkt i andres livsverden, må en møte med bevissthet og kunnskap om egen profesjonsmoral i praksisfeltet. Den sosialfenomenologiske tilnærmingen kombinerer fenomenologi og etikk som noe som opptrer samtidig, og gjør bruk av vide menneskelige erfaringer (Wyller og Heimbrock 2010). Denne studien bidrar med slik kunnskap om praksiserfaringer, som en viktig kilde til å oppdage og reflektere over hva som kreves i profesjonsetikken.

Profesjonsetikken har en viktig oppgave med å ivareta uavhengige og universelle prinsipper, som et vern mot vilkårlighet og urettferdig behandling. Profesjonsetikken skal videre sikre at profesjonen utfører det oppdraget man er gitt gjennom sitt politiske samfunnsmandat. En fenomenologisk tilnærming legger større vekt på *praxis*, og den profesjonelles moralske egenskaper, ved at de relasjonelle sidene, den etiske fordring og møtet med den andre ansikt-til-ansikt får større fokus. Profesjonsetikken vil gjennom et fenomenologisk perspektiv innta en kritisk holdning til praksisfeltet, og bidra til å styrke og fremme menneskers livsvilkår. Fenomenologien er ingen empirisk vitenskap, men viser oss hvilke muligheter vi har for å tolke vår egen tilværelse og den verden vi lever i. Fenomenologiens hovedbidrag til fosterhjemsomsorgen, er en dreining fra prinsipper, rutiner, autonomi, selvbestemmelse og rettigheter i profesjonen, og over mot en mer dydsetisk og nærhetsorientert tenkning. Dette innebærer å legge til rette for at også fosterforeldres egne barn skal kunne realisere sitt potensial og leve gode liv.

6.16 Avslutning

Formålet med studien er å rette søkelyset mot en taus og glemt gruppe barn i barneverntjenestens praksis. Problemstillingen er hvordan sosialarbeiderens møte med fosterforeldres egne barn kan forstås som profesjonsetisk utfordring. Gjennom kvalitativ metode og fenomenologiske perspektiver har jeg søkt svar på noen forskningsspørsmål knyttet til problemstillingen. Deltakerne i studien gir uttrykk for å stå overfor mange utfordrende problemstillinger. De gir ikke inntrykk av å ”pynte” på fremstillingen, bagatellisere eller minimalisere problemer i eget praksisfelt. Fosterhjemsordningen kan rokke ved profesjonsutøvers integritet, slik at sosialarbeideren i praksis må gjennomføre handlinger og beslutninger som går på akkord med egne faglig og etiske vurderinger. Funnene bekrefter

således at sosialarbeidere står overfor profesjonsetiske utfordringer i møte med fosterforeldres egne barn.

Sosialarbeiderne er opptatt av etikk og moral generelt i fosterhjemsarbeid. De beskriver et godt *ytringsklima* (Skorstad 2010) på egen arbeidsplass, hvor man tilstreber en høy faglig standard, og verdsetter en åpen dialog om holdninger og standpunkter. Siden egne barn i fosterhjem har en forholdsvis liten plass i norsk litteratur og forskning, er det i seg selv et interessant funn at sosialarbeiderne omtaler temaet som *viktig*. Dette viser betydningen av det fenomenologiske nedenfra og opp perspektivet, hvor studien løfter frem et forsømt og oversett tema i praksisfeltet. Selv om informantene mener temaet er relevant, synes de å ha en vag oppfatning av det eksplisitt etikkfaglige innholdet av profesjonsmoralen knyttet til temaet. Manglende fokus i samfunnsmandatet, kan forklare at profesjonelle ikke evner å identifisere eller tematisere profesjonsetiske perspektiver på fosterhjemsarbeid. Mesel (2009) skriver at når man i liten grad har et bevisst forhold til egen profesjonsmoral, blir det vanskelig å gjenkjenne eller reflektere over disse tingene i praksisfeltet.

Empiripresentasjonen viser at det fremkommer flere etiske utfordringer i praksis, enn det som var formulert i intervjuguiden. Dette viser viktigheten av et semistrukturert intervju som gir rom for sosialarbeidernes egne refleksjoner rundt profesjonsmoraliske utfordringer. Deres refleksjoner over hvilke problemer og belastninger denne gruppen barn kan utsettes for, samsvarer i stor grad med annen forskning. I tillegg uttrykker sosialarbeiderne bekymring for at fosterhjems plasseringen kan føre til at egne barn utvikler negativ atferd og psykososiale problemer. Profesjonelle opplever det vanskelig å veilede fosterfamilier, der store problembelastninger og konflikter mellom barna øker faren for brudd i plasseringer. Å foreta vanskelige etiske avveininger, oppveie ulike hensyn og behov, og treffe vanskelig beslutninger oppgis som et krevende saksbehandleransvar. Flertallet bestreber seg på å følge opp fosterforeldres egne barn gjennom samtaler, selv om mangel på tid, ressurser og profesjonsmoraliske retningslinjer gjør dette vanskelig å gjennomføre i praksis. I tillegg beskrives utfordringer når omsorgsoppgavene blir så krevende at fosterforeldre mister fokus på egne barn. Den kommunale barnevernsarbeideren vurderer selv å ha større bevissthet rundt barneperspektivet og alderssammensetning enn andre faginstanser. Flere har erfart at egne faglige vurderinger, ved plassering av fosterbarn inn i hjem hvor det også bor andre barn, ikke tas hensyn til. Studien viser hvordan sosialarbeiderens etiske blikk, etiske perspektiver, og moralske kompetanse har betydning for hvordan profesjonelle opptrer som moralsk aktør, overfor fosterforeldres egne barn. Flertallet av informantene gir fosterforeldres egne barn

moralsk status, i kraft av å være moralsk berørte av plasseringen, og anerkjenner derfor å ha et profesjonsmoralisk ansvar overfor dem.

En av intervjudeltagerne har ikke tidligere tenkt over problemstillingen, og ble utfordret til å tenke igjennom *hva vi egentlig holder på med*, når det kommer til det etiske fokuset på fosterhjemsarbeid. Svaret kan kobles til forskningseffekten i studien. Som intervjuer setter jeg i gang en *prosess* og refleksjoner hos sosialarbeideren. Vi ser et eksempel på *samproduksjonen* av den sosiale virkeligheten som vokser frem i interaksjonen mellom intervjuer og intervjuperson. Som forsker er jeg ikke nøytral, men *posisjonert* i forhold til det feltet som skal undersøkes. Mine egne holdninger, bakgrunnskunnskap, normative ståsted, profesjonsmoral og valg av etiske perspektiver har derfor innflytelse på forskningsprosessen. Valg av innfallsvinkel og spørsmålsstilling setter sosialarbeiderne på sporet av utfordrende sider av etisk og moralsk karakter. Dersom jeg hadde valgt å stille spørsmål knyttet til de positive sidene, eller rettet søkelyset mot hva som kjennetegner vellykkede plasseringer, ville refleksjoner og svar mest sannsynlig hatt en annen karakter. Ved å utforske profesjonelle aktørers forståelser, erfaringer og refleksjoner knyttet til fosterforeldres egne barn, har studien bidratt med et profesjonsmoralisk og profesjonsetisk innspill til fosterhjemsomsorgen.

Viten *skapes* ved at fenomener blir belyst. Ny kunnskap kaster lys over praksisfeltet, og bidrar til at vi blir opplyste. Et viktig spørsmål for profesjonen blir hvilken konsekvens denne innsikten gir for videre profesjonsutøvelse. Utfordringene oppstår dersom den moralske responsen uteblir, på bakgrunn av omstendigheter som gjør at vi ikke *ser* eller oppfatter hva som er av etisk relevans (Vetlesen 2007). Når den profesjonelle *ikke ser*, er blind for, eller går glipp av det moralske i situasjonen, er dette en type svikt som kalles ”*moralsk blindhet*”. Vi kan også la være å handle, og det *til tross for* at alt som skjer på persepsjonens og dømmekraftens nivåer, kognitivt så vel som følelsesmessig, tilsier at vi både kan og skal/bør handle (Vetlesen og Nortvedt 2000). Problemet vi da støter på, kalles i filosofien for *viljessvakhetens problem* (”*akrasia*”), nemlig at en person handler motsatt av hva man selv anser for å være til det beste (Darwall 2006).

Jeg har muligens lagt ut på et vågalt prosjekt. Kritikkk kan rettes mot anvendelsen av etiske teorier og bruken av Løgstrups perspektiver, for å belyse utfordringer i fosterhjemsarbeid. Dagens barnevern bygger på evidensbasert kunnskap, og eksistensialisme og filosofi hører vanligvis ikke hjemme i et vitenskapelig paradigme. Mitt ønske er likevel å vise hvordan sosialarbeidere gjennom empirisk bevissthet, kan tilnærme seg fosterfamiliens indre liv

gjennom fenomenologiske og nærhetsetiske teorier. På den måten kan profesjonelle åpne opp, og utvide sin erfaringshorisont. Heller enn å se på oppgaven som en selektiv presentasjon av etiske utfordringer, ønsker jeg å se på den som en mulighet til å utdype og utvikle profesjonsmoralen og profesjonsetikken knyttet til fosterhjemsomsorg.

Sosialarbeideren stilles til ansvar overfor det moralske domenet som profesjonsmoralen gjelder for. Dersom man er adressat for slike normer og verdier uten å vedkjenne seg dette, begår man et ”*moralsk mistak*” (Grimen 2010). Funnene peker på en uklar profesjonsmoral og mangler i utvikling av profesjonsetiske teorier for hvordan fosterforeldres egne barn, som en moralsk berørt tredjepart, skal tas hensyn til og innlemmes i det profesjonelle arbeidet. Sosialarbeiderne selv etterspør en tydeligere profesjonsmoral på flere områder. Således viser studien betydningen av å utvikle profesjonsmoraliske styringsverktøy for å imøtekomme profesjonsetiske utfordringer knyttet til fosterforeldres egne barn. Dette indikerer hvilke områder det kan være interessant å forske videre på.

Sosialarbeiderne argumenterer for å utvikle retningslinjer, rammeverktøy og forskrifter som omhandler fosterforeldres egne barn. De peker videre på behov for en felles faglig tenkning omkring alderssammensetning av barna i fosterhjem. Informantene hevder at bedre utredning av fosterbarn, bedre rekruttering, opplæring og matching ved plassering i fosterhjemmet, vil kunne forebygge brudd. Sosialarbeidernes refleksjoner indikerer at det forekommer ulike syn og faglige vurdering mellom kommunalt barnevern og Bufetat. Empirien fordrer en større profesjonsetisk debatt omkring rekrutteringsprosessen, samt forberedelse og opplæring av fosterforeldre før plassering. Et interessant tema for videre forskning ville være å se på betydningen av hvilken oppmerksomhet fosterforeldres egne barn får i denne prosessen.

LITTERATURLISTE

Andersen, S. (1998): K. E. Løgstrups etik. I: A. J. Vetlesen (red) *Nærhetsetikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Abbott, A (1988): *The System of Professions*. An Essay on the Division of Expert Labor. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Annas, J. (2006): Virtue Ethics. In: Copp, D. (ed): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press.

- Aristoteles (1994): *Nicomachean Ethics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Aristotle (1996): *The Nicomachean Ethics*. Oversatt av H. Rackham. Wordsworth Classics of World Litterature.
- Backe-Hansen, E. og Havik, T. (1998): *Kunnskapsstatus for fosterhjemsarbeidet*. Barnevernets utviklingscenter på Vestlandet.
- Backe-Hansen, E. (1993): *Fosterhjemsarbeid*. Temahefte nr. 4. Barnevernets utviklingscenter.
- Baker, C. D. (1982): "Adolescent- adult talk as a practical interpretive problem", i: Payne, G. og E. Cuff (red.): *Doing Teaching: The Practical Management of Classrooms*, London: Batsford, s. 104 – 125.
- Banks, S. (2003): *Ethics, Accountability, and the Social Professions*. Palgrave MacMillan.
- Bauman, Z. (1998): Lévinas' og Løgstrups strategi for morallivet. I: Vetlesen, A.J. (red): *Nærhetsetikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Befring, E. (2010): «Barnevernet i historisk lys», i Befring, E., Frønes, I. og Sørli, M-A. (red.): *Sårbare unge*, Oslo, Gyldendal, s. 15-31.
- Bergjordet, C., Dyrhaug, T. og Haugen, J.Å. (2011): *Barnevernet – et tilbud til mange*. Statistisk Sentralbyrå. Lokalisert 2012 på World Wide Web: <http://www.ssb.no/samfunnsspeilet/utg/201105/09/>
- Berridge, D. & Cleaver, H. (1987): *Foster Home Breakdown*, Oxford: Blackwell.
- Blackburn, S. (2003): *A Very Short Introduction to Ethics*. Oxford: Oxford University Press.
- Boer, F. & Spiering, S.M. (1991): Siblings in foster care: success and failure, *Child Psychiatry and Human Development*, 21:4, pp 291-300.
- Brandt, B. (1996): Gruppeintervju: perspektiv, relasjoner og kontekst. I Holter, H. & Kalleberg R. (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo
- Brannen, J & Heptinstall, E & Bhopal, Kalwant (2000): *Connecting Children*, London; Routledge Falmer
- Brink, D.O. (2006): Some forms and limits of consequentialism. I: Copp, D. (ed): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press.
- Buber, M. (1966): *The Way of Response: Martin Buber selections from his writings edited by N.N. Glatzer*. New York: Schocken Books.
- Buber, M. (1967): *Jeg og du*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.

Bugge, D. (2005): *At inficere med håbløshed – K.E. Løgstrup og børnelitteraturen*. Slagmark 42/2005. s. 103-115.

Bunkholdt, V. (1999): *Fosterhjemsarbeid. Fra rekruttering til tilbakeføring*. Universitetsforlaget. AS

Bunkholdt, V. (2005): *Fosterforeldrenes egne barn*. Temahefte nr. 18. Norsk Fosterhjemsforening.

Bunkholdt, V. og Sandbæk, M. (2008): *Praktisk barnevernsarbeid*. 5.utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk

Cautley P.W (1980): *New foster parents: The first experience*. New York: Human Services Press.

Christoffersen, S.Aa. (1999): *Etikk, eksistens og modernitet. Innføring i Løgstrups tenkning*. Otta: Tano Aschehoug.

Christoffersen, S.Aa., Ruyter, K. & Wyller, T. (red.) (2005/ 2009/2011): *Profesjonsetikk: Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. Oslo: Universitetsforlaget.

Christoffersen, S.Aa. (2006): *Handling – person – samfunn: En innføring i grunnlagsetikk for helse – og sosialfagene*. Tano: Aschehoug.

Cicourel, Aaron V. (1964): *Method and Measurement in Sociology*, New York: Free Press.

Clausen, S.E. (2002): Plasseringer utenfor hjemmet på 1990. I: Backe-Hansen, E. (red). *Barn utenfor hjemmet: Flytting i barnevernets regi* (s.203-221). Oslo: Gyldendal Akademisk.

Cole, M. (1996): *Cultural psychology: A once and future discipline*. Cambridge, Mass.: The

Darwall, S. (2006): Morality and practical reason: a Kantian approach. I: : Copp, D. (ed): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press.

Denzin, N.K. og Lincoln, Y.S: (1994): "Introduction: Entering the Field of Qualitative Research", i: Denzin, Norman K. og Yvonna S. Lincoln (red): *Handbook of Qualitative Research*, Thousand Oaks: Sage, s. 1-17.

Dunn, J (1985): *Sisters and Brothers. The Developing Child*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Dunn, J. (1987): "The beginnings of Moral Understanding: Development in the Second Year", in Kagan, J. & Lamb, S. (Eds.) *The Emergence of Morality in Young Children*, pp. 91-122- Chicago: University of Chicago Press.

Egelund, T. og Hestbæk, A.-D. (2003): *Anbringelse av børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*. Rapport 03:04. København: Socialforskningsinstituttet (SFI).

Egelund, T. (2006): *Sammenbrudd i anbringelser*.06:01. København: Socialforskningsinstituttet.

Eide, S.B (2003): *Den offentlige tjenesteyter som portvokter i forskningsprosessen*. Tidsskrift for Velferdsforskning. Vol.6.Nr.3, 2003, s.189 – 194.

Eide, S.B (2007): *Prinsipper og levd liv: samtaler om og oppfatninger av relasjonen mellom mor og barn i en barnevernkontekst*. Universitetet i Agder: Fakultet for økonomi og samfunnsfag.

Eide, S.B. (2010a): Mellom engasjement og varsomhet. Om veiledningens grenseproblematikk. I: Eide, S. B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2010): *Til den andres beste. En bok om veiledningens etikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eide, S.B. (2010b): The Professional Conversation and Verbal Annexing. I: Wyller, T. og Heimbrock, H-G.(ed) (2010): *Perceiving the Other. Case Studies and Theories of Respectful Action*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG.

Eide, S.B. (2010c): En god person. Gode handlinger, også et spørsmål om gode personer. I: Eide, S.B. og Skorstad, B. (2010): *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eide, S.B. (2010d): Relasjonsetikk. I: Eide, S.B. og Skorstad, B. (2010): *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eide, S.B. og Skorstad, B. (2010): *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Eide, S.B (2011a): Kjennetegn ved en fenomenologisk orientering. I Aasland D., Eide, S.B., Grelland, H. H., Kristiansen, A. og Sævareid, H. I.(2011): *Kvalitet og kvalitetsopplevelse. En bok om kvalitet i arbeid med mennesker*. Bergen: Fagbokforlaget

Eide, S.B (2011b): Relasjoner som kilde og tema i etikken: Knud E. Løgstrup. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2011): *Fordi vi er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.

Eide, S.B (2011c): Åpenhet og samarbeid. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2011): *Fordi vi er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.

Elgar, M. and Head, A. (1997): *From Court Process to Care Plan: An empirical study of the placement of sexually abused children*, Oxford: The Centre for Socio-Legal Studies, Wolfson College, Oxford University.

Familjeplejen i Danmark (1998): *Kærlighed og næstekærlighed. Om leveforholdene for plejefamiliers egne børn*. Kjøbenhavn.

- Farmer, E. & Pollock, S. (1999): Sexually abused and abusing children. Their impact on “foster siblings” and other looked after children. I: Mullender, A (ed): *We are family. Sibling relationships in placement and beyond*. British Agencies for Adoption and Fostering, London.
- Fenyo, A., Knapp, M. & Baines, B. (1989): *Foster Care Breakdown: A study of a special teenager fostering scheme*, Canterbury: University of Kent at Canterbury, Personal Social Services Research Unit. Discussion Paper 616.
- Fog, J.(2004): *Med samtalen som udgangspunkt*. København: Akademisk Forlag.
- Foucault, M. (1973): *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, M. (1994): *Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, M. (2000): *Different Spaces*. I: Foucault, M.R., Hurley, J.D., Faubion, P. Rainbow, Aesthetics, Method and Epistemology: Essential Works of Foucault 1954-1984, London, 175-185.
- Freidson, E. (1988): *Profession of medicine: a study of the sociology of applied knowledge*. University of Chicago Press-utg. Chicago: University of Chicago Press.
- Freidson, E. (2001):*Professionalism: the third logic*. Cambridge: polity Press.
- Geertz, C. (1973): “Thick Description: Towards an interpretive theory of culture”, i: Geertz, Clifford (red.): *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*, New York: Basic Books, s. 3-32.
- Gillis, J.R. (1996). *A world of their own making. Myth, ritual, and the quest for family values*. New York: Basic Books.
- Glassner, B. og Loughlin, J. (1987): *Drugs in Adolescent Worlds: Burnoughts to Straights*, New York: St. Martin’s Press.
- Grelland, H. H. (2011): Når den andre ser meg. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2011): *Fordi vi er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grelland, H.H. (2011): Følelse og medfølelse. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2011): *Fordi vi er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grelland, H. H. (2011): Om følelsene og deres betydning i veiledning. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævereid, H.I. og Aasland, D.G. (2. utgave) 2011: *Til den andres beste. En bok om veiledningens etikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Grimen, H. (2005): *Profesjonsetikken sitt grunnlag*. Oslo: HiO. Lokalisert 2005 på World Wide Web: <http://www.hio.no/content/view/full/34781>.

- Grimen, H.(2010): Profesjon og profesjonsmoral. I: Molander, A. og Terum, L.I (red): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Guba, E. G. (1990): “The alternative paradigm dialog”, i: Egon G. Guba (red): *The paradigm dialog*, Newbury Park, CA: Sage, s. 17-30.
- Hammersley, M. og Atkinson, P (1998): *Feltmetodikk. Grunnlaget for feltarbeid og feltforskning*, Oslo: Ad Notam.
- Hammersley, M. (1992): Deconstructing qualitative and quantitative divide”, i: Julia Brannen (red): *Mixing Methods: Qualitative and Quantitative Research*, Aldershot: Avebury.
- Havik, T.(2007): *Slik fosterforeldrene ser det – II. Resultat fra en kartleggingsstudie i 2005*. Skriftserien 07:1. Bergen: Unifob helse, Barnevernets utviklingscenter på Vestlandet.
- Heggdalsvik, I.K. (2007): *Fosterforeldrenes egne barn. En studie av hvordan fosterforeldrenes egne barn opplever det å vokse opp sammen med fosterbarn*. Hovedoppgave, NTNU, Trondheim.
- Heimbrock, H.-G, Meyer, P. og Wyller, T. (2010): Impacts form Demanding Practice. I: Wyller, T. og Heimbrock, H.-G. (ed) (2010): *Perceiving the Other. Case Studies and Theories of Respectful Action*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Held, V. (2006): The ethics of care. In: Copp, D. (ed): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press.
- Hellevik, O. ([1984] 1991): *Forskningsmetoder i sosiologi og statsvitenskap*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Henriksen, J-O. og Vetlesen, A.J. (1998): *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Henriksen, J.O. (1999): *På grensen til den andre: om teologi og postmodernitet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Holter, H (1996): Fra kvalitative metoder til kvalitativ samfunnsforskning. I Holter, H. & Kalleberg R. (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo
- Holter, H. & Kalleberg R. (red.) (1996): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo
- Hovland, B. I. (2011): *Narrativ etikk og profesjonelt hjelpearbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Hurka, T. (2006): Value Theory. In: Copp, D. (ed): *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford University Press.

- Husserl, E. (1970): *Logical Investigations*, Vol.2. London: Routledge.
- Hydèn, M. (2000): Forskningsintervju som relationell praksis. I: H. Haavind (red) *Kjønn og fortolkende metode: Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal.
- Höjer, I (2001): *Fosterfamiljens indre liv*. Dissertation. Department of social work, Göteborg University.
- Höjer, I & Nordenfors, M (2003): "Growing up with foster siblings". *Childhoods in late modern society*. Department of social work. Skriftserien 2003:1. Göteborg University.
- Höjer, I. & Nordenfors, M (2006): *Att leva med fostersyskon*. Skriftserien 2006:5. Institutionen för socialt arbete: Göteborg University
- Haavind, H. (2000): På jakt etter kjønne betydninger. I: H. Haavind (red). *Kjønn og fortolkende metode: Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal.
- Johansen, K.E. og Vetlesen, A.J. (2000): *Innføring i etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kalleberg R. (1996): Forskningsopplegget og samfunnsforskningens dobbeltdialog. I Holter, H. & Kalleberg R. (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*. Universitetsforlaget, Oslo
- Kant, I. [1785] (1964): *Groundwork for the Metaphysics of Morals*. Trans. And ed. Thomas E. Hill, Jr., and Arnulf Zweig. Oxford: Oxford University Press.
- Kaplan, C.P. (1988): "The Biological Children of Foster Parents in the Foster Family". *Child and Adolescent Social Work Journal*, Volume 5, No. 4, 1988, New York: Human Sciences Press.
- Kirk, J. og Miller, M.L. (1986): *Reliability and Validity in Qualitative Research*, Beverly Hills: Sage.
- Kirkengen, A.L. (2009): *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. 2.utg. Oslo: Universitetsforlaget
- Kittay, E.F. (1999): *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*. New York: Routledge.
- Kokkin, J. (1998): *Profesjonelt sosialt arbeid*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Korsnes, O., Andersen, H. og Brante, T. (red.) (1997): *Sosiologisk leksikon*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristiansen, A. (2010): Hva hører du når du lytter? Hvem blir du når du svarer? I: Eide, S. B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2010): *Til den andres beste. En bok om veiledningens etikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Kristiansen, A. (2011): *Møtet med den andre: Martin Buber*. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2011): *Fordi vi er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kvale, S. (1988): "The 1000 page question". *Phenomenology + Padagogy*, 6, s. 90-106.
- Kvale, S. (1996): *Interviews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Thousand Oaks: Sage (se også 1997: *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad, Notam, Gyldendal).
- Kvale, S. (1997): *Den kvalitative forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale S. & Brinkmann, S. (2009): *InterView: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. SAGE Publications, Inc. (Se også: Kvale, S. & Brinkmann, S.(2009): *Det kvalitative forskningsintervju*. (2.utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk.)
- Kvello, Ø. (2010): *Barn i risiko – skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kälvesten, A-L. (1974): *40 fosterfamiljer med Skåbarn*. Stockholm: Almqvist och Wiksell Förlag AB.
- Leonhard, S. og Thoresen, L. (2010): *Dimension: Body*. I: Wyller, T. og Heimbrock, H.-G. (ed) (2010): *Perceiving the Other. Case Studies and Theories of Respectful Action*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lévinas, E. (1961/1996): *Totalitet og Uendelighed. Et essay om exterioriteten*. København: Hans Reizels Forlag.
- Lingås, L.G. (2000): *Etikk i sosialt arbeid. Fra regel til diskurs*. Avhandling, Göteborgs universitet.
- Løgstrup, K.E. (1961): *Kunst og etik*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1969): *Moral og børnebøger*. I: Kristensen, S.M. og Ramløv, P. (red): *Børne- og ungdomsbøger. Problemer og analyser*. København: Gyldendal. S. 19-26.
- Løgstrup, K.E.(1983) (1997): *System og symbol. Essays*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1956) (1991/2010): *Den etiske fordring*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1972): *Norm og Spontanitet*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1993): *System og Kærlighed*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1971/1997): *Etiske begreber og problemer*. København: Gyldendal.
- Løgstrup, K.E. (1976/1997): *Ophav og omgivelse*. København: Gyldendal.
- Macaskill, C. (1991): *Adopting or Fostering a Sexually Abused Child*, London: Batsford.

- MacIntyre, A. (1981): *After virtue: a study in moral theory*. London: Duckworth.
- Marshall, C. & Rossman G.B. (2006): *Designing Qualitative Research*. Thousand Oaks; CA: SAGE.
- Martin, G. (1993): Foster care: the protection and training of carers' children. *Child Abuse Review*, 2:1, pp 15-22.
- Martinsen, K. (1993): *Fra Marx til Løgstrup*. Bergen:TanoForlag.
- McCracken, G. D. (1988): *The Long Interview*, Qualitative Research Methods Series 13, Newbury Park: Sage.
- McFadden, E.J., Ziefert, M. & Stovall, B. (1984): *Preventing Abuse in Family Foster Care, Instructor's Manual*, Institute for the Study of Children and Families, Ypsilanti, MI: Eastern Michigan University.
- Merleau-Ponty, M. (1962/ 1989): *Phenomenology of perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mesel, T. (2009): *Legers profesjonsetikk. Refleksjon og mestring i en sykehuskultur*. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Miles, M. B. og Huberman, A.M. (1984): *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods* (1.utg.), Beverly Hills, Calif: Sage.
- Mills, C. W. (1953): *The Sociological Imagination*, New York: Oxford University Press.
- Morgan, D.L. & Krueger, R.A. (1993): When to use focus groups and why. I Morgan, D.L.(red.), *Successful Focus Groups. Advancing the State of the Arts*. Sage, London.
- Moxnes, K. (1990): *Kjernesprengning i familien? Familieforandring ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NESH (1999): *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora*, Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsfag og humaniora.
- Nobbs, K. & Jones, B.(1989): Tread with care: fostering sexually abused children, in: *After Abuse: Papers on caring and planning for a child who has been sexually abused*. London: BAAF.
- Nordenfors, M. (2006): *Ett reflexivt syskonskap. En studie om att växa upp tillsammans med fostersyskon*. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs Universitet.
- Nordstoga, S. og Støkken, A.M. (2008): *Et kontrollregime i endring. Sluttrapport*. Universitetet i Agder, Kristiansand.

Nortvedt, P. (1998): Veien over til Den tredje. I: Vetlesen, A.J. (red): *Nærhetsetikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal

Nortvedt, P. (2005): *Profesjonsetikkens grunnlag*. Oslo: Hio. Lokalisert 2005 på World Wide Web: <http://www.hio.no/content/view/full/34782>.

Norsk Fosterhjemsforening (NFF): *Hjelp! Jeg skal få et fostersøsken. En brosjyre for fosterforeldrenes egne barn*. Oslo: Norsk Fosterhjemsforenings sekretariat.

Ofstad, H. (2001): *Vår forakt for svakhet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Parker J. (1966): *Decisions in Child Care: A Study of Prediction in Fostering*. London: Allen & Unwin.

Part, D. (1993): "Fostering as seen by the carer's children". *Adopting and Fostering*. Volume 17, Number 1, 1993.

Parsons, T. (1964): *Essays in Sociological Theory*. New York: Free Press.

Patton, M.Q. (1990): *Qualitative evaluation and research methods* (2.utg.) Sage, Newbury Park.

Patton, M.C., (2002): *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks: Sage.

Pervin, L.A. (1984): *Personality*. New York: John Wiley.

Poland, D & Groze, V (1993): Effects of Foster Care Placement on Biological Children in the Home. *Child and adolescent Social Work Journal* nr 10 1993, s 153-164. New York. Human Sciences Press.

Poland, B.D. (2003): Transcription quality. I Holstein, J.A. og Gubrium, J.F. (red): *Inside interviewing: New lenses, new concerns* (s.267-287). Thousand Oaks, CA: SAGE

Pugh, G. (1996): Seen but not heard? Addressing the needs of children who foster. *Adopting and fostering*. Vol. 20, nr 1 1996.

Reber, A.S. (1985/1995): *The Penguin Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books Ltd.

Renström, Y.(1999): *Familjehemsarbetet utifrån de biologiska barnens perspektiv*. D-uppsats i socialt arbete, Universitetet i Örebro.

Repstad, P. (1993): *Dugnadsånd og forsvarsverker: Tverrfaglig samarbeid i teori og praksis*, Oslo: Tano.

Richardson, L.(1990): *Writing Strategies: Reaching Diverse Audiences*. Newbury Park, CA: Sage.

- Ruyter, K.W., Førde, R. & Solbakk, J.H. (2000): *Medisinsk etikk en problembasert tilnærming*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ruyter, K.W. (2005/ 2009): Dyder er ikke tilleggsgoder – en utfordring for profesjonsutdanningene. I: *Profesjonsetikk: Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ryen, Anne (1988): *Ei evaluering av Sumatraprosjektet. Et bo- og arbeidskollektiv for ungdom*, Agder Distriktshøgskoles Skrifter nr. 4.
- Ryen, Anne (2002): ”*Det kvalitative intervjuet – fra vitenskapsteori til feltarbeid*”. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rønlev, C. (1998): *Kjærlighet og nestekjærlighet. Om leveforholdene for pleiefamiliens egne barn*. Familieplejen i Danmark
- Sandvik, H. (2002): *Egne barn I fosterhjem*. Fosterhjemskontakt, nr.8, side 24-29. Norsk Fosterhjemsforening.
- Seale, C. (1999): *The Quality of Qualitative Research*, London: Sage.
- Silverman, D. (2000): *Doing Qualitative Research. A Practical Handbook*, London: Sage.
- Silverman, D. (2001): *Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*, London: Sage (1.opplag 1997)
- Skirbekk, G. (2005): *Kommentar til Nortvedt, Grimen og Aasland*. Oslo: Hio. Lokalisert 2005 på World Wide Web: <http://www.hio.no/content/view/full/39053>.
- Skjervheim, H. (1996): *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Idè & tanke. Aschehoug.
- Skjervheim, H. (2002): *Mennesket*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skogholt, Ø. (2000): *Fostersøsknen – på godt og vondt*. Fosterhjemskontakt nr.2, Norske Fosterhjemsforening.
- Skorstad, B. (2010): *Profesjonsetikk*. I: Eide, S.B. og Skorstad, B. (2010): *Etikk – til refleksjon og handling i sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Smedslund, J. (1985): Necessarily true cultural psychologies. I: K. Gergen & K. Davis (red.) *The social construction of the person*. New York: Springer-Verlag.
- Smith, G. (1996): *The Protector’s Handbook: Reducing the risk of child sexual abuse and helping children recover*, London: The Women’s Press.
- Statistisk sentralbyrå (SSB) (2012): *Barnevern 2011. Fleire tilsette og fleire barn i barnevernet*. Frigitt 27.juni 2012. Statistisk Sentralbyrå. Lokalisert 2012 på World Wide Web: <http://www.ssb.no/barneverng/>

- Strawson, P.E. (1974): *Freedom and Resentment*. London: Methuen.
- Støkken, A.M. og Nylehn, B. (2003): *Et velferdsmarked i vekst. Private barnevern i det offentlige*. Høyskoleforlaget.
- Støkken, A.M. (2004): En velferdshybrid i endring. Private barneverninstitusjoners samspill med det offentlige. *Tidsskrift for velferdsforskning*. Årgang 7, nr.3, 2004, s.118-130.
- Sundt, H (red) (2011): *Fosterhjemshåndboka*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Swan, T. (2000): *Careproviders' children share their experiences*. A Research Report Prepared By Dr. Tracy Swan.
- Swedner, H. (1989): *Socialt arbete. En tankram*. Stocholm: Liber.
- Talbot, C. (1997): Sons and Daughters of Foster Carers. Children and Young People who Foster. *Copy of speech for IFCO conference Vancouver July 1997*.
- Terum, L.I. (2003): *Portvakt i velferdsstaten. Om skjønn og beslutning i sosialtjenesten*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Tiller, P.O. (1990). *Hverandre. En bok om barneforskning*. Oslo: Gyldendal.
- Tranøy, K.E. (1998): *Det åpne sinn, moral og etikk mot et nytt årtusen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Triseliotis, J. (1980): *New developments in Fostercare & Adoption*. Routledge & Kegan Paul Ltd
- Triseliotis, J. (1990): *Utvikling og nye tendenser I fosterhjemsordningen*. Fosterhjemskontakt 1/91. Norsk Fosterhjemsforening.
- Triseliotis, J., Moira, B.,& Hill, M. (2000): *Delivering Foster Care*. British Agencies for Adoption & Fostering (BAAF), London.
- Trost, J. (1989): "Strategiska urvalg för kvalitative studier; hur kunne Per Olav ha gjort?", i: Levin, Irene og Graham Clifford (red.): *Relasjoner. Hverdagsskrift til Per Olav Tiller*, Trondheim: Tapir.
- Twigg, R. (1994): "The Unknown Soldiers of Foster Care: Foster Care as Loss for the Foster Parent's Own Children." *Smith College Studies in Social Work*, June 1994, Volume 64, No.3.
- Twigg, R. (1995): "Coping with Loss: How Foster Parents' Children Cope With Foster Care." *Community Alternatives*. Volume 7, No.1 1995.
- Ulvik, O. S. (2005): *Fosterfamilie som seinmoderne omsorgsarrangement. En kulturpsykologisk studie av fosterbarn og fosterforeldres fortellinger*. Psykologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.

- Van Manen, J. (1988): *Tales of the field: on writing ethnography*, Chicago: University of Chicago Press.
- Vetlesen, A. J. og P. Nortvedt (1996/ 2000). *Følelser og moral*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Vetlesen, A.J. (1998): Emmanuel Lévinas. I: A.J. Vetlesen (red): *Nærhetsetikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Vetlesen, A.J. (2007): *Hva er etikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vinterhed, K. (1985): *De andre föräldrarna*. Stockholm: Skeab.
- Vågan, A. og Grimen, H. (2008/2010): Profesjoner i maktteoretisk perspektiv. I: Molander, A. og Terum, L.I (red): *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wathne, G. (1994): Fosterforeldrenes egne barn. I: Gulliksen, Ø (red): *Fosterhjemshåndboka*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Wiggen, G. (2003): *Stillhet: Et skoleanliggende*. Oslo: Novus forlag.
- Wyller, T. (2001): Hva skal vi gjøre med/hos/for Jenny? I: Repstad, P. og Ryen, A. (2001): *Verneverdig*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wyller, T. (2005/ 2009): Dydsetikk, medborgerskap og sosial praksis. I: Christoffersen, S.Aa., Ruyter, K. & Wyller, T. (red.) (2005/ 2009): *Profesjonsetikk: Om etiske perspektiver i arbeidet med mennesker*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wyller, T. og Heimbrock, H-G.(ed) (2010): *Perceiving the Other. Case Studies and Theories of Respectful Action*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht GmbH & Co. KG.
- Wåhlander, E. (1990): *Familjehem – stöd och hjälp*. Stockholm. FOU-rapport nr 133.
- Zahavi, D. (1997): *Husserls Fenomenologi*. København: Gyldendal.
- Zahavi, D. (2003): *Fænomenologi*. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.
- Øyre, I. (2012): *Hvordan opplever "biologiske barn" det å vokse opp med fostersøsken med utfordrende atferd?* Masteroppgave. Universitetet i Stavanger.
- Aasland, D. (2005): *Kommentar til Nortvedt og Grimen*. Oslo: HiO. Lokalisert 2005 på World Wide Web: <http://www.hio.no/content/view/full/38045>.
- Aasland, D. (2010): Veiledningens etiske forutsetninger. I: Eide, S. B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2010): *Til den andres beste. En bok om veiledningens etikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Aasland, D. (2011): I begynnelsen er etikken: Emmanuel Lévinas. I: Eide, S.B., Grelland, H.H., Kristiansen, A., Sævareid, H.I. og Aasland, D.G. (2011): *Fordi vi er mennesker. En bok om samarbeidets etikk*. Bergen: Fagbokforlaget.

Offentlige publikasjoner

Barne- og familiedepartementet (2003): *Forskrift om fosterhjem av 18. desember 2003 med hjemmel i lov av 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester § 4-22 tredje ledd* (endring i § 4 i januar 2009).

Barne- og familiedepartementet (2004): *Retningslinjer for fosterhjem*. Retningslinjer av 15.juli 2004 til lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100. Q 1072 B

Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) (2006): *Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene*. Q-1101 B

Barne- og likestillingsdepartementet (BLD) (2006): *Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem*. Q-1102 B

Barne-, likestillings og inkluderingsdepartementet (2010): *Fosterhjemsavtalen*.

FNs konvensjon om barnets rettigheter. Vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989. Ratifisert av Norge 8. januar 1991. Q-0648 B

Lov av 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester (barnevernloven).

NOU 2009:22 Vedlegg: *Bør barnevernloven bli en rettighetslov?* Førsteamanuensis dr. juris Mons Oppedal, Høgskolen i Oslo, 19.august 2009.

NOU 2012:5 *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Oslo, 6.februar 2012.

Nettsider:

<http://www.barnevernet.no/>

<http://www.fosterhjemsforening.no/>

<http://www.fosterhjem.no/>

<http://www.ssb.no/barneverng/>

<http://www.regjeringen.no/nb/sok.html?quicksearch=forskrift+om+fosterhjem&id=86008>

<http://www.regjeringen.no/nb/sok.html?querystring=retningslinjer+for+fosterhjem&id=86008>

<http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Barnevern/2011/Fosterhjemsavtalen2011.pdf>

<http://www.fo.no/yrkesetikk/yrkesetisk-grunnlagsdokument-article227-150.html>

<http://www.barnevernet.no/Dokumenter/Lover-og-regler/Barnevernloven/Barnevernloven-gjelder-for-alle-barn-i-Norge/>

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/aktuelt/nyheter/2012/barn-i-barnevernet-skal-hores.html?id=698362>

Appendix I - Informasjonsskriv

Kristiansand, Universitetet i Agder

dato: 10.04.2012

Informasjonsskriv – Masteroppgave i profesjonsetikk

Profesjonsetiske utfordringer i fosterhjemsarbeid

Dette er en forespørsel til ansatte i barneverntjenesten om å delta i et forskningsprosjekt til en Masterstudie på barnevernsfeltet. Målet er å utforske de profesjonsetiske utfordringene i fosterhjemsarbeidet, med særlig henblikk på fosterforeldrene og deres egne barn. Studien tar utgangspunkt i saksbehandlers perspektiv, og forespørselen retter seg derfor primært mot barnevernspedagoger/ sosionomer, med fosterhjemsarbeid som arbeidsområde.

Jeg heter Cecilie Revheim-Rafaelsen og er Masterstudent i Velferdsstudier ved Universitetet i Agder (UiA). Forskningsprosjektet inngår i min masteroppgave.

Du inviteres til et intervju/ samtale, som dreier seg om profesjonsetikk, utfordringer, etiske dilemmaer, refleksjoner og problemstillinger knyttet til oppfølging av fosterhjem og fosterforeldrenes egne barn.

Under intervjuet vil det ikke spørres direkte om 3. personer (konkrete klienter/ ansatte) eller konkrete barnevernssaker/ fosterfamilier. Eksempler fra aktuelle saker eller eksempler på etiske utfordringer i saksbehandlers arbeidshverdag, må anonymiseres i samtalen.

Samtalene, som vil utgjøre studiens data, tas opp på lydbånd. Det er kun undertegnede og veileder som har tilgang til materialet. Hensynet til informantens anonymitet skal sikres, slik at opplysninger ikke kan tilbakeføres til den enkelte informant. Datamaterialet oppbevares etter forskningsetiske retningslinjer og slettes ved prosjektslutt. Prosjektet meldes til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Dersom det underveis i forskningsprosjektet utpeker seg spesifikke tema, som det er interessant å utforske nærmere, kan det være aktuelt å kontakte deg for en oppfølgingssamtale.

Resultatene av undersøkelsen publiseres som en Masteroppgave – eventuelt som fagartikkel. Ingen enkeltpersoner, hverken ansatte eller fosterfamilier, skal kunne gjenkjennes i publisering fra denne forskningen.

Deltakelsen i studien er frivillig. Du har mulighet til å trekke deg underveis i prosjektet uten at du vil måtte begrunne dette nærmere.

Ta gjerne kontakt for utfyllende informasjon, dersom det er behov for det.

Dersom du ønsker å være med i prosjektet, vær vennlig å fylle ut svarslippen nedenfor.

Med vennlig hilsen

Cecilie Revheim-Rafaelsen
Student master velferd
Universitetet i Agder
e-post: craf@broadpark.no
mobil: 930 62 909

Solveig Botnen Eide
Postdoktor
Universitetet i Agder
e-post: solveig.b.eide@uia.no

SAMTYKKEERKLÆRING

Jeg sier meg villig til å delta i prosjektet slik det er presentert ovenfor

Navn:

Telefon:

e-post:

Appendix II - Intervjuguide

- Når jeg i invitasjonen kopler etiske utfordringer til fosterhjemsarbeidet, gir det mening slik du ser det? Diskuterer dere etikk generelt, og i forhold til fosterhjemsarbeid spesielt? Hvordan finner slike drøftinger sted? (løpende og knyttet til enkeltsaker – eller som tema i avtalte møter?). Er det mulig å si noe nærmere om hva som kjennetegner de etiske drøftingene? I hvilken grad vil du si at det på denne arbeidsplassen er kultur for å foreta etiske refleksjoner eller etiske vurderinger? Kjenner du til etiske retningslinjer i fosterhjemsarbeidet?
- Vurderer du fosterhjemmet å være et privat eller et offentlig hjem? Er fosterforeldrene kollega, ansatt eller samarbeidspartner? Tenker du at fosterhjemmet er en arbeidsplass, og hva tenker du om at de mottar lønn? Hva tenker du er drivkraften for fosterforeldre/ hva motiveres de av? (omsorgsarbeid/ fag/ nestekjærighet/ samfunns forpliktelser/ lønn/ glade i barn?)
- I hvilken grad mener du fosterhjems plassering medfører forandringer i et hjem? Hvilke utfordringer ser du? På hvilken måte kan dette innvirke på fosterforeldrenes egne barn - Positive eller negative? Har du opplevd saker hvor fosterhjems plasseringen har medført direkte belastninger for fosterforeldrenes egne barn?
- Innebærer fosterhjemsarbeidet kontakt med fosterforeldrenes egne barn? Evt hvordan? Har dere retningslinjer for oppfølging av fosterforeldrenes egne barn? Hva tenker du om å gjennomføre samtaler med fosterforeldrenes egne barn?
- Hva slags moralsk og etisk ansvar tenker du at barnevernsskurator har overfor fosterfamilien? Er fosterforeldrene og deres egne barn en berørt part i fosterhjemsarbeidet? Hvilke etiske dilemma kan oppstå?
- Generelle refleksjoner rundt temaet. Utdanning, kompetanse, veiledning, litteratur, kurs. Profesjonsetiske styringsverktøy og mandat fra fagmiljøet, Bufetat, direktorat, departement og Fosterhjemsforeningen. Hva synes du selv er viktige etiske problemstillinger å få frem i fosterhjemsoppfølgingen?

Appendix III- Ramme for interaksjon

Ramme for interaksjon

Småskala-ramme:	Storskala-ramme
Nærhet/Moralsk interessetaking	Avstandsskapelse/Moralsk nøytralisering

Forhold mellom personene

Fysisk nærvær	Fysisk fravær
Ansikt-til-ansikt-møter	Indirekte, «medie»-møter
Signifikant, konkret andre	Generalisert, anonym andre
Emosjonell tilknytning	Uengasjert, likegyldighet
Personlige bånd	Saksorientert holdning
Deltakende innstilling	Objektiverende innstilling

Disse bestemmelsene kan anskueliggjøres langs den følgende linjen, som et kontinuum:

Nærhets-ramme	Avstand, fjernhet
jeg-du	fraværende, ukjent du
her-og-nå	langt borte, framtid

(Vetlesen og Nortvedt 2000:162)